
DET FRANSKE SPROG

Michael Herslund ▪ Hanne Korzen ▪ Henning Nølke ▪ Finn Sørensen

Kapitel I. Grundlag

Michael Herslund

marts 1997

Indhold

1. TYPOLOGI.....	3
0. Indledning.....	3
1. Morfologisk type.....	3
2. Morfo-syntaktisk type.....	5
3. Syntaktisk type.....	7
4. Funktionelle kategorier.....	9
5. Grammatikalisering.....	11
2. DET LEKSIKALSKE GRUNDLAG.....	14
0. Indledning.....	14
1. Leksikaliseringsmønstre.....	14
2. Verber.....	16
3. Nominer.....	24
4. Afledning og sammensætning.....	35
5. Sammenfatning.....	36
6. Leksikalske mønstre og grammatiske systemer.....	38
3. DET PROSODISKE GRUNDLAG.....	41
0. Prosodiske fænomener.....	41
1. Sandhifænomener.....	41
2. Fransk prosodi.....	42
3. Dansk prosodi.....	44
4. Intonation og syntaks.....	46
5. Sammenfatning.....	48
4. DET PRAGMATISKE GRUNDLAG.....	49
0. Indledning.....	49
<i>Kommunikation</i>	49
<i>Betydning og reference</i>	50
<i>Sætning og ytring</i>	53
<i>Assertering og præsupposition</i>	54
<i>Udsigelsen</i>	55
<i>Kohærens</i>	55
<i>Tekst</i>	56
1. Talehandlinger.....	57
<i>Typer af talehandlinger</i>	57
<i>Talehandlinger og sætningstyper</i>	58
<i>Afledte talehandlinger</i>	58
2. Anaforer.....	59
<i>Anafor og reference</i>	59
<i>Typer af anaforer</i>	59
<i>Kataforer</i>	63
3. Topik og fokus.....	64
<i>Topik</i>	64

<i>Topikalisering</i>	65
<i>Fokus</i>	66
4. Tema-Remastruktur.....	68
<i>Tema-rema og topik-fokus</i>	68
<i>Flere temaer</i>	69
<i>Tema og ledstilling</i>	69
<i>Rema</i>	70
<i>Rematiske sætninger: tematisk og kategorisk</i>	71
<i>Tematisk progression</i>	71
<i>Sætningskløvning</i>	72
<i>Pseudokløvning</i>	75
5. Konnektorer.....	76
<i>Konnektion</i>	76
<i>Adverbielle konnektorer</i>	77
<i>Konnektion og kohæsion</i>	77
<i>Konnektion og side-/underordning</i>	78
5. GRAMMATISK STRUKTUR	81
0. Indledning.....	81
<i>Dependens</i>	81
<i>Sekvens</i>	82
<i>Niveauer</i>	82
<i>Grafisk repræsentation</i>	83
1. Ordstruktur	84
2. Komposita	86
3. Makro-ordniveau	87
4. Syntagmestruktur	92
<i>Syntagme og ord</i>	93
<i>Syntagmers struktur</i>	93
<i>Nominalsyntagmet</i>	96
<i>Prædikativsyntagmet</i>	100
<i>Præpositionssyntagmet</i>	101
<i>Verbalsyntagmet</i>	103
5. Sætningsstruktur.....	104
6. Grammatikalisering og leksikalisering.....	106
BIBLIOGRAFI KAPITEL I.....	109

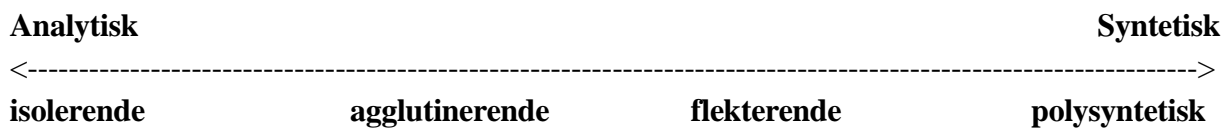
1. TYPOLOGI

0. Indledning

Denne beskrivelse af det franske sprog er ikke en egentlig kontrastiv fremstilling. På visse områder vil vi dog foretage en nærmere sammenligning mellem franske og danske strukturer. Til sådanne sammenligninger har vi brug for et generelt sammenligningsgrundlag. Et sådant grundlag udgøres af den funktionelle typologiske sprogvidenskab, som søger at formulere de universelle love for sprogs opbygning (**sproglige universalier**) og med afsæt i disse inddele sprog i forskellige typer.

1. Morfologisk type

Den klassiske typologi foretager en klassifikation af sprog efter morfologisk type i **isolerende**, **agglutinerende**, **flekterende** og **polysyntetiske** sprog (Hjelmslev 1963, Comrie 1981:39 ff.). Den overordnede dimension i denne klassifikation er en skala, hvis ekstreme værdier er **analytisk** og **syntetisk**, selv om der, som Comrie rigtigt bemærker, i virkeligheden er tale om to parametre, nemlig graden af syntese og graden af fusion af de enkelte elementer:

En analytisk struktur er en struktur, hvis dele er selvstændige enheder, mens en syntetisk struktur er karakteriseret ved, at dens konstituenten smelter sammen og ikke optræder selvstændigt.

Historisk hører både fransk og dansk til den flekterende type (som de indoeuropæiske sprog generelt), men begge sprog udviser både isolerende og agglutinerende tendenser. Og det ser ud til, at dansk mest konsekvent beskrives som agglutinerende (se Heltoft 1996).

De træk i begge sprog, der nærmer dem til en **isolerende type**, og som de for øvrigt deler med de fleste moderne vesteuropæiske sprog, er for eksempel den udstrakte brug af præpositionsforbindelser i stedet for kasusformer, brug af hjælpeverber (sammensatte tempora) og diverse perifrastiske dannelser i stedet for syntetiske verbalformer. Begge sprog bruger således syntaktiske dannelser som produktivt middel til at danne kausativ-strukturer i stedet for afledninger, som nu kun eksisterer rent leksikalsk i dansk (gamle aflydsformer som *sætte af sidde*, *lægge af ligge*, etc.) og sporadisk i fransk ved suffikser som *-fier*.

I deres bøjningsmorfologi udviser begge sprog udprægede **agglutinerende** tendenser. Hvor et bøjningsmorfem i det typiske flekterende sprog som latin ikke kan opløses i morfer, som hver især svarer til en betydningskomponent, viser bøjningsendelser i både (skrevet) fransk og dansk en høj grad af analyserbarhed lige som i agglutinerende sprog som tyrkisk:

a. Flekterende

Latin: *homin-um*
|
{pluralis, genitiv}

b. Agglutinerende

Tyrkisk: *adam-lar-* *-in*
| |
plur. genitiv

Fransk: *parle* *-r* *-ai* *-en* *-t*
| | | |
fut. impf. plur. 3.person

Dansk: *hest* *-e* *-ne* *-s*
| | |
plur. best. genitiv

Begge sprog tilhører således den moderne vesteuropæiske blandingstype, som i sin morfologiske struktur forener flere tendenser. Og det er vanskeligt at placere de to sprog præcist i forhold til hinanden, da der ikke er nogen udstrakt isomorfi mellem de to sprogsystemer. Dansk har bevaret eller udviklet visse syntetiske træk i den nominale morfologi, for eksempel bestemthedsbøjning, samt i *s*-genitiven¹, hvor fransk kun har en analytisk struktur med *de*:

Dansk	Fransk
<i>Peters far</i>	
<i>faren til Peter</i>	<i>le père de Pierre</i>

Inden for verbal morfologien er fransk mere syntetisk end dansk, selv om begge sprog også har analytiske dannelser:

Dansk	Fransk
	<i>il parlera</i>
<i>han vil tale</i>	<i>il va parler</i>

1. Snarere end et egentligt bøjningsmorfem har *-s* status af klitisk element, jf. Togeby (1949), Jensen (1993) og Heltoft (1996), Herslund (2001a og b).

I passiv har dansk både en syntetisk og en analytisk dannelse, mens fransk har en reflektiv og en perifrastisk form (prædikats-struktur, se Kapitel IV.):

Dansk	Fransk
<i>åbnes</i>	<i>s'ouvre</i>
<i>bliver åbnet</i>	<i>est ouvert</i>

Bortset fra sådanne sporadiske parvise sammenligninger mellem de to sprog inden for bestemte udvalgte områder, belyser et generelt typologisk parameter som analytisk-syntetisk ikke fransks struktur i nogen synderlig grad. Man kan dog i fransks verbal-morfologi – det eneste område, hvor der foreligger et veludbygget morfologisk system – se eksempler på former, der svarer til alle tre typer. Disse tre typer former svarer også til tre historiske lag, hvor den flekterende type er det ældste lag i overensstemmelse med det indoeuropæiske grundlag, den agglutinerende type en nyere dannelse og den isolerende den nyeste:

1. Flekterende:	
<i>il parl-e</i>	/parl-Ø/ə/
<i>il parl-ait</i>	/parl-ε/
<i>il parl-a</i>	/parl-a/
2. Agglutinerende:	
<i>il parl-e-r-a</i>	/parl-ə-r-a/
<i>il parl-e-r-ait</i>	/parl-ə-r-ε/
3. Isolerende:	
<i>il va parler</i>	/va parl-e/
<i>il a parlé</i>	/a parl-e/

2. Morfo-syntaktisk type

En anden typologisk tilgang, som udspringer af Greenberg (1966) bygger på den iagttagelse, at visse strukturelle træk følges ad, således at tilstedeværelsen af en given struktur følges med tilstedeværelsen af bestemte andre strukturer. Greenbergs oprindelige indsigt var, at betydningsbærende elementer – ord og morfemer – har tendens til at optræde i en fast rækkefølge inden for en given type. Med udgangspunkt i den foretrukne ledstilling i sætningen kan man opstille tre hovedtyper på grundlag af den relative placering af subjekt (S), verbal (V) og objekt eller andet verbalkomplement (O):

S V O
S O V
V S O

De andre logisk mulige sekvenser forekommer relativt sjældent. Nu viser det sig, at sprog med grundledstillingen SVO har tendens til også at have andre strukturer, hvor det styrede led følger efter det styrende, mens SOV-sprog omvendt har tendens til at lade det styrede led komme før det

styrende.

Fransk viser sig her som et ret rent SVO-sprog, idet ikke blot objektet normalt følger efter verbalet, men også underordnede led i nominalsyntagmer som genitiver og attributive adjektiver følger efter kernen (der er selvfølgelig her undtagelser i form af foranstillede adjektiver); desuden har fransk **præpositioner**, som altså står foran deres styrelse. Et ret rent SOV-sprog som tyrkisk har det omvendt: objektet står før verbalet, genitiver og attributive adjektiver står før kernen; desuden har man **postpositioner**, som følger efter deres styrelse:

S V O

*Hasan a acheté **un bœuf**
la poule **de la femme**
pour **l'homme***

S O V

*Hasan **öküzü** aldı
kadının çavuşu
adam için*

Det ligger således simpelthen indkodet i typen, at en konstituent, der følger efter en anden konstituent, alt andet lige er underordnet denne: et nominalsyntagme, der følger efter et verbum, er underordnet verbet, et præpositions- eller adjektiv-syntagme, der følger efter et nomen, er underordnet dette, etc.

Dansk er i sammenligning med fransk af en meget mere blandet SVO-type. Selv om objektet normalt kommer efter verbalet, så gør V2-effekten, dvs. det forhold, at verbalet skal stå på andenpladsen i sætningen, at dansk ledstilling næppe kan reduceres til en simpel SVO-sekvens. Og der er også klare spor af et gammelt SOV-mønster, som for eksempel er dominerende i tysk i ledsætninger, når objektet er eller rummer et negativt pronomen:

*Man havde bemærket, at han **ingenting** sagde.
Det forklarer, hvorfor så mange **ingen uddannelse** får.*

Og i modsætning til det dominerende mønster i SVO-sprog har dansk foranstillede genitiver og attributive adjektiver:

***konens** høne
den **sorte** høne*

Og selv om præpositioner er det almindelige og dominerende, så er postpositioner ikke ukendte på dansk:

*hele sommeren **igennem**
hund og hund **imellem**
herudover, **hertil**, **dermed** ...*

Selv om vi fortsat vil omtale fransk som et SVO-sprog, så bliver det i nyere typologisk forskning mere og mere almindeligt at antage, at subjektet ikke spiller samme centrale rolle som verbal og objekt ved etableringen af korrelationer og implikationer baseret på de betydningsbærende elementers rækkefølge. Man regner derfor snarere med en fundamental modsætning mellem VO- og OV-sprog, som også dækker de fænomener, vi har omtalt ovenfor som karakteristiske for fransk som et relativt rent (S)VO-sprog. Lehmann (1973) udvider perspektivet og sætter VO-fænomenerne i forbindelse med hinanden gennem et princip, der siger, at sætnings- og verbalkvalifikatorer (Q) som nægtelse, spørgsmåls-markør o.lign. står på den anden side af verbet end O, og at nominale kvalifikatorer (Q_N) står på den anden side af N i forhold til V. I OV-sprog har man altså:

(Q_N) O V Q

mens man i VO-sprog har:

Q V O (Q_N)

Bortset fra den diskoninuerte nægtelse *ne - pas* passer dette også med fransks konsistente VO-natur:

Est-ce que Pierre ne connaît pas la fille du voisin?

Dansk er igen lidt mere blandet, idet for eksempel nægtelsen står efter verbet i hovedsætninger, men før i ledsætninger.

Lehmanns princip passer også med den iagttagelse, at der er en udbredt overensstemmelse mellem morfologisk type og sekvenstype, således at OV-sprog helt overvejende har agglutinerende morfologi – japansk og tyrkisk er klare eksempler på dette – mens VO-sprog snarere er isolerende eller flekterende med tendenser mod den isolerende type: Elementer, der følger efter verbet i OV-sprog, skulle således have tendens til at vokse sammen med det, mens elementer, der står foran verbet i VO-sprog, snarere skulle have tendens til at isoleres fra det, blandt andet fordi denne position er subjektets normalposition.

3. Syntaktisk type

En anden syntaktisk typologisering bygger på selve den syntaktiske organisering i sætningen. Her inddeler man sprog i tre hovedtyper: **nominativ-akkusativsprog**, **ergativsprog** og **aktivsprog**.

Det karakteristiske ergativtræk er, at objekt (O) og intransitivt subjekt (S_i) markeres morfologisk ens, mens transitivt subjekt (S_t) markeres for sig, som i følgende eksempler fra grønlandsk, hvor 'hund' står i samme kasus, absolutiv, i begge strukturer, mens 'kvinden' i det andet står i ergativ kasus:

Qimmeq anivoq.

'Hunden går ud'

Arnap qimmeq takuvaa.

'Kvinden ser hunden'

I nominativ-akkusativ sprog markeres intransitivt og transitivt subjekt ens, mens objektet har en anden markering, som for eksempel i latin, hvor de to slags subjekter begge står i nominativ, mens objektet står i akkusativ:

Canis exit.

'Hunden går ud'

Mulier canem videt.

'Kvinden ser hunden'

Både fransk og dansk hører til nominativ-akkusativ typen, selv om begge også udviser ergativ organisering i visse udvalgte strukturer. Det synes i hvert fald at være, hvad man på fransk finder i kausativkonstruktionen og i komplekse nominalsyntagmer, jf. følgende eksempler, hvor O og S_t behandles ens ((*de*) NP), mens S_i har en speciel markering (*par* NP), lige som i de grønlandske eksempler ovenfor:

Guillaume a fait venir l'évêque.

Guillaume a fait chercher l'évêque par ses Normands.

l'arrivée de l'évêque

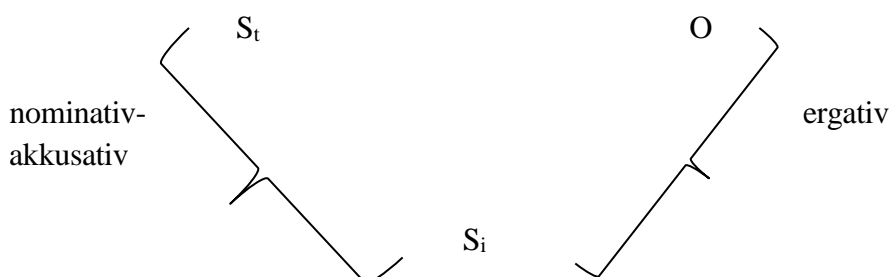
la recherche de l'évêque par les Normands

Disse konstruktioner kan ses som afspejlende en ergativ struktur. Også på dansk finder man sådanne spor af ergativ organisering i kausativkonstruktioner, men ikke i nominalsyntagmer (jf. Herslund 1982, 1986a, 1988a, 1989, 1991):

Vilhelm har ladet biskoppen komme.

Vilhelm har ladet biskoppen hente af sine normannere.

I stedet for at se de to hovedarter af syntaktisk organisering:

som definerende to helt adskilte syntaktiske typer, kan man se dem som grundlæggende alternativer, som optræder i vekslende blandinger i de fleste sprog, eller som to melodilinjer i et partitur, hvor man snart spiller på den ene, snart den anden. Nogle sprog er ret rent det ene eller det andet – grønlandsk og baskisk er eksempler på meget rene ergativsprog, mens andre er mere blandede. Fransk og dansk er som de fleste europæiske sprog helt overvejende nominativ-akkusativ – S_t og S_i kodes i langt de fleste tilfælde éns forskelligt fra O – men vælger altså den ergative løsning i enkelte underordnede strukturer.

4. Funktionelle kategorier

En lidt anden måde at gribe den typologiske sammenligning an på er at sammenligne, hvordan de to sprog udtrykker forskellige funktionelle kategorier, og dernæst undersøge, om de løsninger, de to sprog vælger, kan sættes i forbindelse med andre træk i deres opbygning. Som eksempel på en sådan funktionel kategori kan man tage PASSIV: Når man sammenligner sprog, sammenligner man gerne fænomener, som på trods af ofte store strukturelle forskelle på en eller anden måde synes at udtrykke det samme eller have visse grundlæggende funktioner tilfælles. Det er mest sammenligninger af denne type, vi vil foretage.

Sådanne funktionelle kategorier har for så vidt samme status af universalier som de semantiske "blokke", vi bruger i diskussionen af leksikalske mønstre i I, 2. nedenfor. Det er **notionelle** eller **funktionelle** indhold, som realiseres éns eller forskelligt i de sprog, man sammenligner. Når det drejer sig om PASSIV finder man i alle sprog et fælles notionelt-funktionelt indhold, som kort kan resumeres: Detransivering ved degradering af Agenten (subjektet) til en mere perifer status eller ligefrem sletning af den og forfremmelse af Patienten (objektet) til subjekt. Dette indhold kan realiseres forskelligt på forskellige sprog, eller forskelligt på det samme sprog. På både fransk og dansk har man således både en prædikativ konstruktion (perifrastisk passiv) og en anden, henholdsvis reflektiv konstruktion og morfologisk *-s*-passiv:

Fransk

On ouvre la porte - *La porte est ouverte*
- *La porte s'ouvre*

Dansk

Man åbner døren - *Døren bliver åbnet*
- *Døren åbnes*

Nu deler PASSIV visse egenskaber med et andet funktionelt område, som for det meste kun er blevet identificeret i ergativsprog (men se Lazard 1994:254 f., Durst-Andersen & Herslund 1996), nemlig ANTIPASSIV. Det fælles indhold i de to kategorier er detransivering, men i ANTIPASSIV sker dette ved, at objektet degraderes til præpositionel eller anden oblik status eller ved at blive gjort identisk med subjektet (refleksiv), mens subjektet (Agenten) bliver stående, som illustreret i følgende eksempel fra grønlandsk (Bittner 1987:195), hvor a. er den ordinære transitive konstruktion med subjektet i ergativ og objektet i absolutiv, b. er antipassiv, hvor subjektet står i absolutiv og objektet i instrumentalis; i a. er verbet konjureret transitivt, mens det har intransitiv

bøjning i b.²:

- a. *Jaakup illu sanavaa.*
'Jakob byggede et hus'
- b. *Jaaku illumik sanavuq.*
'Jakob byggede på et hus'

Et lignende fænomen kan faktisk iagttages både i fransk og dansk (som allerede antydnet i oversættelsen af eksempel b.) i alternationer mellem transitiv konstruktion og visse præpositionelle og refleksive konstruktioner³:

Fransk ANTIPASSIV:

Præpositionel konstruktion:

toucher qc. – *toucher à qc.*

Refleksiv + præpositionel konstruktion:

attaquer qn. – *s'attaquer à qn.*

Refleksiv konstruktion:

taire qc. – *se taire*

Intransitiv konstruktion:

manger qc. – *manger*

Dansk ANTIPASSIV:

Præpositionel konstruktion:

røre ngt – *røre ved ngt*

Refleksiv + præpositionel konstruktion:

forstå ngt – *forstå sig på ngt*

Passiv + præpositionel konstruktion:

dele ngt – *deles om ngt*

møde ng – *mødes med ng*

Intransitiv konstruktion:

spise ngt – *spise*

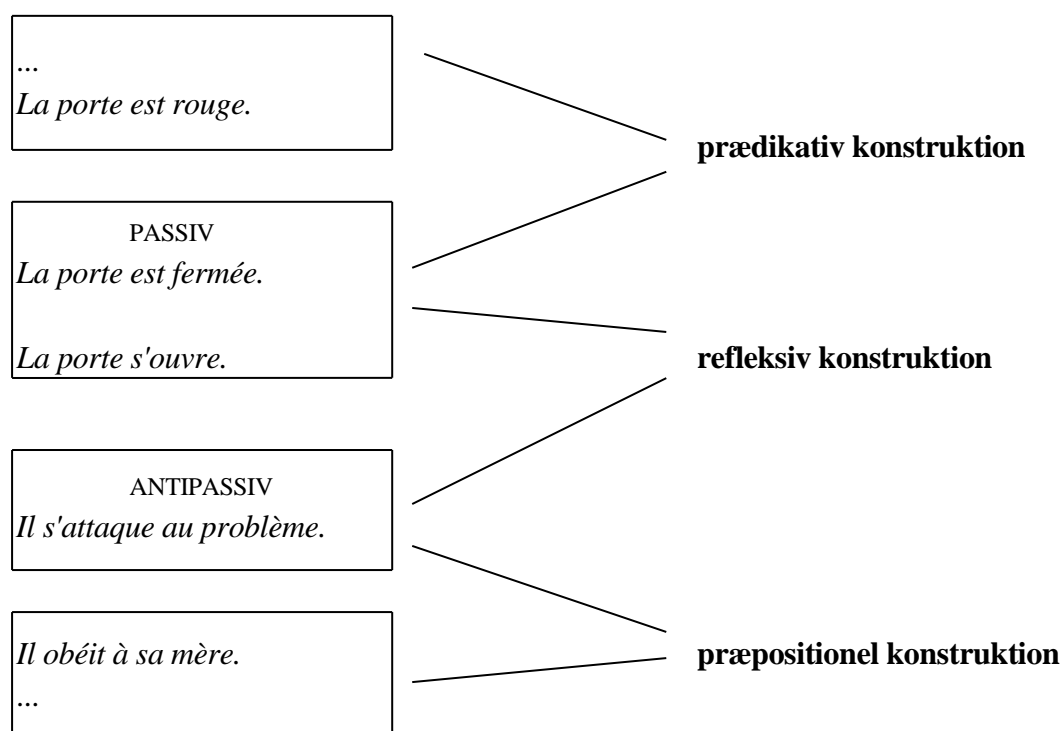
Men hvor man kan sige, at PASSIV på de to sprog er et næsten fuldt grammatikaliseret system, så er ANTIPASSIV et mindre grammatikaliseret og mere sporadisk fænomen, i hvert fald i fransk. Hvilket dog ikke forhindrer, at man erkender grundlæggende fællestræk mellem ergativsprogs antipassiv – en fuldt grammatikaliseret struktur, som indgår i sprogets diatesesystem – og visse intransitive,

2. Denne beskrivelse af konstruktionerne ved hjælp af termer som 'transitiv', 'subjekt', 'objekt', etc. skal opfattes som en tilnærmet beskrivelse af oversættelsesbetydningen, ikke nødvendigvis en korrekt analyse af den grønlandske syntaks (hvilket den næppe er).

3. Antipassiv udtrykker på mange ergativsprog simpelthen de forskellige nuancer, der kan ligge i en reflektiv konstruktion.

præpositionelle og refleksive konstruktioner i fransk og dansk. Med dette udgangspunkt føres man altså til at sammenligne konstruktioner som manifestationer af samme universelle, funktionelle kategori.

Sammenhængen mellem universelle, funktionelle kategorier og de syntaktiske strukturer i et sprog kan fremstilles således:

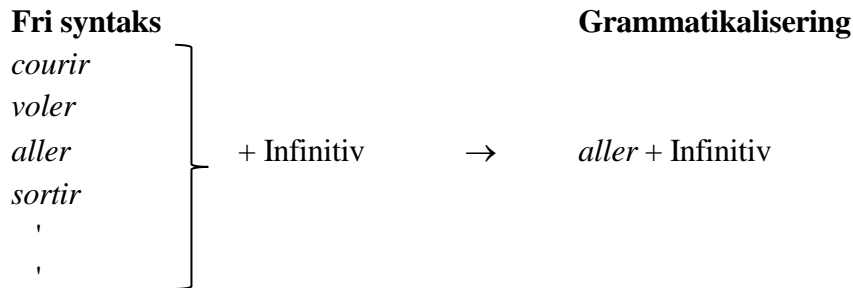
hvor man ser, at prædikative konstruktioner også udtrykker andet end PASSIV, refleksive både PASSIV og ANTIPASSIV, mens præpositionelle konstruktioner også udtrykker andet end ANTIPASSIV. Men det er disse funktionelle kategorier, der udgør konstanterne i skemaet og dem, man tager udgangspunkt i ved sammenligninger mellem de to sprog. Uden et sådant udgangspunkt ville man ofte ikke have nogen særlig anledning til at sammenligne forskellige strukturer i forskellige sprog.

5. Grammatikalisering

Ved grammatikalisering forstår man for det meste en historisk udvikling, hvorved en fri syntaktisk forbindelse af selvstændige leksemer stivner i en bestemt anvendelse og derved indgår i et system med meget begrænsede valgmuligheder, jf. Hopper & Traugott (1993). Vi har i det foregående afsnit beskrevet antipassivens status i mange ergativ-sprog som "fuldt grammatikaliseret". Det betyder, at disse sprogs antipassiv foruden sin karakteristiske fordeling af kasusformer tillige er karakteriseret ved en særlig (intransitiv) verbal-fleksion. Dette er den højeste grad af grammatikalisering: status af bøjningsmorfem i et lukket system. Således er den franske futurum

historisk en grammatikalisering af den vulgærlatinske kombination (perifrase) infinitiv + *habeo*: De historiske rester af *habeo* er nu uselvstændige endelser, *-ai*, *-as*, *-a*, etc. I det hele taget er de sammensatte temporas opståen udtryk for grammatikalisering.

På tilsvarende vis kan den moderne franske 'futur proche', *aller* + infinitiv, ses som en grammatikalisering af et område inden for perifraserne 'bevægelsesverbum + (hensigts)infinitiv':

Perifrasens status som grammatikaliseret – omend ikke fuldt så grammatikaliseret som den morfologiske futurum – fremgår af følgende (a.): 1. som hjælpeverbum forbindes *aller* i modsætning til andre bevægelsesverber med alle verber, også sådanne som ikke nødvendigvis har noget med bevægelse at gøre. 2. perifraserne findes kun i présent og imparfait. 3. *aller* alternerer ikke med andre verber i den grammatikaliserede konstruktion, hvorimod *aller* og andre bevægelsesverber forekommer i alle tempora i den mere frie perifrase med hensigtsbetydning (b.):

- a. *Je vais/J'allais y réfléchir.*
 **J'irai y réfléchir.*
 **Je cours y réfléchir.*
- b. *Il est allé ouvrir la porte.*
Il ira ouvrir la porte.
Il courut ouvrir la porte.

Ved den typologiske sammenligning af to sprog kan man således se, at strukturer, der har visse ligheder med hinanden, af og til optræder i forskellige grader af grammatikalisering de to steder. Således har de præpositionelle konstruktioner, vi beskrev ovenfor som manifestationer af ANTIPASSIV i fransk og dansk, forskellig status i de to sprog: Hvor alternationen mellem transitiv og intransitiv konstruktion er ret sporadisk forekommende ved visse leksemer i fransk (se Herslund & Sørensen 1987:72, og Kapitel III, 7.), så danner den tilsvarende alternation et gennemgribende, relativt grammatikaliseret⁴ og produktivt system i dansk, hvor den først og fremmest tjener til at skelne mellem aktions- og aktivitetsverber (se Durst-Andersen & Herslund

4. Som i ergativsprogs antipassiv er et indicium på denne grammatikalisering af konstruktionen i dansk, at visse verber kan bøjes intransitivt, dvs. have *være* i sammensat tempus (se Durst-Andersen & Herslund 1996):

Transitiv: *Han har begyndt sin nye karriere.*

Antipassiv: *Han er begyndt på sin nye karriere.*

1996).

Af andre eksempler på grammatikalisering i fransk kan man nævne brugen af præpositionen *de* i artikelsystemet ("delingsartikel"). Også ledstillingen kan man se som et stærkt grammatikaliseret kodningssystem, idet de forskellige grammatiske relationer som subjekt og objekt associeres med ret faste positioner i forhold til verbalet. På både fransk og dansk, hvor nominerne jo ikke har nogen kasusbøjning, er ledstillingen udnyttet til at signalere grammatiske relationer, således at subjekt placeres før og objekt efter verbalet i default-tilfældet i overensstemmelse med begge sprogs overvejende SVO-karakter. Og i en lidt videre betydning kan man tale om grammatikalisering af tekstrelationer i forbindelse med de syntaktiske fænomener side- og underordning.

2. DET LEKSIKALSKE GRUNDLAG

0. Indledning

Udgangspunktet for den komparativ-typologiske analyse af fransk og dansk er Roman Jakobsons gode, gamle indsigt, at sprog ikke afviger fra hinanden i, hvad de kan udtrykke, men i hvad de skal udtrykke: "les langues diffèrent essentiellement par ce qu'elles *doivent* exprimer, et non par ce qu'elles *peuvent* exprimer" (1963:84). Sprog kan nemlig udtrykke det samme, men de har samtidig nogle formelle kategorier og strukturer, som de ikke kan slippe udenom. Vores hypotese er, at disse strukturelle kategorier hænger sammen med sprogenes leksikalske opbygning. Og da man kan konstatere visse systematiske leksikalske forskelle mellem fransk og dansk, er det nærliggende at antage, at kilden til forskellige, grundlæggende grammatiske forskelle mellem de to sprog skal søges i deres leksikon, som altså i denne sammenhæng udgør det "naturgivne". En anden vigtig kilde til systematiske grammatiske forskelle mellem dansk og fransk er de to sprogs forskellige prosodiske systemer, som behandles i I, 3. nedenfor.

1. Leksikaliseringsmønstre

Selv om hvad som helst sikkert kan leksikaliseres, så varierer sprog alligevel alt efter, **hvad** de leksikaliserer, efter helt faste og systematiske mønstre. Man kan isolere forskellige semantiske "blokke", større eller mindre domæner, der leksikaliseres. Det der i et givet tilfælde ikke leksikaliseres – hvor vi ved leksikalisering mener: Indgår i en simpel **rod** – udtrykkes ved forskellige mere eller mindre grammatikaliserede processer: syntaktisk kombination, sammensætning, afledning.

Man kan som overordnet ramme forestille sig en typologisk skala, hvor forskellige sprog koncentrerer deres leksikalisering – mere eller mindre konsekvent og gennemgribende – i forskellige områder; til venstre på skalaen ligger leksemer med en meget generel, og derfor abstrakt, polysem betydning, som har brug for megen syntaktisk og anden præcisering – det er typisk transitive verber som dansk *tage*; til højre ligger leksemer med meget præcist, monosemt indhold – typisk intransitive verber som dansk *abdicere*:

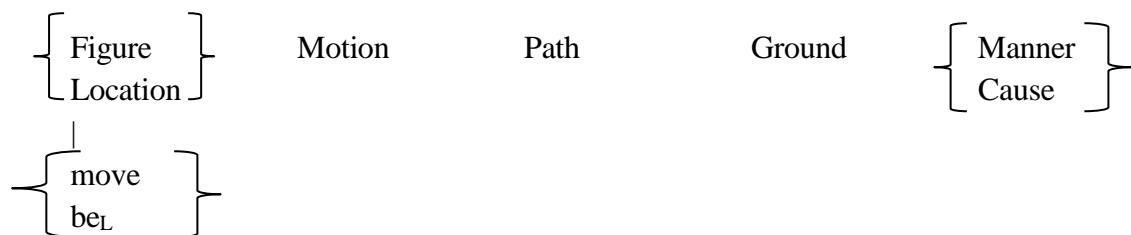

Nogle sprog koncentrerer deres leksikalisering om ret generelle, polyseme leksemer, hvis præcisere betydning først kommer frem, når de kombineres med et andet element, som det danske verbum *tage* (– *toget, en bog i reolen, en pille, en beslutning, ... billetten*). Andre sprog vil snarere have meget præcise leksemer, som dansk *abdicere*. Men de fleste sprog har formodentlig en blanding med hovedvægten, dvs. de dominerende og centrale hovedtyper, et eller andet sted på skalaen.

For at kunne sammenligne forskellige sprog, må man isolere nogle konstanter, så man ved, hvad

det er, man sammenligner. Og det er ikke så ligetil, for disse konstanter – de før omtalte "blokke" – er semantiske størrelser, og de er jo ikke uden videre identificerbare. Men man kan udvælge nogle områder, som synes tilstrækkeligt generelle og centrale til, at de findes i alle sprog. Og tilstrækkeligt fundamentale til, at der er en chance for at man, uanset sprog, er enige om at identificere dem.

Et oplagt sted at begynde er fænomenet 'bevægelse' (eller det statiske modstykke til bevægelse, 'position'). Ikke blot er bevægelsesverber centrale i de fleste sprogs leksikon, men fænomenet indgår som del af mange andre verbers betydning. Vi kan her følge Talmy (1985), som identificerer en bevægelse ('a motion event') ved følgende komponenter:

Man ser så på, hvilke andre komponenter i en sådan 'motion event' end selve den centrale komponent 'Motion' eller 'Location', repræsenteret henholdsvis ved verberne *move* og *be_L*, der rummes i et givet sprogs verbalrødder. Udgangspunktet er altså semantiske elementer, så simple og universelle som muligt, og så ser man på, hvordan disse realiseres leksikalsk. De leksikaliseringmønstre, som Talmy har identificeret, altså hvad der udtrykkes sammen med den centrale komponent 'Motion' eller 'Location' i en morfologisk simpel rod, illustreres nedenfor. I type a. leksikaliseres bevægemåden sammen med selve begrebet 'bevægelse', i type b. er det bevægelsens retning, der leksikaliseres sammen med 'bevægelse', og i type c. er det den bevægede genstand, figuren:

a. Motion + Manner:

Engelsk: *roll, run, slide, float ...*

b. Motion + Path:

Spansk: *entrar, salir, pasar, subir, volver ...*

c. Figure + Motion:

Engelsk: *rain ...*

Atsugewi: *-lup-* ('bevægelse eller position af lille rundt, blankt objekt'), *-caq-* ('bevægelse eller position af slimet, klumpet objekt'), *-swal-* ('bevægelse eller position af tyndt, lige, hængende objekt') ...

En parallel til den tilsyneladende meget eksotiske type c., repræsenteret ved atsugewi (Californien), har man for eksempel i de danske transitive verber *brække, knække, bryde, knuse, smadre*, som også leksikaliserer figuren i den forstand, at valget mellem dem afhænger af

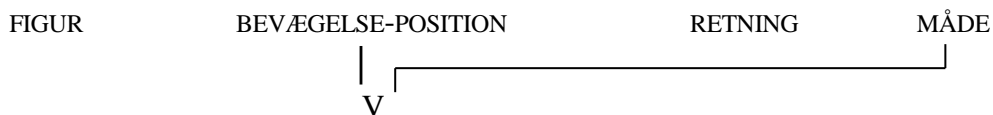
objektets form, jf. *knække en blyant* ovf. **knække en vase*, *smadre en vase* ovf. **smadre en blyant* (se nedenfor).

Talmys pointe er, at der blandt verdens sprog kun findes disse tre leksikaliseringmønstre, og de giver så typologisk afsæt for videre studier af leksikalske mønstre. Man kan dog stille spørgsmålet, om verber som *flyde* ovf. *svæve*, *svømme* ovf. *flyve*, fransk *flotter* ovf. *planer*, *nager* ovf. *voler* ikke også leksikaliserer Talmys Ground-komponent, altså det underlag bevægelsen foregår på; det er i hvert fald svært helt at skelne Ground og Manner her. Tilsvarende kan man stille spørgsmålet, om verber som fransk *patauger* eller dansk *soppe*, *vade*, ikke også leksikaliserer Ground og Manner. Men selv om man således kan finde mindre områder og enkelte verber, der har andre leksikaliseringmønstre end Talmys tre hovedtyper, så har han nok ret i, at netop de tre typer udgør de dominerende hovedmønstre.

2. Verber

Man kan udpege systematiske forskelle mellem fransk og dansk, dvs. man kan vise, at de to sprog tilhører to forskellige typer inden for Talmys leksikaliseringmønstre (jf. Herslund 1994b). Dette er også velkendt, navnlig i forbindelse med 'bevægelse'. Vi tager udgangspunkt i Talmys skema i modificeret udgave. Her ser man i første omgang, som ovenfor mellem engelsk og spansk, en klar systematisk forskel, idet dansk leksikaliserer MÅDE sammen med BEVÆGELSE, mens fransk leksikaliserer RETNING (som svarer til Talmys Path):

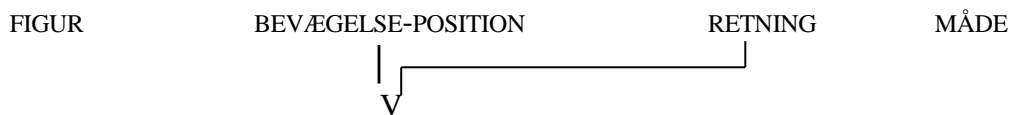
a. Dansk:

move: *gå, køre, løbe, glide, rulle, svømme ...*

beL: *stå, sidde, ligge, knæle ...*

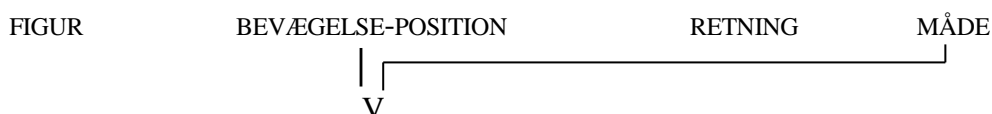
b. Fransk:

move: *aller, entrer, sortir, monter, descendre ...*

beL: *être, rester ...*

De dominerende, kanoniske mønstre i de to sprog er som i a. og b.: Dansk leksikaliserer MÅDE sammen med BEVÆGELSE-POSITION, fransk leksikaliserer RETNING. Dette giver en første, klar typologisk forskel mellem de to sprog. Men fransk har også bevægelsesverber, der leksikaliserer MÅDE: *nager, glisser, rouler, ramper ...* Fransk har altså to mønstre, eller to sæt verballeksemmer:

c. Fransk:

move: *nager, voler, rouler, glisser, ramper ...*

Det vil altså sige, at fransk leksikaliserer **enten** RETNING **eller** MÅDE men ikke begge i samme rod. Hvor fransk ikke kan udtrykke MÅDE og RETNING i samme verbalrod, kan dansk ikke undlade at udtrykke MÅDE i verbalroden, men udtrykker normalt ikke RETNING. Dansk har dog enkelte eksempler på leksikalisering af RETNING uden MÅDE: (*an*)*komme, tage af sted, drage, passere* (lånt fra fransk!)... Men bortset fra disse enkelte undtagelser udtrykker danske verbal-rødder ikke RETNING. For at udtrykke RETNING må dansk derfor bruge noget uden for verbalroden; for at udtrykke MÅDE samtidig med RETNING bruger fransk noget uden for verbalroden, jf. a.:

a.	BEVÆGELSE + MÅDE	RETNING
	<i>ride</i>	<i>ind</i>
	<i>svømme</i>	<i>over</i>
	BEVÆGELSE + RETNING	MÅDE
	<i>entrer</i>	<i>à cheval</i>
	<i>traverser</i>	<i>à la nage</i>
b.	POSITION + MÅDE	
	<i>sidde</i>	
	POSITION	MÅDE
	<i>être</i>	<i>assis</i>
c.	<i>Hvor vil De hen? Jeg vil ud. Ud!</i>	
	<i>Où voulez-vous aller? Je veux sortir. Sortez!</i>	

b. viser det samme mønster inden for tilstandsverberne, hvor der ikke er nogen komponent RETNING; dansk leksikaliserer MÅDE sammen med POSITION: *stå, sidde, ligge, knæle ...*, mens fransk denne gang slet ikke kan leksikaliserer MÅDE, som ellers veksler med RETNING. MÅDE udtrykkes af et uafhængigt element: *être debout, être assis, être couché, être à genoux ...*⁵. Og som man kan se i c. må dansk nøjes med at udtrykke RETNING adverbialt i udtryk af den citerede type, da man simpelthen ikke har noget verbum, der blot udtrykker RETNING og ikke MÅDE, sådan som fransk har.

På dette område, 'bevægelse', er de franske verballeksemper altså inddelt i to klasser; denne inddeling falder sammen med skelnen mellem **inakkusative** og **inergative** verber (se Kapitel III,

5. Jf. Vinay & Darbelnet's (1958:59) eksempel: "Où voulez-vous que je me mette?" ovf. "Hvor skal jeg stå/sidde/ligge?".

5. Intransitivt subjekt): en klasse af abstrakte verber, som denoterer en bevægelse og dens retning, uden at sige noget om bevægemåden (de inakkusative aktionsverber *aller, entrer, sortir ...*), og en klasse af konkrete verber, som denoterer en bevægelse og dens måde, uden at sige noget om retning (de inergative aktivitetsverber *marcher, courir, rouler ...*). I modsætning hertil har dansk kun én klasse af leksemer, og skelnen mellem inakkusativ (aktion) og inergativ (aktivitet) udtrykkes syntaktisk ved valg af hjælpeverbum og ved afledte syntaktiske konstruktioner med partikel o.lign. (jf. Herslund 1990, 1993, Durst-Andersen & Herslund 1996). Disse verber udtrykker altså ikke i sig selv en bevægelses retning; til gengæld udtrykker de obligatorisk bevægemåden, som altså er leksikaliseret ved disse verber (*gå, løbe, køre (+ ind/ud); er gået ovf. har gået, etc.*):

Fransk:

Inergativ	(aktivitet)	Inakkusativ	(aktion)
<i>marcher</i>		<i>aller</i>	
<i>courir</i>		<i>venir</i>	
<i>rouler</i>		<i>arriver</i>	
<i>nager</i>		<i>entrer</i>	
<i>sauter</i>		<i>sortir</i>	
<i>danser</i>		<i>partir</i>	
,		,	
,		,	

Dansk:

Aktivitet	(inergativ)	Aktion	(inakkusativ)
<i>gå</i>		} + ind/ud...	
<i>løbe</i>			
<i>køre</i>			
<i>svømme</i>			
<i>springe</i>			
<i>danse</i>			
,			
,			

Som det vil fremgå af Kapitel II. Konsistens, danner dansk i næsten alle tilfælde verbalstrukturer med aktionsbetydning ved afledning; danske verballeksemer er neutrale med hensyn til distinktionen aktivitet/aktion. Værdien fastlægges først syntaktisk.

Man kan også på fransk finde eksempler på leksikalisering af FIGUR sammen med MÅDE, men karakteristisk så uden RETNING, i verber som *jaillir, sourdre, gicler⁶*, som kræver, at deres subjekt betegner noget flydende (væske), jf. danske verber som *strømme, vælde, sprøjte, rende*, som foruden FIGUR også leksikaliserer MÅDE, som altid er med i de danske verballeksemer (jf.

6. Disse verber leksikaliserer muligvis også en MÅDES-komponent.

brække-verberne nedenfor). At det faktisk er FIGUR, der leksikaliseres i de franske verber, ses af, at subjekter, som ikke denoterer væske, fortolkes metaforisk som noget flydende ved disse verber (eksempler fra *Petit Robert*):

Un grand cri jaillit de sa poitrine (Daudet)
La vérité jaillira de l'apparente injustice (Camus)
Comment lutter contre ce qui sourdait en lui (Mauriac)

Hvis man udvider perspektivet til transitive verber, så ser man, at leksikaliseringen af FIGUR, som ved de intransitive verber udmøntes i overensstemmelse mellem subjekt og verbum, ved de transitive udtrykkes ved overensstemmelse mellem verbum og objekt. I for eksempel navajo varierer verbalstammerne *nâidî-* 'samle op' og *sî-* 'være (i ro)' systematisk alt efter hvilken type ting, der optræder som henholdsvis objekt og intransitivt subjekt (jf. Moravcsik 1978:261 f.). Man har således forskellige afledninger som:

nâidî:tè:h' 'han samler en animeret størrelse op'
nâidî:ni:l' 'han samler en mængde af ting op'
nâidî:ÿò:l' 'han samler noget uldlignende op'

I sammenligningen af dansk og fransk ser vi det kendte mønster gentage sig: dansk leksikaliserer MÅDE, det gør fransk ikke (måske med undtagelse af verber som *mettre*, *poser*, *pendre*), og FIGUR indgår i mange danske verber. Og det, der leksikaliseres, er figurens MÅDE, altså hvilken position den placerede genstand havner i ikke den måde, den handlende gør det på (jf. Hansen 1980). Grammatisk er det altså "objektets måde", hvilket er helt i tråd med vores fortolkning af objektrelationen som den fundamentale grammatiske relation i transitiv konstruktion (se Kapitel III, 4. Grammatiske relationer: Objekt):

- a. *lægge, sætte, stille, putte, hænge ...*
- b. *mettre, poser ...*

Fransk har altså verber, som vi opfatter som meget generelle og abstrakte, netop fordi de ikke leksikaliserer MÅDE, dvs. den konkrete, visuelle side af en bevægelse eller tilstand. Dette er lettest at få øje på ved bevægelsesverberne, men det er faktisk et gennemgående træk i de to sprogs leksikon, som det illustreres af følgende "køkkenudtryk":

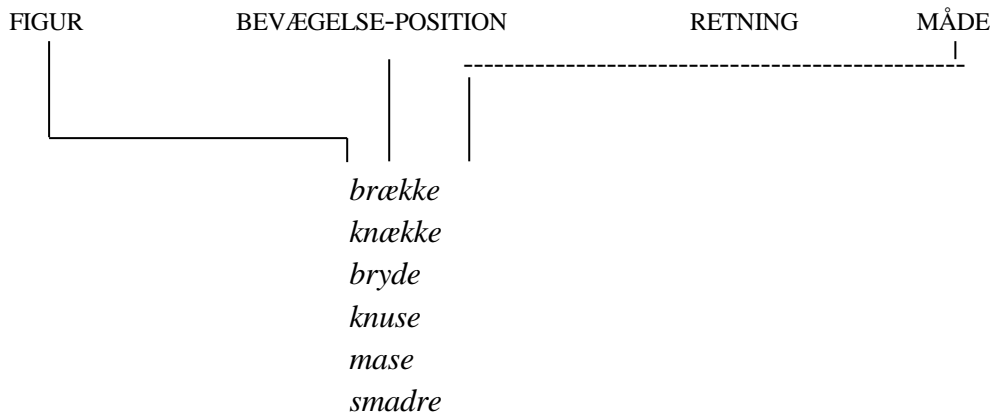
- a. *koge, stege, bage ...*
- b. *cuire*

Nu har fransk selvfølgelig en lang række verber, der betegner forskellige måder at stege og koge på: *bouillir*, *frire*, *sauter*, *pocher* ... Men igen er det centrale, at fransk har et helt generelt leksem som *cuire*, hvis betydning ifølge *Petit Robert* er: "Rendre propre à l'alimentation par le feu, la chaleur", dvs. der siges intet om MÅDE. Dansk skal derimod leksikalisere MÅDE. Derfor kan man

på fransk *cuire du pain*, hvor man på dansk må bruge et specielt verbum og sige *bage brød*.

Som nævnt ovenfor, finder man eksempler i dansk på leksikalisering af FIGUR i transitive (og symmetriske) verber inden for feltet 'bevægelse'; i disse eksempler indgår dog også MÅDE:

Dansk:

Fransk har selvfølgelig selektionsrestriktioner og kollokationer mellem sine 'brække'-verber og deres objekter (jf. Dubois 1964), men disse synes ikke entydigt at bygge på objektets form, som de danske verber:

casser la branche, la canne, le fil, la vitre, le verre ...
rompre le pain, la relation ...
briser la glace, la vitre ...

Dette svarer til, at de franske bevægelsesverber med aktions-betydning ikke leksikaliserer MÅDE kun RETNING. Dette gælder også de transitive, hvor dansk igen obligatorisk leksikaliserer MÅDE undtagen i et (snart forældet) verbum som *bringe*, som i denne henseende svarer til de intransitive bevægelsesverber uden MÅDES-komponent som *komme, drage, etc.* (se ovenfor):

monter - *bære, slæbe, hejse ... op*
descendre - *bære, slæbe, hejse ... ned*

Og hvis man benytter transitive verber, der leksikaliserer MÅDE, så skal RETNING udtrykkes uden for verbet, lige som ved de intransitive verber:

traîner, hisser qc. jusqu'à ...

Det gennemgående generelle træk ved de danske verballeksemper er altså, at de obligatorisk leksikaliserer MÅDE. Dette afspejler sig også i det faktum, at danske verber i stor udstrækning kan bruges kausativt uden nogen morfologisk modifikation sammen med retningsadverbial. Verbalroden kan ikke "slippe" for sin MÅDES-komponent:

<i>trylle</i>	-	<i>trylle fjenderne væk</i>
<i>vaske</i>	-	<i>vaske en plet af</i>
<i>styre båden</i>	-	<i>styre båden ind i fjorden</i>

Herved får man den transitive pendant til dannelsen af inakkusative strukturer af intransitive verber (*svømme - svømme væk*, jf. Herslund 1993, Durst-Andersen & Herslund 1996).

Det forhold, at de danske verballeksemer i modsætning til de franske som dominerende og næsten obligatorisk mønster leksikaliserer MÅDE, har den generelle konsekvens, at man kan iagttage flere og strengere selektionsrestriktioner mellem verber og deres objekt på dansk end på fransk (jf. den tilsvarende sammenligning mellem tysk og engelsk hos Plank 1984): når MÅDE er en del af verbalroden, følger det, at et givet verbum kan forbindes med færre objekt-syntagmer, nemlig kun med dem, der passer til verbets MÅDES-beskrivelse, end det ville være tilfældet ved en verbalrod uden MÅDES-komponent. Dansk stiller altså strengere krav til den semantiske overensstemmelse mellem verber og deres objekter end fransk. At det først og fremmest drejer sig om objekter (og subjekter ved intransitive verber), har været kort berørt ovenfor og behandles mere udførligt i Kapitel III, 4. Her kan vi nøjes med at slå fast, at objektet er det af verbets valensled, som indgår den tætteste forbindelse med det (objektet er det transitive verbums "fundamentale" led), således at de tilsammen danner en semantisk-syntaktisk enhed, det prædikativiske fundament (jf. Kapitel III, 2.0 og 2.4). Det er således, at det er objekt-syntagmet – og ikke et hvilket som helst valensled – der entydiggør den i verbet iboende polysemi, jf. de forskellige betydninger af *prendre* i *prendre le train*, *prendre un verre*, *prendre une aspirine*, *prendre une décision*, etc.

Som der også er blevet givet eksempler på i det foregående, ligger de franske verballeksemer i meget større udstrækning end de danske i den abstrakte ende af den skala, vi brugte ovenfor i 1., og derfor forbindes de ret frit med objekt-syntagmer af flere forskellige slags end i dansk, hvor man ofte må skifte verbum i overensstemmelse med valget af objekt-syntagme. Dette er for eksempel karakteristisk ved transitive bevægelsesverber af 'anbringe, placere'-typen, hvor fransk bruger *mettre* svarende til en hel serie af danske verber:

<i>mettre</i>	{	<i>qc. au four</i>	<i>sætte ngt. i ovnen</i>
		<i>qn. au lit</i>	<i>lægge ng. i seng</i>
		<i>qc. à sa place</i>	<i>stille ngt. på plads</i>
		<i>qc. en ordre</i>	<i>lægge ngt. i orden</i>
		<i>la table</i>	<i>dække bord</i>
		<i>un manteau</i>	<i>tage en frakke på</i>
		<i>du sucre</i>	<i>komme sukker i/på</i>

Ved at bruge et meget generelt verbum som *mettre* kan man altså se bort fra objekt-syntagmets semantiske indhold og beskrive en placering uden hensyn til den resulterende tilstand – den position, objekt-syntagmet havner i – netop fordi MÅDE ikke er leksikaliseret i den franske

verbalrod, jf. den lignende forskel mellem engelsk og tysk som beskrevet af Plank (1984:316): "Relying on the multi purpose verb *put* in English enables one to disregard the semantics of the object, whereas in German one has to choose between verbs none of which is absolutely neutral as to its objects ... Within the confines of this domain, due to the availability of *put*, English thus seems better equipped than German for talking about manipulating objects without paying much regard to their dimensional or other properties". Men da dansk obligatorisk leksikaliserer MÅDE, har man meget strengere krav om semantisk overensstemmelse mellem verbum og objekt. Til gengæld kan man så veksle mellem forskellige verber (alternativt til et eventuelt neutralt valg), blot objekt-referenten passer til verbets MÅDES-komponent:

Sæt bogen på plads.
Stil bogen på plads.
Læg bogen på plads.

dvs. blot dens fysiske udformning (dimensioner) tillader den placeringsmåde, verbet udtrykker.

I forbindelse med 'ødelægge'-verberne (jf. ovenfor) har man således ret faste verbalvalg på dansk, afhængigt af både FIGUR og MÅDE, hvor fransk ofte kan nøjes med det neutrale *casser*:

<i>knække en tråd</i>	<i>casser</i>	}	<i>un fil</i>
<i>brække en gren</i>			<i>une branche</i>
<i>smadre en rude</i>			<i>une vitre</i>
<i>knuse et glas</i>			<i>un verre</i>
<i>knække en nød</i>			<i>une noix</i>

Dette betyder dog igen ikke, at man ikke i mange tilfælde kan vælge et andet verbum end det neutrale, idiomatiske, når MÅDE bliver vigtigere at understrege end FIGUR:

*Du skal **knække** nøden, ikke **smadre** den.*

Men i nogle tilfælde kan man ikke få verbet og objekt-syntagmet til at passe sammen:

**smadre en tråd, *knuse en tråd, ? mase en tråd ...*

Et andet tilfælde af strengere krav til overensstemmelse mellem verbum og objekt i dansk har man ved valg af støtteverber i verbonominale prædikater (jf. Kapitel III, 4.3.5, Herslund & Baron 1995), hvor objektsyntagmet typisk er et deverbalt substantiv. Her klarer fransk sig et langt stykke ad vejen med *faire*, mens dansk igen har en serie af forskellige verber:

<i>aflægge et løfte</i>	-	<i>faire une promesse</i>
<i>rette en henvendelse</i>	-	<i>faire une demande</i>
<i>fremstætte et forslag</i>	-	<i>faire une proposition</i>
<i>afgive et tilbud</i>	-	<i>faire une offre</i>

Det er som sagt vanskeligt ikke at sætte disse forhold i forbindelse med de danske verbers MÅDES-komponent (og undertiden også FIGUR). Men der er to yderligere forhold at tage hensyn til ved denne forskel i de to sprogs krav til semantisk overensstemmelse. Det ene er de franske substantivleksemers meget konkrete og præcise natur (se nedenfor, 3.).

Det andet forhold er forskellene i de to sprogs transitivitetssystemer, nærmere bestemt i den status, de grammatiske relationer som subjekt og objekt har i de to sprog (jf. Plank 1984). Det ser nemlig ud til, at fransk har en mindre fast forbindelse mellem verbets argumenters semantiske rolle og deres grammatiske relation end dansk (jf. Kapitel III, 1.3.1). Ved subjektrelationen ytrer det sig ved, at man friere kan vælge subjekt uden at være bundet til det prototypiske valg af Agent-argumentet, for eksempel et Location, eller andet argument. Det er dette fænomen, Vinay & Darbelnet kalder "animisme" (1958:205 ff.):

Marseille compte une population de près d'un million d'habitants (Vinay & Darbelnet 1958:205)

En pleine nuit, un ordre me tira du lit (Bloch *Défaite* 42)

Tilsvarende har fransk ikke i forhold til dansk nogen udstrakt grammatikalisering af objekt-differentiering. Hvor man på dansk har et næsten gennemført grammatikaliseret system af alternationer mellem (direkte) objekt og præpositionelt objekt (jf. Herslund 1993, Durst-Andersen & Herslund 1996), findes dette i meget mindre grad på fransk (se Kapitel III, 7. og Herslund 1997):

Han læser en bog.

Han læser i en bog.

Il lit un livre.

Svarende til denne mindre "kræsenhed" med hensyn til tildeling af de grammatiske relationer subjekt og objekt, har man på fransk langt flere symmetriske verber af *casser*-typen end på dansk. Omvendt finder man på dansk produktiv og systematisk inkorporering af determinativløst objekt, som også synes at forudsætte stor semantisk overensstemmelse mellem verbet og objekt-syntagmet (jf. Thomsen 1991, 1992, Herslund 1994a, 1995), hvilket man ikke har på fransk, hvor man i modsætning til dansk har samme prosodiske konturer i begge tilfælde (se videre I, 3.):

Il lit les 'livres.

Il lit des 'livres.

Han 'læser 'bøgerne.

Han 0læser 'bøger.

Generaliseringen synes at være, at krav om specielle subjekter og differentiering af objekter forudsætter tæt semantisk overensstemmelse mellem verbet og dets argumenter (jf. Plank 1984:350 ff.). Dette er hvad man finder i dansk, hvorimod man i fransk klarer sig med ret abstrakte verballeksemer, som ikke lægger særlige bånd på deres argumenter: Mange franske verbalrødder leksikaliserer ikke MÅDE, eller FIGUR, og der er således ikke nogen MÅDES-komponent at kongruere med. Sammenhængen er derfor den, at for eksempel kontrasten mellem direkte og præpositionelt objekt, som blandt andet bygger på, om subjekt og objekt ses som diametralt modstillede hinanden i verbalsituationen eller ej (jf. Plank 1984), kun kan komme til udfoldelse, hvor der i forvejen er stor semantisk overensstemmelse mellem verbum og objekt. Den diametrale modsætning har man, hvor en agent for eksempel udfører en handling, som totalt involverer – eventuelt skaber eller ødelægger – en patient, men ikke, hvor patienten er marginaliseret som præpositionelt objekt, og hvor man beskriver agenten som involveret i en aktivitet (se Kapitel III, 7.).

Selv om den semantiske overensstemmelse mellem verbalrod og objekt i forhold til betydningskomponenter som MÅDE og FIGUR altså er skjult, dvs. leksikaliseret i selve verbalroden, og ikke kommer åbenbart frem for eksempel ved præfikser eller andre afledningselementer, så minder den leksikalske overensstemmelse en hel del om den brug af **klassifikatorer**, som man finder i mange sprog (jf. Allan 1977, Plank 1984): i sådanne sprog varierer verbet morfologisk som en funktion af det givne objekt-syntagma, jf. de morfologiske alternationer illustreret for navajo ovenfor, hvor et klassificerende-aspektuelt affiks veksler alt efter objektets konsistens.

3. Nominer

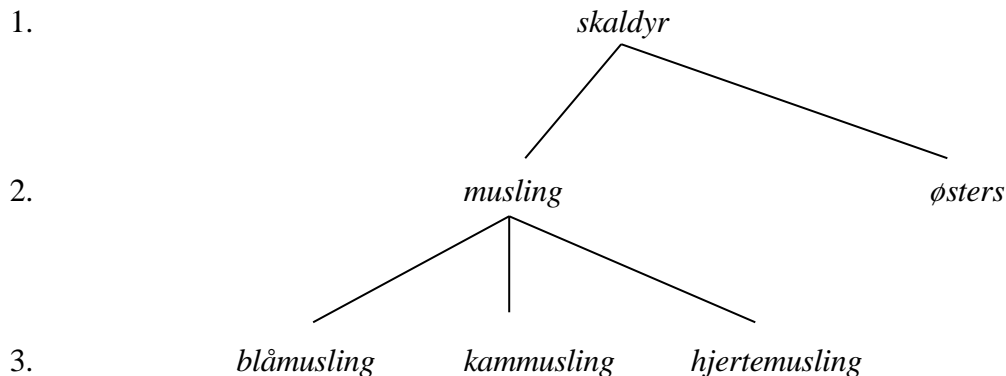
Når det drejer sig om substantiver, er det vanskeligere at opstille en pæn systematik som Talmys skema. Men det er ikke svært at se, at forskellene her er lige så slående og systematiske som ved verberne – der er bare meget sjældnere blevet gjort opmærksom på dem! Nu er det fransk, der befinder sig i den præcis-konkrete, monoseme ende af skalaen, mens dansk klarer sig med nogle ret generelle leksemer, hvis betydning så kan, men ikke skal, præciseres ved udstrakt brug af sammensætning. Dette kan illustreres med ord, som indgår i en zoologisk taksonomi. En sådan kan se ud som følger:

0.	klasse	–	<i>fugl - oiseau</i>
1.	orden	–	<i>rovfugl - rapace</i>
2.	familie	–	<i>falk - faucon</i>
3.	art	–	<i>tårnfalk - crécerelle</i>

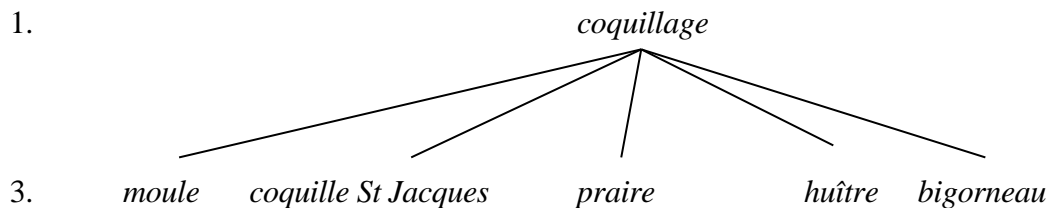
Hvert andet trin i dette hierarki dannes på dansk ved en sammen-sætning, som præciserer det overordnede leksem (*fugl – rovfugl, falk – tårnfalk*), mens fransk for hvert trin indfører et nyt leksem. Dansk behøver dog ikke at præcisere trin 3., arten, men kan gøre det ved sammensætning, *tårnfalk*, dvs. når man ser en tårnfalk, kan man nøjes med at sige 'falk'. Fransk derimod springer ofte trin 2. i en sådan taksonomi over og præciserer art med det samme: betegnelsen for 'tårnfalk' er ikke dannet ud fra familienavnet, trin 2., *faucon* 'falk', men er et helt andet ord, *crécerelle*, lige

som trin 1. ikke dannes ud fra trin 0., *rapace* ovf. *oiseau*. Tilsvarende inden for andre områder, for eksempel muslinger. Dansk isolerer 'musling' som en familie fra andre skaldyr, det gør fransk ikke; fransk præciserer med det samme, om det drejer sig om blå-, hjerte-, kam- eller anden musling, og har altså de forskellige arter af muslinger på samme niveau som for eksempel østers. Niveau 2. er fraværende fra det almindelige leksikon, men det findes naturligvis i specialiseret sprogbrug:

Dansk:

Fransk:

Vi giver nedenfor nogle eksempler på denne leksikalske forskel mellem dansk og fransk, som inden for substantiverne altså frem for alt ytrer sig som en forskel i **hyponymirelationer**: Begge sprog har i mange tilfælde et generisk hyperonym, som denoterer det helt overordnede almene begreb (klasse), men dansk har ofte et generelt hyperonym, som denoterer en familie, og som man i mange tilfælde nøjes med. I prototype-termer kunne dette tyde på, at dansk lokaliserer prototyper på dette niveau, mens fransk har sine prototyper et niveau længere nede. Inden for mange semantiske felter kan den leksikalske struktur altså fremstilles med tre niveauer, uden at man dog overalt kan afbilde ordforrådet som den zoologiske taksonomi ovenfor:

1.	generisk hyperonym, klasse	(<i>skaldyr</i>)
2.	generelt hyperonym, familie	(<i>musling</i>)
3.	hyponymer, art	(<i>blå-, hjertemusling ...</i>)

Det ser da ud til, at fransk ofte mangler niveau 2., det generelle hyperonym⁷. Hvor man på dansk

7. Det er klart, at en sådan term (hyperonym af niveau 2.) kan indføres kunstigt i specialiserede vokabularer, men pointen her er, at det franske "normalsprog" ikke har dette niveau.

ofte kan nøjes med et leksem fra niveau 2. uden at præcisere (dansk prototype), går fransk direkte til niveau 3. og må præcisere med det samme (fransk prototype); i det foreliggende tilfælde, om det drejer sig om den ene eller den anden slags 'musling': Fransk har simpelthen ikke ét leksem, der svarer til dansk *musling*, og som skelner alle arter af "muslinger" som familie over for for eksempel familien "østers". Det karakteristiske træk ved dansk er altså, at niveau 3., en ikke-obligatorisk præcisering af arten typisk foregår ved at danne en sammensætning med niveau 2.-leksemet, hvorimod fransk, som mangler niveau 2., obligatorisk må præcisere niveau 3., typisk ved en række mere eller mindre ubeslægtede leksemer, som i eksemplet ovenfor⁸.

Dansk har altså ofte ét uspecificeret leksem⁹, som kan præciseres ved sammensætning (for eksempel *kødben* ovf. *ben*, *lænestol* ovf. *stol*); i mange kontekster er en sådan præcisering dog ikke nødvendig¹⁰. I modsætning hertil skal fransk altid præcisere med det samme, dvs. der findes ikke ét fransk leksem svarende til dansk *ben*. De følgende eksempler er ordnet i grupper (semantiske områder) og de er undertiden meget forskelligartede, men de giver en meget god idé om de to sprogs systemer:

Bolig, inventar og omgivelser:

hule

jordhule, klippe-, dyre-, lege-...

caverne - grotte - cabane - antre - tanière

gård

bondegård, skole- ...

ferme - métairie - cour

stald

kostald, heste- ...

étable - écurie

8. Der er her uden tvivl tale om en ret generel typologisk forskel mellem germansk og romansk. Som så ofte indtager engelsk en mellemposition, da dette sprog jo har et tydeligt romansk lag oven på det germanske i sit ordforråd. Som altid når det drejer sig om leksikalske mønstre, findes der undtagelser og modeksempler til den foreslåede generalisering. Men vi mener dog, at der er belæg nok til at retfærdiggøre den som et dominerende mønster.

9. Man skal dog være opmærksom på de problemer, som det ganske almindelige og banale fænomen 'homonymi' medfører. Det er således ikke klart, om dansk *ben* svarer til fransk *jambe*, *os*, *arrête*, etc., eller om der på dansk er tale om to homonymer (eller endda tre): *ben*¹ svarende til fransk *jambe* og *ben*² svarende til fransk *os*, *arrête*, eller *ben*¹ svarende til *jambe*, *ben*² svarende til *os* og *ben*³ svarende til *arrête*. Men det ser ikke urimeligt ud at fortolke *ben* som et polysemt, generelt leksem.

10. Udover ved sammensætning, som er den typiske proces, kan præcisering af niveau 3. foregå ved selvstændigt leksem (*blomst – tulipan*) eller ved adjektivisk præcisering af niveau 2.-leksemet (*præst: katolsk præst, protestantisk præst*, etc.).

væg

skillevæg ...

mur - paroi - cloison

gulv

trægulv, sten- ...

plancher - parquet - sol

tæppe

gulvtæppe, væg-, senge- ...

tapis - moquette - tapisserie - couvre-lit

måtte

gulvmåtte, dør- ...

natte - paillason - tapis de sol

reol

bogreol, nips- ...

bibliothèque - étagère

vask

håndvask, køkken- ...

lavabo - évier

stol

spisestuestol, læne- ...

chaise - fauteuil

pude

hovedpude, sofa- ...

oreiller - coussin

bad

brusebad, kar- ...

douche - bain

skab

klædeskab, køkken- ...

armoire - placard

bord

spisebord, skrive- ...

table - bureau

ovn

bageovn, kakkel-, brænde-, smelte- ...

four - poêle - fourneau

have

prydhave, køkken-, frugt- ...

jardin - potager - verger

mark

kornmark, vin- ...

champ (de blé) - vignoble

sten

småsten, bro-, mur-, tag- ...

pierre - caillou - pavé - brique - tuile - ardoise

Forarbejdede objekter:

bane

golfbane, tennis-, skøjte- ...

terrain - court - piste

bil

personbil, last- ...

voiture - camion

ur

armbåndsur, stand- ...

montre - horloge - pendule

klokke

kirkeklokke, dør-, bord-, cykel- ...

cloche - sonnette - clochette - timbre

bog

lommebog, notes-, tegne- ...

livre - calepin - portefeuille

*ske**grydeske, spise-, hul- ...**louche - cuiller - écumoire**form**kageform, støbe- ...**forme - jadot - moule - coffrage**net**fiskenet, bagage-, hår-, vej- ...**filet - freloche - résille - réseau**nål**synål, knappe-, slipse- ...**aiguille - épingle**klud**gulvklud, støve-, kar- ...**serpillière - chiffon - torchon**kiste**ligkiste, skat- ...**cercueil - bière - coffre**olie**madolie, smøre-, fyrings- ...**huile - pétrole - mazout**pølse**spegepølse, blod- ...**saucisse - saucisson - boudin - andouille**bold**tennisbold, fod- ...**balle - ballon**kande**kaffekande, vand- ...**cafetière - arrosoir - pot - broc*

vogn (jf. bil)

kampvogn, indkøbs-, bagage-, gods-, tog- ...

char - chariot - fourgon - wagon - voiture

ring

fingerring, forlovelses-, gardin-, serviet- ...

bague - alliance - anneau - rond (de serviette)

sko

træsko, læder- ...

sabot - soulier - chaussure

kurv

brødkurv, papir-, indkøbs-, drue- ...

panier - corbeille - cabas - hotte

stang

jernstang, fiske-, brille-, plejl-, kanel- ...

barre - canne (à pêche) - branche - bielle - bâton

bæger

drikkebæger, aske-, ægge- ...

coupe - gobelet - cendrier - coquetier

Planter:

nød

valnød, hassel-, jord- ...

noix - noisette - arachide - cacahuète

løg

hvidløg, pur-, skalotte- ...

oignon - ail - ciboulette - échalotte

lilje

påskelilje, pinse- ...

lys - jonquille - narcisse

rose

stokrose, bonde-, jule- ...

guimauve (rose trémière) - pivoine - ellébore noir

Dyr:*musling**blåmusling, hjerte- ...**moule - praire**snegl**vinbjergsnegl, skov-, hav- ...**escargot - limace - bigorneau**høg**spurvehøg, due-, hede- ...**épervier - autour - busard¹¹**skade**husskade, skov- ...**pie - geai**lus**hovedlus, flad-, blad- ...**pou - morpion - puceron***Funktioner og institutioner:***ret**byret, skifte- ...**tribunal - cour - chambre**præst**katolsk, protestantisk ...**prêtre - pasteur**sognepræst, hjælpe-, institutions- ...**curé - vicaire - aumônier**lærer**gymnasielærer, skole- ...**professeur - instituteur*

11. Det er karakteristisk, at fransk for at oversætte det engelske *hawk* i den politisk-metaforiske anvendelse må gribe til en anden rovfugl, som der findes et generelt hyperonym til at betegne, og oversætte *hawk* med *faucon*, hvilket naturligvis er ornitologisk helt uacceptabelt; men fransk har simpelthen ikke noget leksem, der svarer til 'høg'.

dommer

fodbolddommer, rets- ...

arbitre - juge

smed

grovsmed, guld-, klejn-, låse- ...

forgeron - orfèvre - serrurier

Legemsdele:

hår

hovedhår, krops- ...

cheveu - poil

skæg

overskæg, fuld-, fip- ...

moustache - barbe - barbiche

ben

kødben, fiske- ...

os - arrête - jambe

skæl

fiskeskæl, hår- ...

écaille - pellicule

Diverse fænomener:

flugt

...

fuite - évasion - fugue - exode

stråle

solstråle, vand- ...

rayon - jet - lance

størrelse

tøjstørrelse, sko- ...

taille - pointure

strøm

havstrøm, el- ...

torrent - courant

Hvor på dansk for eksempel *stol* altså er hyperonym til *skrivebordsstol*, *lænestol*, etc., er på fransk *chaise* og *fauteuil* **ko-hyponymer** (niveau 3.) på linje med leksemer som *canapé*, *tabouret*, med et leksemer som *siège* som generisk hyperonym (niveau 1.). Hvor dansk har sammensætninger med samme grundleksemer, har fransk serier af ubeslægtede leksemer (eksempellisten kan forlænges meget!), eller højst afledninger (jf. *balle* - *ballon*, *barbe* - *barbiche*). Der findes eksempler, der peger den anden vej, som fransk *bois*, der foruden *skov* svarer til dansk *træ* (materialet), *brænde* og *tømmer*, men de dominerende, kanoniske mønstre er vist klare nok. I nogle tilfælde har fransk dog et generelt hyperonym, som der kan dannes hyponymer til ved komposition (*N de N*). Men karakteristisk nok er hyponymerne oftest ikke beslægtede med det, men selvstændige leksemer:

<i>taske</i> <i>håndtaske, skole- ...</i>	<i>sac</i> <i>serviette - sacoche - cartable</i>
<i>suppe</i> <i>grøntsagssuppe, fiske- ...</i>	<i>soupe</i> <i>potage - pot-au-feu - bisque - soupe de poisson</i>
<i>bær</i> <i>blåbær, tytte-, jord- ...</i>	<i>baie</i> <i>myrtille - airelle - fraise</i>
<i>and</i> <i>krikand, grav- ...</i>	<i>canard</i> <i>sarcelle - tadorne</i>
<i>høst</i> <i>kornhøst, vin-, hø- ...</i>	<i>récolte</i> <i>moisson - vendange - fenaison</i>
<i>potte</i> <i>urtepotte, nat-, lyd- ...</i>	<i>pot</i> <i>pot de fleurs, - de chambre, - d'échappement</i>

I forbindelse med det sidste eksempel finder man dog også det ovenfor illustrerede dominerende mønster:

<i>potte</i> <i>urtepotte, te-, lyd- ...</i> <i>pot de fleurs - théière - pot d'échappement</i>

Vi kan forsøge at præcisere forskellene med udgangspunkt i fænomenet en 'bane'. Der er for franskmænd ingen lighed mellem en golf-, en tennis- eller en skøjtebane, hvorfor – eller måske snarere fordi – de hedder noget forskelligt. For en dansker er de tre ting fysisk lige så forskellige, men her vejer det åbenbart tungere, at der kan isoleres en fælles funktion, som så kan præciseres men ikke nødvendigvis skal. Et lignende fælles "funktionelt" indhold genfindes i eksemplerne ovenfor. Det der leksikaliseres i dansk er altså noget vi kan kalde **FUNKTION**: baner, stalde, vægge, ure, kister, skeer, og så videre identificeres som objekter af samme type ved en fælles funktion,

som så eventuelt kan præciseres **leksikalsk** ved sammensætning. I modsætning hertil ser det snarere ud til, at fransk leksikaliserer, hvad vi kan kalde STRUKTUR, som så kan præciseres **syntaktisk**:

a.	FUNKTION	STRUKTUR	('formål')

	<i>bane</i>	<i>golfbane</i>	
		<i>tennisbane</i>	
		<i>skøjtebane</i>	
b.	FUNKTION	STRUKTUR	('formål')

		<i>terrain</i>	<i>de golf</i>
		<i>court</i>	<i>de tennis</i>
		<i>piste</i>	<i>de patinage</i>

I begge tilfælde kan 'formål' præciseres, på dansk ved syntetisk sammensætning, på fransk ved sammensætning med et *de*-syntagme, men en sådan præcisering er ikke nødvendig, derfor de stiplede linjer. Tilsvarende ser det ud til, at dansk inden for de zoologiske taksonomier leksikaliserer FAMILIE, mens ART kan, men ikke skal præciseres ved sammensætning. Her præciserer fransk, som set, med det samme ved at leksikaliserer ART.

Det er altså forskellige dele af den Qualia-struktur (jf. Pustejovsky 1991), som substantivers leksikalske opbygning kan beskrives ved hjælp af, som er den dominerende faktor i leksikaliseringsmønstrene i de to sprog. Pustejovsky opstiller Qualia-strukturen som fire komponenter (1991:426 f.):

1. OPBYGNING (*Constitutive Role*), som er relationen mellem en ting og dens konstituerende dele (for eksempel materiale, dele, komponenter).
2. FORM (*Formal Role*), som er de træk, der adskiller en ting fra andre ting (for eksempel form, størrelse, farve).
3. FUNKTION (*Telic Role*), som beskriver en tings formål og funktion.
4. OPRINDELSE (*Agentive Role*), som beskriver hvordan eller af hvem en ting er blevet skabt.

Flere af disse leksikalske komponenter, som ligger implicit i leksemerne, kodes i mange sprog eksplicit i form af de såkaldte **klassifikatorer** (se Kapitel II, 2.5 og Kapitel VI, 2.), som der også har været tale om ovenfor i forbindelse med diskussionen af verberne

I eksemplet med 'bane' er det umiddelbart klart, at den dominerende faktor i leksikaliseringen på dansk er 3. FUNKTION, mens den i fransk snarere er 1. OPBYGNING: Hvor *terrain* betegner et mere eller mindre vel afgrænset område med græs (jf. en golf- eller fodboldbane), betegner *court* et

mindre, velafgrænset, eventuelt lukket eller indhegnet område (jf. en tennis- eller badminton-bane), og *piste* noget helt andet, nemlig en fastlagt rute, man følger (jf. en ski- eller skøjtebane). Heroverfor står, at det væsentlige træk, der binder de danske leksemer sammen, er, at de alle betegner det sted, hvor forskellige sportskonkurrencer udføres, altså tydeligvis 3. FUNKTION.

4. Afledning og sammensætning

Sprog har hele tiden behov for at danne nye leksemer, enten for at benævne nye fænomener, eller blot for at isolere og præcisere visse begreber. Bortset fra låneord og andre sporadiske ad hoc dannelser skaber sprog nye leksemer ved hjælp af allerede eksisterende elementer, dvs. afledning og sammensætning.

Også i dannelsen af nye eller komplekse leksemer viser de to sprog sig systematisk forskellige. Vi har ovenfor set, hvordan sammensætning udnyttes på dansk til præcisering af hyponymer. Sammensætning er også den foretrukne procedure ved dannelsen af nye leksemer, hvor fransk snarere bruger afledning ved hjælp af suffikser.

Der er kun en gradsforskel mellem sammensætning og afledning. Historisk er afledning ved suffikser en ekstrem grammatikalisering af sammensætning, hvor for eksempel andet led i en sammensætning reduceres til status af suffiks, jf. dansk *-hed*, som etymologisk svarer til gotisk *haidus* 'måde', eller *-dom*, som svarer til gotisk *dom* 'ejendom', altså oprindelige substantiver (jf. Hopper & Traugott 1993). Men de to dannelser har ret forskellige karakteristika: En sammensætning er i de fleste tilfælde gennemskuelig, dvs. at man for det meste kan beregne betydningen ud fra delenes betydning; en afledning derimod vil ofte være vanskeligere at fortolke.

I overensstemmelse med den generelle karakteristik af de to sprogs substantiver, vi har foretaget i det foregående, er det da også sådan, at dansk med sine ret generelle leksemer foretrækker en gennemskuelig sammensætning, hvor fransk med sine meget præcise leksemer foretrækker afledning ved ofte meget polyseme suffikser:

	Dansk	Fransk
a.	<i>æbletræ</i> <i>tankskib</i> <i>knivmager</i> <i>lysestage</i>	<i>pommier</i> <i>pétrolier</i> <i>coutelier</i> <i>chandelier</i>
b.	<i>støddæmper</i> <i>telefonsvarer</i>	<i>amortisseur</i> <i>répondeur</i>
c.	<i>båndoptager</i> <i>videobåndoptager</i>	<i>magnétophone</i> <i>magnétoscope</i>

I disse tre tilfælde – og man kunne citere mange andre – ser man altså hvordan fransk danner komplekse leksemer ved meget polyseme suffikser som *-ier* eller *-eur* eller med lærde (græske) elementer, som er på vej til status som suffikser, *-phone* og *-scope* (c., jf. om grammatikaliseringen af sammensætninger ovenfor). Dette betyder dog ikke, at fransk ikke bruger sammensætning eller at dansk ikke bruger afledning. Men det betyder, at de dominerende, kanoniske mønstre endnu en gang viser sig at være systematisk forskellige.

Fransk bruger som bekendt sammensætning, jf. *timbre-poste*, *ouvre-boîte*, *coupe-papier*, etc., men foretrækker i de fleste tilfælde, ved siden af afledning, en struktur med *de*, som hverken er et rigtigt "frit" syntagma eller en sammensætning, men snarere en mellemløsning, en 'synapsie' (Benveniste 1974), eller en inkorporering (Herslund 1994a):

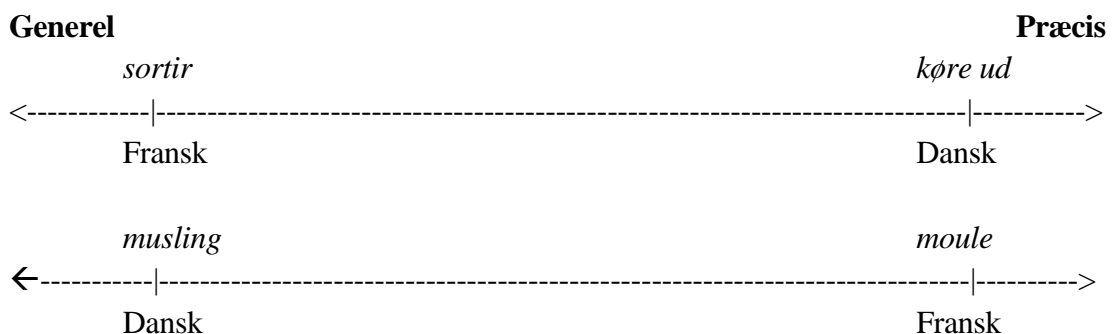
Fransk	Dansk
<i>terrain de golf</i>	<i>golfbane</i>
<i>frais de transport</i>	<i>transportudgifter</i>
<i>chef d'orchestre</i>	<i>orkesterleder</i>
<i>équipe de natation</i>	<i>svømmehold</i>

5. Sammenfatning

Vi ser altså gennemgribende systematiske forskelle i de leksikalske mønstre i dansk og fransk, som kan isoleres, og som vi i det følgende skal prøve at sætte i forbindelse med forskelle i de to sprogs grammatiske strukturer. Disse forskelle kan resumeres:

- I verberne ligger fransk i den generelle ende af den typologiske skala, dansk nærmere den præcise.
- I substantiverne er det omvendt: Her ligger fransk i den præcise, dansk i den generelle ende.

Og vi kan repræsentere det ved skalaer, som den generelle typologiske skala ovenfor:

Disse forskelle mellem dansk og fransk udmøntes i en generel forskel i de to sprogs regler for forbindelighed mellem verber og nominer. Mens fransk med sine meget generelle og polyseme verbal-leksemer tillader mange kombinationer mellem verbum og objekt-nomen, så er dansk

meget mere kræsent og kræver tit et specifikt verbum sammen med et givet nomen. Disse forskellige restriktioner hviler for det meste på forbindelsen af verbum og objekt, og de blev ovenfor beskrevet som afhængige af det faktum, at dansk i højere grad leksikaliserer MÅDE og FIGUR i sine verbalrødder. Fænomenet kan illustreres af følgende eksempler (jf. også 2. ovenfor):

	Fransk	Dansk
a.	<i>cuire un steak</i> <i>cuire un pain</i>	<i>stege en bøf</i> <i>bage et brød</i>
b.	<i>mettre un manteau</i> <i>mettre la table</i> <i>mettre qn. au lit</i> <i>mettre qc. en ordre</i> <i>mettre qc. au four</i> <i>mettre qn. de bonne humeur</i> <i>mettre qn. enceinte</i>	<i>tage en frakke på</i> <i>dække bord</i> <i>lægge ng. i seng</i> <i>bringe ngt. i orden</i> <i>sætte ngt. i ovnen</i> <i>sætte ng. i godt humør</i> <i>gøre ng. gravid</i>

At man i vid udstrækning kan nøjes med meget underspecificerede, polyseme verber, kan tænkes at hænge sammen med de leksikaliseringmønstre, der karakteriserer de franske substantiver, således at der til de meget generelle verber svarer meget præcise substantiver, så at kombinationen alligevel giver det ønskede resultat. Omvendt må de ret underspecificerede danske nominal-leksemer ledsages af relativt præcise verber. Og det leksikalske indhold, der gør verberne præcise, nemlig komponenter som MÅDE og FIGUR, minder om de elementer, som kommer eksplicit til udtryk i såkaldte klassifikatorsprog. I sådanne sprog skal substantivleksemer, som enten kvantificeres eller optræder i forbindelse med verber, obligatorisk ledsages af klassificerende elementer, som specificerer substantivleksemets klassesilhørsforhold, om det er animeret, langt, rundt, stift, fladt, etc. (se Allan 1977). Denne type information kodes implicit i de danske verbalrødder i meget højere grad end i de franske, og dansk minder derfor med sine klassificerende verber og ret generelle substantiver mere om klassifikatorsprog som for eksempel navajo, som også ser ud til at have meget generelle substantivleksemer (Allan 1977:296), end fransk gør det, jf. følgende navajo-eksempler (fra Allan 1977:287):

béésò sì-?á
money perfect-lie (of round entity)
'Der ligger en mønt'

béésò sì-ltsòòz
money perfect-lie (of flat flexible entity)
'Der ligger en pengeseddel'

Man kan ligefrem opstille følgende typologiske oversigt:

Navajo:

Generelt V + Klassifikator + Generelt N

Dansk:

Specifikt V + Generelt N

Fransk:

Generelt V + Specifikt N

Vi skal her afslutningsvis blot nævne én detalje til. Den grundlæggende forskellige leksikalske opbygning af substantiver og verber bibeholdes, når der afledes substantiver af verber, og omvendt: Franske substantiver afledt fra verber bliver lige så generelle (abstrakte) som de verber, de afledes fra, mens verber afledt af substantiver bliver lige så præcise (konkrete) som de leksemer, de er afledt af, hvorfor ikke-afledte verber har videre kombinationsmuligheder end afledte (jf. Willems 1981:24). Derfor har fransk kun ét substantiv, *sortie*, hvor dansk har en hel serie, mens fransk har flere afledte verber for at 'lande' (men uafledt naturligvis ét generelt verbum: *se poser*), hvor dansk kun har ét:

Substantiv afledt fra verbum:

Fransk	Dansk
<i>sortie</i>	<i>udgang, udkørsel, udsejling ...</i>

Verbum afledt fra substantiv:

Dansk	Fransk
<i>lande</i>	<i>atterrir, alunir, amerrir, apponter</i>

Det er således karakteristisk, at Vinay & Darbelnet's diskussion, der skal vise, at fransk er mere abstrakt (*mots signe*) end engelsk (*mots image*) udelukkende bygger på verbalsubstantiver som *promenade, coup, bruit* (1958:58 ff.), mens deres diskussion af primære substantiver (61 f.) er meget mere sporadisk og usystematisk.

6. Leksikalske mønstre og grammatiske systemer

Disse gennemgående forskelle har mange grammatiske konsekvenser, som er med til at tegne de to sprogs forskellige fysiognomier, som vi allerede har været inde på det i 2. ovenfor. Vi skal i det følgende vise, at der er en sammenhæng mellem disse leksikalske strukturer og de to sprogs morfologi og syntaks, og at denne sammenhæng først og fremmest hænger sammen med det generelle semantiske begreb **konsistens** (se Kapitel II.), både inden for nominer og inden for verber.

Man kunne vente, at de forskelligheder, der findes i to sprogs leksikaliseringsmønstre, hænger sammen med deres grammatiske systemer. Det er da også den hypotese, vi er gået ud fra. Indholdet i denne hypotese er i korte træk, at det, der i et givet sprog leksikaliseres, ikke behøver nogen speciel grammatisk udmøntning, hvorimod de grammatiske kategorier og processer i et sprog kan kompensere for det, der ikke er leksikaliseret, eller modificere det, der er det. Der er

således et organisk, men dialektisk forhold mellem leksikon og grammatisk struktur.

Vi har i det foregående beskrevet de forskellige leksikaliseringmønstre, man finder i franske og danske verber. Hvis man tager bevægelsesverberne som en central, "prototypisk", klasse, så har vi set, at fransk skelner **leksikalsk** mellem aktionsverber (inakkusative som for eksempel *entrer*) og aktivitetsverber (inergative som for eksempel *marcher*), mens dansk bruger det samme leksem i begge betydninger, men skelner **grammatisk** ved en afledt struktur med betydning af aktionsverbum (*gå*: inergativt *gå*, inakkusativt *gå ind*, etc.). Det samme gælder inden for de transitive verber. I de fleste tilfælde laver dansk en forskel mellem aktions- og aktivitetsbetydning ved at konstruere det samme leksem henholdsvis transitivt og præpositionelt (se Herslund 1993, Durst-Andersen & Herslund 1996). Den grundlæggende modsætning mellem aktions- og aktivitetsverber udtrykkes altså grammatisk på dansk, men leksikaliseres på fransk. Og dette er det gennemgående træk i de franske verballeksemmer: de er klassificerede som enten aktions- eller aktivitetsverber (hvortil kommer tilstandsverber, se Kapitel II.). Dette hænger sammen med eksistensen af den grammatiske (morfologiske) kategori **aspekt** i det franske verbalsystem. Denne kategori tillader nemlig at præsentere de klassificerede verballeksemmer på forskellige måder, aktioner som aktiviteter (processer) og aktiviteter som aktioner (begivenheder), jf. Vikner (1986, 1994), Durst-Andersen (1992):

Aktionsverbum:

Perfektivt:	<i>Il entra.</i> 'Han gik ind' (begivenhed)
Imperfektivt:	<i>Il entrain.</i> 'Han var ved/forsøgte ... at gå ind' (proces)

Aktivitetsverbum:

Perfektivt:	<i>Il marcha.</i> 'Han gav sig til at gå' (begivenhed)
Imperfektivt:	<i>Il marchait.</i> 'Han gik' (proces)

I et sprog som dansk, hvor verballeksemmerne ikke er klassificerede, må sådanne nuancer, og adskillige andre, som ikke er nævnt ovenfor, udtrykkes ved forskellige syntaktiske midler (perifraser), som antydet i oversættelserne (se videre Kapitel II. Konsistens).

Sagt på en anden måde er de franske verballeksemmer ufleksible, idet deres aktionsart er leksikaliseret og kun i begrænset omfang modificeres af de syntaktiske omgivelser (objekt og intransitivt subjekt har dog stor indflydelse på aktionsarten, se Kapitel II. og Kapitel III, 4.2.2 og 5.2.4). Det er derfor det morfologiske aspekts opgave at indføre en vis fleksibilitet på dette område. I modsætning hertil er de danske verber fleksible og får deres aktionsart fastlagt af den syntaktiske konstruktion. Der er således en ret klar sammenhæng mellem eksistensen af fast klassificerede verballeksemmer og morfologisk aspekt, en sammenhæng, man også finder i et sprog som russisk (jf. Durst-Andersen 1992). Hvis man nemlig antager, at aspekt-kategoriens fornemste

opgave er en modifikation af verbets aktionsart – dette synspunkt er eksplicit hos Vikner (1986, 1994) – så følger det nemlig, at aspekt-kategorien forudsætter leksikaliseret aktionsart og derfor ikke har nogen *raison d'être* i det danske verbalsystem, hvor der ikke er nogen leksikaliseret aktionsart, aspekt-kategorien kan virke på: Der er ikke noget at modificere.

Når det drejer sig om de nominale leksemer, så vi ovenfor, at de franske substantiver var af ret præcis, monosem karakter. Til gengæld er de vage og generelle danske substantiver klassificerede som tællelige over for ikke-tællelige: Tællelige leksemer som for eksempel *cykel* har pluralisformer og optræder med ubestemt artikel, hvorimod ikke-tællelige leksemer som *smør* hverken har pluralisform eller ubestemt artikel. Det forhold, at de monoseme franske leksemer alle har pluralisform og alle optræder med ubestemt artikel alternerende med den såkaldte delingsartikel, kan fortolkes på den måde, at de franske substantiver ikke grundlæggende er klassificerede for tællelighed, men at deres værdi først fastlægges syntaktisk ved den artikel, de danner syntagma med, lige som de danske verbers værdi for aktionsart, og i afledt forstand også aspekt, først fastlægges i og med den syntaktiske konstruktion:

Tællelig:	<i>un vélo</i>	'en cykel'
	<i>un beurre</i>	'en slags/pakke ... smør'
Ikke-tællelig:	<i>du vélo</i>	'cykel'
	<i>du beurre</i>	'smør'

I stedet for at leksikalisere distinktionen tællelig/ikke-tællelig grammatikaliserer fransk den ved at have et obligatorisk system med to ubestemte artikler, *un* og *du*, samt pluralisformer af alle leksemer.

3. DET PROSODISKE GRUNDLAG

0. Prosodiske fænomener

De prosodiske fænomener, der hænger sammen med den grammatiske struktur er **accentuering** og **intonation**. De kan sammenlignes med rytme og melodi i musikken: Accentueringen er fremhævelsen af visse stavelser frem for andre, hvilket giver en rytmisk strukturering af ytringen, mens intonationen er stemmens op- og nedadgående bevægelser, hvilket giver en melodisk strukturering. Ved siden af den normale rytmiske og melodiske strukturering udnyttes både accent og tonehøjde i forbindelse med **emfase** og **kontrast**, men disse fænomener er langt mindre sprogspecifikke end den regulære prosodiske strukturering og vil derfor kun sporadisk blive behandlet her.

Der skelnes tre niveauer, hvor den prosodiske strukturering er relevant: **ord**, **syntagme** (accentgruppe), **sætning** (ytring)¹².

1. Sandhifænomener

På overgangen mellem segmentalfonologi og den egentlige prosodi finder man en række for den franske udtalestruktur karakteristiske sandhifænomener. Disse tjener lige som de egentlige prosodiske fænomener det formål at signalere sammenhæng og dermed struktur, hvorfor det kan være rimeligt med en kort omtale af dem sammen med den egentlige prosodi.

Ved kombinationen af ordene i grammatiske enheder, syntagmer og sætninger (se I, 5.), sker der på udtryksplanet det, at de fonetiske segmenter, som de enkelte ord består af, grupperes i stavelser uden hensyntagen til, hvor ét ord slutter og det næste begynder. Ordstrukturen udviskes med andre ord til fordel for en sekvens af ligeberettigede stavelser, som samles i større enheder, accent- (eller rytme-) grupper. En sekvens af sådanne ligeberettigede accentgrupper danner en sætning.

Inden for accentgrupperne medvirker sandhifænomenerne **elision** og **liaison** til yderligere sammensmeltning af ordene i visse grammatiske konstruktioner. Specielt de klitiske størrelser i nominal- og verbalsyntagme (se I, 5.) er underlagt disse sandhiregler, således at man inden for klitika finder en gennemgribende og konsekvent skelnen mellem prækonsonantiske (og præpausale) og prævokaliske former:

Nominalsyntagme:

Prækonsonantisk	Prævokalisk
	Elision
<i>le</i> [lɔ̃]	[l]
<i>la</i> [la]	[l]
<i>les</i> [le]	
	Liaison
	[le z]

¹² Da vores ærinde er den grammatiske beskrivelse, vil vi bruge betegnelsen 'sætning' for den største enhed, selv om en sætning beriget med prosodisk struktur vel strengt taget er en 'ytring'.

Verbalsyntagme:

Prækonsonantisk	Prævokalisk
	Elision
<i>je</i> [ʒø]	[ʒ]
<i>tu</i> [ty]	[t] ¹³
<i>il</i> [i]	
<i>nous</i> [nu]	
<i>vous</i> [vu]	
<i>ils</i> [i]	
	Liaison
	[i l] ¹⁴
	[nu z]
	[vu z]
	[i(l) z] ¹⁵

Inden for nominalsyntagmet finder man lignende alternationer i adjektivernes varierende former, når de er foranstillede. Her har man både leksikaliserede alternanter (a.) og regelmæssige liaisonalternanter (b.), cf. Herslund (1986b):

a.	<i>un beau costume</i>	-	<i>un bel habit</i>
	<i>un fou rêve</i>	-	<i>un fol espoir</i>
b.	<i>un petit [pɑ̃i] costume</i>	-	<i>un petit [pɑ̃i t] habit</i>
	<i>un gros [gro] chagrin</i>	-	<i>un gros [gro z] ennui</i>

2. Fransk prosodi

Fransk har et relativt simpelt prosodisk system, som på de tre niveauer – ord, syntagme (accentgruppe), sætning – tager sig ret uniformt ud. Det grundlæggende system er simpelthen, at sidste stavelse i en sådan enhed accentueres og udtales på en højere eller lavere tone end omgivelserne:

- Ord:** *télé'phone*
Syntagme: *mon téll'phone*
Sætning: *Elle me télé'phone.*

Generelt medfører dette, at selve den grammatiske opbygning spiller en større rolle end den prosodiske strukturering, som kun har anden funktion end den rent strukturerende i forbindelse med kontrast og emfase. I overensstemmelse hermed skelner man, når man ser bort fra kontrast og emfase, kun to grader: +/- **accent**. Dette giver en ret fast rytmisk struktur, som yderligere understøttes af fransks generelle mangel på grænsesignaler, dvs. at ordslutninger og ordbegyndelser kædes sammen ved den såkaldte 'enchaînement', og de grammatikaliserede udtryk

¹³ Denne elision af vokalen i *tu* finder man kun i hurtig, skødesløs tale.

¹⁴ Denne alternation mellem *i* og *il* finder man også kun i hurtig tale.

¹⁵ Cf. foregående note.

herfor, sandhifænomenerne **liaison** og **elision** (se 1. ovenfor), som yderligere binder accentgrupper (syntagmer) sammen til fonetiske enheder¹⁶:

Les^en'fants avaient(^)atten'du dans^une grande an'goisse.

Selv om den grammatiske sammenhæng for eksempel i nominal-syntagmet markeres og understøttes af den prosodiske struktur således, at determinativ, foranstillet adjektiv og substantiv normalt udgør én accentgruppe:

la grande légèr'té

så kan langt, foranstillet attributivt adjektiv godt udgøre en selvstændig accentgruppe:

l'insoute'nable légèr'té

Et efterstillet adjektiv vil ofte udgøre en ny, selvstændig accentgruppe (jf. Nølke 1996c):

cette légèr'té inimi'table

Den franske sætning bliver altså karakteriseret ved en sekvens af accentgrupper (syntagmer), som består af et antal uaccentuerede stavelser fulgt af en accentueret (fra 2 til en 7-8 i alt), som markerer gruppens slutning:

---' | ---' | -----' | ---' ||

Normalt – dvs. bortset fra emfase og kontrast – vil ingen af disse grupper blive fremhævet frem for de andre ved en kraftigere accentuering. Det synes således ikke i almindelighed relevant at skelne forskellige grader af tryk i den franske sætning, sådan som det er tilfældet i den danske. Men forskellige grader kan – igen bortset fra den altid mulige emfase – undertiden skelnes, for eksempel i kontrasterende par som følgende:

On (!)sent des 'gouttes.

On (!)s'en dé'goûte.

Men det gælder generelt, at uaccentuerede stavelser ikke svækkes og får deres vokal reduceret til et schwa som på dansk. Kun det såkaldte *e-caduc* falder som den eneste af de franske vokaler bort under visse, ret præcise omstændigheder, som det vil føre for vidt at komme ind på her.

Den rytmiske struktur ledsages af en melodisk kontur, som i simple fremsættende sætninger er

¹⁶ Liaison benyttes i vekslende omfang i forskellige registre, men er tilsyneladende et fænomen på retur i almindeligt talt sprog.

stigende-faldende (↗ ↘). Den accentgruppe, der rummer det fokaliserede element, vil normalt starte på en højere tone end de omgivende accentgrupper inden for den del af sætningen, der karakteriseres af den faldende kontur (se 4. nedenfor):

*J'ai ache'té les bon**'bons** dans le petit maga'sin près du 'pont.*

*J'ai ache'té les bon**'bons** dans le petit maga'**sin** près du 'pont.*

3. Dansk prosodi

Fransk har altså et relativt simpelt prosodisk system, som strukturerer en sekvens af ligeberettigede stavelser uden hensyn til ordgrænser til en sekvens af accentuelt ligeberettigede accentgrupper. I modsætning hertil har dansk et meget komplekst prosodisk system, som virker direkte sammen med den egentlige grammatiske struktur. Der er et kompliceret samspil af ord- og stavelsesstruktur i forbindelse med et ret komplekst system af hoved- (!) og bitryk (.), tryktab eller svagtryk (0), vokalreduktion og dannelse af enheds-grupper. Man skelner altså flere grader af accentuering. I de fleste tilfælde – dvs. bortset fra kontrast og emfase – har man brug for at skelne tre grader af accentuering:

Hovedtryk:	<i>per'son</i>
Bitryk:	<i>per'son,lighed</i>
Svagtryk:	<i>per'son₀lighed</i>

Prosodiens centrale rolle i dansk ses på alle niveauer, lige fra ordniveau til sætningsniveau. På **ordniveau** tillader prosodien at skelne mellem forskellige leksemer og strukturer:

Simpleksord:	<i>'objekt</i> (den grammatiske term)
	<i>objekt</i> (en ting)
Komplekse ord:	
afledning:	<i>per'son₀lighed'</i> 'personnalité'
kompositum:	<i>per'son,lighed</i> 'ressemblance'

Man skelner således sammensatte ord fra syntagmer ved den prosodiske struktur, noget der er så godt som umuligt på fransk:

Kompositum:	<i>en 'franskstu,derende</i>
Syntagme:	<i>en 'fransk stu'derende</i>

Til en dansk sammensætning – en leksikalsk opbygning – svarer ofte på fransk en syntaktisk opbygning, som har visse karakteristika, der nærmer den til sammensætningen, og som vi beskriver som en type inkorporering (jf. Herslund 1994a; Benveniste 1974 kalder denne type 'synapsie', se I, 2.4):

Syntaktisk:	<i>les 'frais de notre trans'port</i>
--------------------	---------------------------------------

Inkorporeret: *le 'chef de notre or'chestre*
les frais de trans'port
le chef d'or'chestre

På dansk har man også en type inkorporering i nominalsyntagmer med ord, der nærmest fungerer som klassifikatorer:

Syntaktisk: *en 'flaske af 'den 'vin*
Inkorporeret: *en oflaske 'vin*

Det inkorporerede syntagma adskiller sig fra kompositum ved at have enheds- og ikke sammensætningstryk:

Kompositum: *en 'flaske,vin* (i modsætning til 'papvin')

Også på **sætningsniveau** har man på dansk udstrakt dannelse af syntaktiske enheder, som markeres prosodisk ved enhedstryk, noget som ikke forekommer på fransk. Dette er specielt påfaldende ved de afledte verbum + partikel eller præpositionelle strukturer, der danner aktionsverber (se Kapitel II.):

- a. *Han 'løber 'ude* (i 'haven). (Aktivitet)
Han oløber 'ud (i 'haven). (Aktion)
- b. *Han 'springer i 'vandet*. (Aktivitet)
Han ospringer i 'vandet. (Aktion)

Igen på sætningsniveau finder man på dansk inkorporering af et determinativløst objekt som et særtilfælde af den prosodiske dannelse af syntaktiske enheder (jf. Thomsen 1991, 1992, Herslund & Sørensen 1994, Herslund 1994a, 1995):

Syntaktisk: *Hun 'læser 'tegneserierne*.
Inkorporeret: *Hun olæser 'tegneserier*.

et fænomen, som heller ikke finder nogen plads i den franske sætnings meget faste og simple rytmiske strukturering.

Dette betyder, at den syntaktiske struktur determinerer den prosodiske og virker sammen med den i en grad, som er helt ukendt i den franske sætning. Samtidig kan enhver sætning have en stavelse, der er kraftigere accentueret end de andre accentuerede stavelser. Dette **hovedtryk** kan lægges forskellige steder, alt efter hvor man vil placere fokus:

'Jeg har købt bolcherne i den lille butik ved broen.
*Jeg har **købt** blocherne i den lille butik ved broen.*

Jeg har købt 'bolcherne' i den lille butik ved broen.

Jeg har købt bolcherne i den 'lille' butik ved broen.

Jeg har købt bolcherne i den lille butik ved 'broen'.

Nogle af disse muligheder indebærer selvfølgelig en slags kontrastiv fokalisering, men de indgår i det normale prosodiske system og medfører ikke nogen speciel emfase. Der er i virkeligheden endnu flere muligheder for at placere sætningens hovedtryk (i hvert fald på *har* og *butik*).

4. Intonation og syntaks

Intonationen har en klar sammenhæng med den syntaktiske struktur. På sætningsniveau er der således på fransk en ret klar og entydig sammenhæng mellem intonationsmønster og sætningstype:

Deklarativ sætning: stigende-faldende intonation (↗ ↘)

Interrogativ sætning: stigende intonation (↗)

Imperativisk sætning: faldende intonation (↘)

De forskellige affektive nuancer – overraskelse, vantro, misbilligelse, utålmodighed, etc. – som typisk udtrykkes ved intonationen, vil ikke blive nærmere omtalt her.

De to konturer (↗ og ↘) signalerer henholdsvis uafsluttet og afsluttet indhold. De signalerer ikke i sig selv hverken **deklarativ**, **interrogativ** eller **imperativisk** sætning, men de associeres i kraft af det indhold, de signalerer, med disse sætningstyper. Således associeres den deklorative sætning med stigende-faldende mønster:

↗ ↘

La petite fille a renversé le vase.

Dette intonationsmønster kan i mange tilfælde ses som det udtryksmæssige korrelat til den informationsstrukturelle tvedeling af sætningen i **tema** og **rema** (jf. Rossi et al. 1981:197) i overensstemmelse med det indhold, som henholdsvis stigende og faldende intonation signalerer: uafsluttet og afsluttet. Den tematiske del af sætningen rummer i default-tilfældet sætningens **topik**, som, igen alt andet lige, er kendt information (se I, 4.4). Man venter derfor en fortsættelse og en afslutning, nemlig noget nyt, der lægges til den allerede kendte information. Den stigende kontur signalerer således til modtager, at der kommer mere, end han allerede ved:

Mon frère / est parti à Paris ce matin.

↗

↘

Tema

Rema

Topik

Kommentar

Kendt

Ny information

Dette mønster kan imidlertid reduceres til et rent faldende, når temaet ikke kan konstituere en selvstændig intonationsenhed, dvs. når det er et klitisk pronomen (jf. Rossi et al. 1981:197):

Il est parti à Paris ce matin.

Helspørgsmål, som ifølge deres natur er uafsluttet information, associeres med stigende kontur:

Elle a renversé le vase?

Delspørgsmål derimod associeres med faldende kontur – afsluttet indhold – idet deres indhold bortset fra spørgeordet er kendt eller præsupponeret:

Qui a renversé le vase?

Det samme gælder imperativiske sætninger, som ikke kræver nogen fortsættelse:

Renverse-moi ce vase!

Ved siden af disse to konturer, stigende og faldende, har man to andre mere monotone konturer, som man finder i henholdsvis opremsninger og parenteser. Opremsninger er kendetegnet ved en svagt stigende intonation på hver konstituent (accentgruppe):

J'ai acheté des poireaux, des carottes, des navets, des
 ↘
choux et des courgettes.

Parentetisk intonation ledsager indskud og konstituent, der er dislokeret til højre:

Jean-Paul, l'instituteur du village, est allé à la pêche.

Il va à la pêche, Jean-Paul.

Je viens plus tard, dit-elle.

Denne intonation synes således at signalere, at den pågældende konstituent ikke er integreret i den syntaktiske struktur (jf. Nølke 1994:74).

Vi har beskrevet den deklorative sætnings intonationsmønster som stigende-faldende. Men den faldende kontur kan, især hvis den rematiske del af sætningen er lang, bestå af forskellige faldende konturer, hvoraf én begynder på en højere tone end de andre. Denne fremhævende kontur ledsager den accentgruppe, der rummer den fokaliserede konstituent (se Nølke 1994:127 ff.):

↗ ↘ ↘ ↘
*Pierre a choisi d'aller à Paris **en avion**.*
 ↗ ↘ ↘ ↘
*Pierre a choisi d'aller **à Paris** en avion.*

I en normal dansk sætning vil (mindst) én stavelse fremhæves ved at have sætningens hovedtryk. Denne stavelse er en del af den fokaliserede konstituent, og de andre konstituenten indretter sig så efter dette hovedtryk, eventuelt ved at få deres accent reduceret til svagtryk:

*Per har valgt at **flyve** til Paris (i stedet for at tage toget).*
*Per har valgt at øflyve til **Pa'ris** (i stedet for til Lyon).*

I den franske sætning udtrykkes fokaliseringen, bortset fra ved leddenes stilling, altså snarere på den måde, at den accentuerede stavelse i den fokaliserede konstituent starter på en højere tone end de andre, mens alle accentuerede stavelser stort set har samme grad af tryk.

5. Sammenfatning

Prosodiens rolle er på fransk hovedsagelig at være af inddelende art: Sætningen segmenteres i accentgrupper, som tildeles de intonationskonturer, der karakteriserer den pågældende sætning. Derimod synes den franske prosodi ikke at deltage særligt aktivt i den grammatiske strukturering. I modsætning hertil spiller den danske prosodi en aktiv rolle i den grammatiske strukturering, idet forskellige grupper og konstruktioner signaleres ved et meget komplekst spil mellem forskellige grader af kontrasterende accentuering.

Kontrasterende accentuering finder man i fransk kun ved en emfatisk fremhævelse af første stavelse (accent d'insistance), en fremhævelse som dog ikke svækker eller annullerer den normale accent på sidste stavelse (jf. Herslund 1983:86):

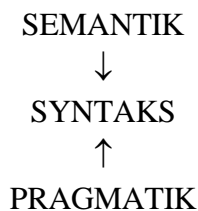
*Ce n'est pas **'''la réponse**, ce n'est **''qu'une réponse**.*

At den normale finale accent ikke er fjernet ses i eksempler som dette ved forlængelsen af de finale [ø], som altså må være accentuerede, da kun accentuerede vokaler forlænges. En sådan initial accent kan også være rent emfatisk, eller i moderne tv- og radiosprog simpelthen en opmærksomhedsfangende måde at præsentere nyheder på.

4. DET PRAGMATISKE GRUNDLAG

0. Indledning

Vores beskrivelse af grammatiske strukturer i fransk har et **funktionelt grundlag**. Dette indebærer, at de syntaktiske strukturer opfattes som på én gang determinerede af det semantiske indhold og af den pragmatiske præsentation af dette indhold i overensstemmelse med følgende model (jf. Givón 1984:30 ff.):

Et fænomen som for eksempel **ledstilling** vil således blive beskrevet som et resultat af et samspil mellem forskellige faktorer (se Kapitel IX.):

Semantisk: Verbets leksikalske indhold, herunder dets argumentstruktur og selektionsrestriktioner som udmøntet i argumenternes semantiske roller og konsistens.

Syntaktisk: Argumenternes grammatiske relationer.

Pragmatisk: Strukturering af indholdet i tema-rema, fordeling af kendt og ny information, fokalisering.

Et område som ledstillingen har for eksempel også et tæt samspil med et fænomen som **diatese** (se Kapitel IV.). En af diatesens funktioner er netop at grammatikalisere en omfordeling i den kanoniske kobling mellem semantiske roller og grammatiske relationer, hvorfor diatesen kan ses som en mekanisme, der blandt andet tilpasser grammatiske strukturer til pragmatiske krav. Et andet område, der virker sammen med både diatese og ledstilling er nominers **determination**: Fordelingen af bestemte og ubestemte nominalsyntagmer hænger uløseligt sammen med diatese og ledstilling gennem de overordnede hensyn til fordeling og præsentation af kendt og ny information i sætningen.

Kommunikation

En af de fundamentale antagelser inden for funktionel lingvistik er, at sproglige strukturer i sidste instans er determineret af det, de bruges til, nemlig den sproglige **kommunikation**. Dette betyder ikke, at alle fænomener uden videre kan forklares ved en eller anden rolle eller funktion, de udfylder i kommunikationsprocessen. Men det betyder, at de af kommunikative og tekstuelle faktorer afledte fænomener spiller en stor rolle blandt de fænomener, man inddrager for at

beskrive og forklare sprog, og at ambitionen i sidste instans naturligvis er at kunne aflede så meget som muligt fra sådanne pragmatisk-tekstuelle faktorer. Derfor vil vi i dette afsnit skitsere nogle af de væsentligste pragmatiske fænomener, som vil blive inddraget i vores beskrivelse af det franske sprog. Disse fænomener er universelle i den forstand, at de ikke blot findes i alle sprog, men ligefrem er definatoriske for naturlige sprog. Da de har med sprogets forbindelse til verden og selve kommunikationssituationen at gøre, har de karakter af udfordringer, som sprog må tage op.

Selv om det ofte hævdes, at sprog bruges til andet end kommunikation, banalt forstået som overførsel af information, er det næppe forkert at hævde, at en af sprogets hovedopgaver netop er kommunikation, navnlig hvis man definerer kommunikation bredere, som 'tilvejebringelse af ændringer i modtageren'. Med sproget er det netop afsenders opgave at tilvejebringe ændringer i modtager, ændringer i hans viden, holdninger og følelser, ja hele adfærd. En anden af sprogets hovedopgaver er dets funktion som strukturerende og konceptualiserende mekanisme, hvilket specielt understreges i den kognitive lingvistik (jf. Langacker 1987) og tidligere hos Gustave Guillaume.

Betydning og reference

Sproglige udtryk, morfemer, leksemer og større enheder som syntagmer og sætninger, er bærere af betydning og som sådan er de bindeled mellem verden og selve kommunikationen. For at beskrive betydning har man brug for at foretage visse (standard)-distinktioner, først og fremmest mellem de to begreber 'betydning' og 'reference'.

Ved et leksems betydning forstår man gerne dets **denotation**, dvs. de størrelser, dette leksem udgør en sand beskrivelse af: Leksemet *chat*'s denotation er således klassen af katte. Men her ser man allerede, at det ikke er uproblematisk at fastlægge et leksems denotation: For nogle betegner *chat* udelukkende huskatten (*felis catus*), mens det for andre, eller de samme ved andre lejligheder, betegner alle medlemmer af familien *felis*, altså også løver, tigre, etc. Selv om denotationen således kan være variabel, så svarer den til, hvad man kan kalde et leksems leksikalske indhold. Dette indhold kan ses som en klasse af størrelser: I vores tilfælde klassen af katte(dyr), hvilket svarer til leksemets **ekstension**. Man kan imidlertid også anskue dette indhold på en anden måde, nemlig som en samling af de egenskaber, som gør, at de enkelte medlemmer af klassen er medlemmer, dvs. de fællestræk ved alle katte(dyr)¹⁷, som gør, at man anskuer dem, som udgørende en klasse. Under denne synsvinkel omtales det leksikalske indhold som leksemets **intension**. Visse af disse træk kan ses som mere iøjnefaldende end andre og kan derfor bruges som udgangspunkt for metaforer eller for forskellige mere eller mindre subjektive konnotationer. Om nominalsyntagmers denotation i forhold til de forskellige artikler, se Sørensen (1996), I. Korzen (1996) og Kapitel VI.

Hvor denotation således er en egenskab ved leksemer, så er **reference** en funktion, som afsenderen kan udstyre syntagmer med for at udpege visse størrelser i verden, hvad enten det

17. Det er dette, Robert Martin har omtalt som 'la chatitude', 'katteagtighed'.

drejer sig om den virkelige eller en fiktiv verden. Men det er klart, at denotationen spiller en stor rolle ved etableringen af reference: Hvis denotation er en sand beskrivelse af nogle størrelser, så må den indgå i den rent sproglige udpegning af disse størrelser eller en størrelse af den pågældende art; og det vil være naturligt at bruge leksemet *chat* i et syntagma som *le chat* for at referere til en bestemt kat. Det er med andre ord vanskeligt at anvende leksemet *chat*, hvis man vil referere til en hund, medmindre man benytter sig af en privat, ukonventionel kode. Under alle omstændigheder er reference en relation, som afsenderen bevidst etablerer, mellem et sprogligt udtryk og noget i verden. Denotation benævner noget, ved reference udpeger man noget.

I en given kommunikationssituation vil syntagmer som *Dominique, la Peugeot, le facteur, la cafetière* være tilstrækkelige til at etablere referencen, idet modtager uden videre kan identificere de størrelser, afsender refererer til. I andre kontekster kan man dog have brug for mere sprogligt materiale som for eksempel *Dominique Dupont, la Peugeot qu'on vient de doubler, le facteur de notre rue, la cafetière qu'on a vue au Musée des Arts Décoratifs hier*, og lignende. Af eksemplerne fremgår det, at der fundamentalt findes to måder at referere på: enten ved et **navn** (proprium: *Dominique (Dupont)*), eller ved en **beskrivelse** (nominalsyntagma: *la cafetière qu'on a vue au Musée des Arts Décoratifs hier*). Grænsen mellem de to er ikke knivskarp, jf. forskellen mellem *la reine* (nominalsyntagma) og *La Reine* (næsten proprium), men forskellen er stort set den, at proprium refererer i kraft af en konventionel navne-relation mellem proprium og referenten, mens beskrivelsen udnytter det faktum, at leksemers denotation er sande beskrivelser, til at udpege referenten: Et navn er ikke "sandt" om sin bærer i nogen forståelig forstand, som en beskrivelse kan være det (jf. Kleiber 1981, Jonasson 1992).

Denne distinktion mellem navn og beskrivelse dukker op flere steder, da man kan veksle mellem dem med forskellige formål for øje. Man kan for eksempel referere til det samme individ, snart med et navn, snart med en beskrivelse: Selv om navnet *Hans Frank* og beskrivelsen *le bourreau de la Pologne* refererer til samme individ, så ser man klart de muligheder af argumentativ art, der ligger i valget mellem dem. Dette valg kan også medføre en skelnen mellem to slags reference, **de re** og **de dicto**, i visse kontekster (typisk i indirekte tale). Hvis en person for eksempel siger:

François croit que son voisin est le maire de Paris.

så kan det oprindelige udsagn (François') enten være:

Mon voisin est le maire de Paris.

og man har en **de dicto**-fortolkning: Beskrivelsen fra det oprindelige udsagn går igen i den indirekte tale. Men det oprindelige udsagn kan også have været:

Mon voisin est Jacques Chirac.

i hvilket tilfælde gengivelsen bygger på en **de re**-fortolkning: Den der gengiver François' udsagn

erstatte det oprindelige navn med en referentielt ækvivalent beskrivelse. Denne distinktion kan minde om forskellen mellem direkte og afledt talehandling (se 1. nedenfor).

Nu medfører brugen af en beskrivelse ikke automatisk, at man refererer. Ved beskrivelser må man derfor skelne mellem **referentielt** og **deskriptiv** (eller **attributiv**) brug (jf. Donnellan 1966). Denne forskel kan illustreres ved følgende eksempler:

*Une hirondelle s'est posée sur ma tête.
Un homme et une femme sont entrés.*

I disse udsagn bruges syntagmerne *une hirondelle* og *un homme et une femme* til at udpege visse ekstrasproglige individer, altså referentielt. Men i følgende:

*Une hirondelle ne fait pas le printemps.
Un homme et une femme se remarquent bien moins qu'une femme seule* (cit. Donaldson 1973:89)

bruges syntagmerne rent deskriptivt, ikke til at udpege visse individer, men til at beskrive generelle situationer, nemlig de situationer, hvor der er én svale, eller et par i stedet for en enlig kvinde. Den mest udbredte anvendelse af syntagmer med rent deskriptivt indhold er som prædikativer (se Kapitel III, 6.3.4), hvor der jo netop ikke skal refereres.

Distinktionen mellem referentielt og deskriptiv brug kan også anvendes i forbindelse med en anden distinktion, som ofte omtales som **specifik** over for **non-specifik reference**. Den non-specifikke karakteriseres ofte som en referentielt brug, hvor en hvilken som helst referent, der svarer til udtrykkets beskrivelse, kan bruges. Og dette synes at fungere udmærket i tilfælde som:

Est-ce que tu as un crayon?

hvor afsender netop spørger om der findes en referent, der svarer til beskrivelsen *un crayon*. Men der er mindst to problemer ved denne fortolkning. For det første kan man ikke hævde, at den, der bruger et non-specifikt syntagma, altid vil acceptere en hvilken som helst referent, jf. følgende:

*Pierre veut épouser une blonde.*¹⁸

hvor der formodentlig snarere er tale om en nødvendig, men sikkert ikke tilstrækkelig betingelse fra Pierre's side. Og her dukker så det andet problem op: Er der overhovedet tale om reference, når man ikke ved, om der findes en referent? Det synes mere velmotiveret at antage, at der i disse tilfælde ikke er tale om referentielt – hvorfor udtrykket 'non-specifik reference' bliver

18. Den referentielle læsning, hvor afsender har identificeret en referent for *une blonde*, er selvfølgelig ikke relevant her.

kontradiktorisk – men om deskriptiv brug. Den store skillelinje i brugen af nominalsyntagmer bliver således mellem referentiel og deskriptiv brug, og flere andre distinktioner som for eksempel specifik ovf. non-specifik kan reduceres til denne ene fundamentale skelnen.

Den sidste distinktion, der skal omtales her, er mellem **referentiel** og **deiktisk** anvendelse. Hvor reference er en relation, afsender etablerer mellem sit udsagn og verden, er deiksis en relation mellem **udsigelsen**, dvs. selve kommunikationssituationen, og verden. Visse sproglige elementer kan kun fortolkes i kraft af selve udsigelsen: Pronominer som *je* og *tu*, adverbier som *ici*, *maintenant*, *aujourd'hui*, etc. kan kun forstås ved henvisning til en given kommunikationssituation og skifter værdi i takt med, hvem der er afsender og modtager, hvor og hvornår kommunikationen foregår, og så videre. Fortolkningen af a. nedenfor afhænger af en given situation, mens b. har en absolut reference til personer og tidspunkter, som modtager så skal identificere. Men denne identifikation afhænger ikke af, hvem der siger det hvornår:

- a. *Je t'en informerai demain.*
- b. *Talleyrand en a informé Bonaparte le lendemain.*

Især demonstrativer som *celui-ci*, *celui-là* har klare deiktiske anvendelser. De bruges også ved siden af andre størrelser som *ces derniers*, *les seconds*, etc. i det, man kunne kalde **tekstuel deiksis**, dvs. direkte udpegning af tekstelementer ved deres materielle placering i tekstens topografi (se 1. nedenfor):

La rivalité entre Etrusques et Syracusains ne se limite pas à la seule bataille de Cumes. On retrouve ces derniers lors de deux raids menés en 453 contre la Corse et l'île d'Elbe (Thuillier Etrusques 97)

I sådanne tilfælde er det ikke kommunikationssituationen, men teksten, der udgør det deiktiske rum.

Sætning og ytring

Den tredelte opfattelse – semantik, syntaks, pragmatik – vi har skitseret ovenfor, svarer til tre synsvinkler, som sproglige størrelser kan studeres under. Når talen er om sproglige strukturer, som i daglig tale kaldes "sætninger", er det derfor formålstjenligt at skelne terminologisk mellem:

Semantik:	proposition
Syntaks:	sætning
Pragmatik:	ytring

En proposition (fr. *proposition*) er en semantisk størrelse, et prædikat med tilhørende argumenter, som danner en vis struktur og som beskriver et vist sagforhold. I stedet for 'proposition' kan man af

og til bruge udtrykket 'sætningens notionelle indhold', især når man ikke har brug for at understrege strukturens logiske status af proposition, eller når der ikke foreligger en komplet propositionel struktur som ved for eksempel ellipser, sætningsemner eller interjektioner. En sætning (fr. *phrase*) er en syntaktisk enhed med en vis illokutionær værdi (se 1. nedenfor), selve den grammatiske udmøntning af propositionen (se videre I, 5.). En ytring (fr. *énoncé*) er den konkrete, i en given situation foreliggende manifestation af en sætning.

Assertering og præsupposition

Propositionen er en sproglig enhed, som kan tilskrives en sandhedsværdi. Dette bygger på det prædikative forhold mellem et subjekt og et prædikat, altså på eksistensen af en prædikation (se Kapitel III, 2.3). En prædikation (Jespersens **neksus**) kan enten være primær, mellem et subjekt og et finit verbal, eller sekundær, mellem forskellige nominale og verbale størrelser, hvoraf én spiller rollen som subjekt og en anden rollen som prædikat (se for eksempel Kapitel III, 2.8). Når en primær prædikation realiseres som en ytring, så hævdes eller **asserteres** det sagforhold, propositionen-sætningen beskriver, dvs. at den talende står inde for det eller skriver under på det (se om den *neustiske* komponent nedenfor). Dette indhold asserteres også, i modsætning til en udbredt opfattelse, i interrogative og imperativiske sætninger, hvor selve veridiktionen dog lægges over til modtager (se om den *tropiske* komponent nedenfor). Sekundære prædikationer asserteres kun indirekte gennem asserteringen af den primære prædikation, de er underordnet. Hvis man for eksempel siger:

Dominique est partie. Elle était furieuse.

så asserterer man to sagforhold direkte. Hvis man derimod siger:

Dominique est partie, furieuse.

så asserterer man direkte, at Dominique er taget af sted, men kun indirekte den sekundære prædikation, at hun var rasende.

Fra et vist synspunkt kan man sige, at ytringer kan deles i tre komponenter, som den engelske filosof Hare har kaldt **neustisk**, **tropisk** og **frastisk** (jf. Lyons 1977:749 ff.). Den frastiske komponent svarer stort set til vores proposition: Det er en gengivelse af et vist sagforhold. Den tropiske komponent er en veridiktion, "det er tilfældet", og den neustiske er afsenderens "signatur", "jeg siger". Disse to sidste komponenter udgør tilsammen asserteringen, jf. begrebet 'sandhedsværdi' i diskussionen af subjektrelationen i Kapitel III, 2.3. Den tropiske komponent er karakteriseret ved, at flere adverbialer og modaliteter kan knyttes til denne del, lige som en variation i den tropiske komponent gør rede for forskellen mellem deklarativ ("det er tilfældet"), interrogative ("er det tilfældet?") og imperativiske ("lad det være tilfældet") sætninger.

En ytring som *Dominique est partie* kan altså analyseres:

(*Jeg siger*)_{Neustisk} (*Det er tilfældet*)_{Tropisk} (*Dominique est partie*)_{Frastisk}

Det der adskiller sekundære fra primære prædikationer er manglen på en egen neustisk og tropisk komponent.

I modsætning til det, direkte eller indirekte, asserterede kan sproglige størrelser rumme **præsupponeret** information. I et eksempel som:

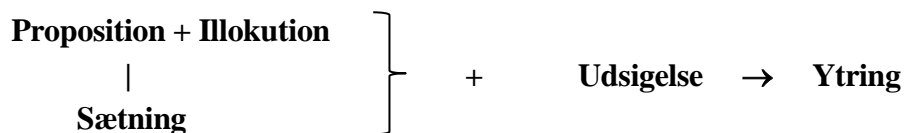
L'oncle de Julie n'est pas très riche.

asserteres det, at Julies onkel ikke er særlig rig. Men det præsupponeres, at Julie har en onkel, dvs. dette sagforhold asserteres ikke, men er en nødvendig betydningskomponent for at forstå udsagnet. I tekstsammenhæng er det karakteristisk for mange typer ledsætninger, at deres indhold er præsupponeret og altså ikke selvstændigt asserteret (se Kapitel VII.).

Udsigelsen

Hvis en ytring er den konkrete assertering af et givet propositionelt indhold i en given situation, så følger det, at der er endnu en faktor at tage hensyn til i analysen af kommunikationen, nemlig selve udsigelsen (fr. *énonciation*). Denne faktor er væsentlig for forståelsen af forskellige adverbialer (se Kapitel V.) og helt afgørende for fænomenet deiksis (se ovenfor).

De forskellige elementer, vi har isoleret, kan altså ordnes i følgende model:

Kohærens

Et væsentligt træk ved sproglig kommunikation er, at den foregår, hvad enten den er monologisk eller dialogisk, i større enheder end enkelte sætninger. Sådanne større enheder er diskurser, eller som vi foretrækker at kalde dem, **tekster**, jf. Halliday (1970:160 f.): "The basic unit of language in use is not a word or a sentence but a 'text'; and the textual component in language is the set of options by means of which a speaker or writer is enabled to create texts – to use language in a way that is relevant to the context". Eller Givón (1984:239): "Further, information structure in human language most commonly involves units larger than the single proposition. In this sense human communication is **multi-propositional**. Another name used to refer to it is **discourse**". Den relevans i forhold til konteksten, Halliday taler om, vil ofte være et argumentativt formål, et aspekt ved sproget, som især er blevet udforsket af Ducrot og Anscombe: "Les enchaînements argumentatifs possibles dans un discours sont liés à la structure linguistique des énoncés et non aux seules informations qu'ils véhiculent (...). C'est ce qui nous justifie de relier les possibilités d'enchaînement argumentatif à une étude de la langue et de ne pas les abandonner à une rhétorique *extralinguistique*" (Anscombe & Ducrot 1983:9).

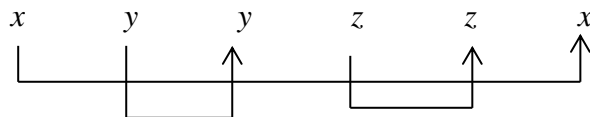
Dette har den umiddelbare konsekvens, at de enkelte sætningers struktur ikke blot determineres af det kommunikative formål, denne sætning har, men at strukturen også determineres af den tekstuelle sammenhæng, sætningerne indgår i (**kohærens**), således at man opnår den mest adækvate progression i kommunikationen med henblik på det kommunikative formål, hvad enten dette er at overbevise eller underholde. Selv om der ikke er direkte strukturelle afhængigheder mellem de enkelte ytringer, som danner en tekstmæssig helhed, så er der mange træk i den enkelte sætningens struktur, som på den ene eller anden måde er bestemt af, hvad der kommer før, og hvad der følger efter i teksten. I følgende simple eksempel:

Marc (x) a acheté un nouveau vélo (y).
Le vélo (y) a un guidon chromé (z).
Ce guidon (z) a particulièrement plu à Marc (x).

ser man gentagelse af forskellige elementer, som ved deres blotte tilstedeværelse binder de tre ytringer sammen til en tekst. Sagt på en anden måde, så er det kun muligt at opfatte ovenstående som en tekst, hvis man antager visse identiteter og gentagelser. Men samtidig er de enkelte sætningers form, for eksempel valget af bestemt eller demonstrativ artikel, determineret af denne tekstsammenhæng, selv om der ikke er nogen grammatisk styring mellem de tre sætninger. Omvendt bygger sammenhængen, kohærens, mellem ytringerne altså på strukturelle forhold i de enkelte sætninger:

Sætninger

(grammatisk struktur):

Ytringer

(kohærens):

De fænomener i teksten, som konkret udmønter denne kohærens, kaldes **kohæsion**. Disse kohæsionsfaktorer, som skaber tekstens kohærens, er groft sagt af to slags: **gentage-** og **relief-**fænomener. Gentage-fænomenerne er sådanne, hvor et givet element dukker op flere gange, eventuelt i varierende former, gennem en tekst(sekvens) og således danner en slags rød tråd i teksten, eller forskellige former for semantiske isotopier. Relief-fænomener er sådanne, som ordner tekstens forskellige elementer i forskellige planer, forgrund og baggrund, eller signalerer forskel i status: Nogle elementer asserteres, andre præsupponeres. Relief-fænomener har naturligvis samme sammenbindende funktion som gentage-fænomenerne, idet baggrunds- eller præsupponerede elementer jo forudsætter noget andet.

Tekst

En tekst defineres altså ikke strukturelt, men funktionelt som en komplet kommunikationsenhed karakteriseret ved kohærens i den ovenfor karakteriserede forstand: "The word TEXT is used in

linguistics to refer to any passage, spoken or written, of whatever length, that does form a unified whole" (Halliday & Hasan 1976:1). Vi bruger **tekst** på samme måde, nemlig om enhver kommunikationshelhed, hvad enten den er mundtlig eller skriftlig, og laver altså ikke nogen distinktion mellem for eksempel tekst og diskurs.

Det er måske ikke overflødigt at minde om, at ordet 'tekst' (latin *textus*) etymologisk betyder 'vævet stof': Lige som et stykke vævet stof er baseret på nogle grundtråde ('islættet'), oven på hvilke der væves andre tråde i forskellige mønstre, bindes en tekst sammen af de forskellige gentage- og relief-fænomener, som skal omtales kort i det følgende. Men disse tråde er altså af betydningsmæssig, ikke strukturel art, da selve sprogsystemet, dvs. de i sprogets struktur kodede valg, ikke går ud over sætningsgrænsen: En tekst er en struktur af en anden art end en sætning.

1. Talehandlinger

Med den definition af kommunikation, vi har givet ovenfor er det klart, at den rene overførsel af information kun er et særtilfælde, og at sproglig kommunikation tjener adskillige andre formål, blandt andet det at styre andres adfærd. Man handler ved hjælp af sproget (jf. Austin 1962, Searle 1969). Ved siden af det rent notionelle indhold rummer sproglige ytringer en **illokutionær værdi**: aflæggelse af løfte, udstedelse af ordre, efterspørgsel af oplysning, etc.

Austins (1962) oprindelige indsigt var jo, at man ved ytring af visse sætninger faktisk gjorde det, disse sætninger beskriver, hvorfor han skelnede mellem **performativer** (talehandlingsverber) og **konstativer** (beskrivende verber). Den, der ytrer det performative udtryk *Je promets*, aflægger således et løfte, dvs. udfører selve verbets indhold – ytringen **er** handlingen – mens den, der ytrer *Je parle au téléphone*, blot beskriver en aktuel aktivitet. Senere har man udvidet perspektivet (især Searle 1969) til en erkendelse af, at alle ytringer kan henføres til en type af et begrænset inventar af talehandlinger. Man kan således skille en sætnings indhold i det notionelle indhold, propositionen, og den illokutionære værdi.

Typer af talehandlinger

I stedet for Austins simple distinktion mellem performativer og konstativer skelner man i senere behandlinger (efter Searle 1969) mellem forskellige typer af talehandlinger, især efter erkendelsen af, at alle ytringer kan beskrives som rummende en illokutionær værdi. Man har således for eksempel følgende illokutionære typer: **hævdelse**, som svarer til konstativer, **spørgsmål**, **anmodning**, som dækker både ordre, anvisning og tilladelse (direktiver), **løfte** (jf. Récanati 1981:175 ff., Searle 1989). Disse illustreres af følgende eksempler:

La terre tourne autour du soleil.
Vous avez l'heure, s'il vous plaît?
Vous pouvez partir maintenant.
Je reviendrai dans une heure.
Je promets/jure de faire mon devoir.

Hertil kommer de mere institutionaliserede typer som afsigelse af domme, dåbs- og lignende rituelle handlinger:

Coupable!

Hors-jeu!

Je te baptise Clotilde.

Talehandlinger og sætningstyper

Disse forskellige typer talehandlinger realiseres typisk som forskellige sætningstyper, jf. eksemplerne ovenfor. Selv om der selvfølgelig er favorit-relationer mellem talehandling og sætningstype, så er der som bekendt langt fra nogen én-til-én overensstemmelse mellem de to fænomener. Direktive talehandlinger kan således udtrykkes både med imperativisk sætning, med infinitiv-sætning og med fremsættende sætning, for eksempel i futurum:

Fermez la porte, s'il vous plaît!

Tourner le couvercle.

Ne pas toucher aux objets exposés.

Tu ne commettras pas de meurtre.

eller ved nominalt sætningsemne:

Défense de fumer et de cracher.

Afledte talehandlinger

En eventuel modsætning mellem talehandlingen og den valgte sætningstype kan udmøntes i forskellige såkaldte "afledte" talehandlinger (jf. Anscombre 1980, Récanati 1981) som i følgende klassiske eksempler:

Pouvez-vous me passer le sel?

Qu'est-ce qu'il fait froid ici!

hvor henholdsvis et spørgsmål og et udråb normalt vil have den illokutionære værdi af en direktiv talehandling.

Fænomenet minder om den i 0. ovenfor omtalte skellen mellem **de re** og **de dicto**. Hvis en af forældrene for eksempel siger til et barn:

Tes mains sont sales.

så kan barnet, som opfatter den afledte talehandling, gengive dette som:

Papa/Maman m'a dit de me laver les mains.

dvs. gengive det oprindelige udsagn med et andet med samme illokutionære værdi, men eksplicit denne gang, dvs. et udsagn hvor der er overensstemmelse mellem illokution og sætningstype.

2. Anaforer

Den absolut vigtigste kohæsiionsfaktor i tekster er de anaforiske relationer, som ved gentagelsen af visse tekstelementer spinder nogle tråde, som i en vis forstand udgør grundvævet i tekstens "stof". Ved en anaforisk relation genoptages ét tekstelement, **antecedenten**, af et andet, **anaforen**, som forudsætter antecedenten for at kunne fortolkes, hvorved der opstår en semantisk sammenhæng i teksten. Om forskellige aspekter af anaforer, se Kleiber & Tyvaert (1990). Om anaforers privilegerede forhold til subjektrelationen, se Kapitel III, 3.2.2.

Anafor og reference

Anaforer ligner referentielle udtryk for så vidt, som der i begge tilfælde foreligger sproglige udtryk, der henviser til noget andet; anaforer henviser også ofte, men ikke udelukkende, til referentielle udtryk. Mange definerer dog ligefrem anaforer som tilfælde af ko-reference, dvs. at det der binder antecedenten og anaforen sammen er, at de begge refererer til den samme størrelse. Men der er mindst tre gode grunde til at afvise denne fortolkning.

Den første grund er, at nominalsyntagmer, som set i 0. ovenfor kan bruges enten referentielt eller deskriptivt. Da også deskriptivt brugte syntagmer, dvs. ikke-referentielle syntagmer, kan være antecedenter i en anaforisk relation:

Pierre veut épouser une blonde et l'installer dans un appartement somptueux.

bliver det meningsløst at tale om fælles reference. Den anden grund er eksempler som følgende:

En RFA les curés vivent bien. En France, ils vivent. En Afrique, ils survivent.

hvor det selvfølgelig ikke drejer sig om de samme præster, hvorfor det igen bliver meningsløst at tale om ko-reference. Den tredje grund er, at anaforerne par excellence, nemlig pronominer, ikke er referentielle udtryk: De er hverken navne (proprier) eller beskrivelser og kan derfor ikke referere. Pronominer må da også altid fortolkes i kraft af noget andet, enten som anaforer eller deiktisk.

Der er altså god grund til at skelne mellem anaforisk relation og reference: Anaforen henviser til et andet tekstelement og fortolkes i kraft af det, mens et referentielt udtryk henviser til noget ekstra-tekstuel, altså noget ikke-sprogligt, og fortolkes i kraft af sin denotation eller, hvis det drejer sig om et navn, i kraft af den konventionelle forbindelse mellem navnet og dets bærer.

Typer af anaforer

Den genoptagelse, som anaforen foretager, kan være af flere forskellige typer. Den simpleste form

for genoptagelse er naturligvis, at det samme element (syntagme eller ord) gentages verbatim gennem en vis tekstsekvens. Hvis det gentagne element, som i følgende eksempel, er et navn, kan hver forekomst naturligvis fortolkes uafhængigt af de andre, og sådanne gentagelser er altså strengt taget ikke anaforer¹⁹:

*Autour du forum, symbole de la présence de **Rome**, édifices publics, quartiers d'habitation, installations artisanales s'organisent, et forment le cadre essentiel du nouveau genre de vie à la romaine. **Rome** installe ses organes administratifs et politiques dans la ville* (Beck & Chew Gaulois 33)

Men det mest almindelige er dog, at gentagelsen rummer en vis variation i det sproglige udtryk. Det simpleste fænomen er her den "rene" eller "tro" anafor, hvor et ubestemt syntagme genoptages af et bestemt syntagme (med bestemt, personlig eller demonstrativ artikel):

*Le général Prioux, quand la question lui eut été exposée, fit établir **une lettre** et **un ordre**. Par **la lettre**, qui s'adressait à lord Gort, il paraissait laisser à celui-ci, courtoisement, la décision. Par **l'ordre**, qui était à notre usage, il se la réservait tout entière* (Bloch Défaite 107)

Modsætningen mellem bestemt og demonstrativ artikel illustreres af følgende to eksempler:

***Un Agneau** se désaltérait
Dans le courant d'une onde pure.
Un Loup survient à jeun (...)
- Sire, répond **l'Agneau** ...
(LaFontaine I, 10)*

***Un Loup** n'avait que les os et la peau,
Tant les chiens faisaient bonne garde.
Ce Loup rencontre un Dogue...
(LaFontaine I, 5)*

Med den bestemte artikel har man en ekstern kontrast, dvs. en given størrelse (*la lettre, l'ordre, l'agneau*) kontrasteres med en anden størrelse af anden art (*l'ordre, la lettre, un loup*), hvorimod man ved den demonstrative artikel har en intern kontrast, dvs. størrelsen kontrasteres med andre størrelser af samme art: *ce loup* over for andre mulige (Corblin 1987). Sagt på en anden måde, så henviser man med demonstrativ artikel direkte til det foregående tekstelement: Det er den tekstuelle deiksis (jf. 0. ovenfor). Ved den bestemte artikel derimod henviser man indirekte gennem en fastlæggelse af det, der berettiger antagelsen af, at der er én og kun én størrelse af den givne art: Denne berettigelse findes så i antecedenten (jf. Kleiber 1989:20 ff.).

19. De kaldes dog **anafora** i den klassiske retorik.

Den tro genoptagelse kan også finde sted ved et pronomen:

*Un soir à Leipzig, **une jolie jeune femme** m'a raccompagné dans une Trabi (...) **Elle** caressa tendrement le tableau de bord quand la voiture démarra (Lire april 1992, 74)*

Den anden hovedtype af anaforer er mere beskrivende og udgør en slags parafraser af antecedenten. Den simpleste type parafrase er genoptagelsen af et navn ved en beskrivelse af den kendte type *Jacques Chirac – le président de la république*:

*L'ambitieux Cinq-Mars, favori de **Louis XIII**, se montre de plus en plus arrogant à l'égard **du roi**. Contrarié dans son affection et sa confiance, le **souverain** s'en remet aux conseils avisés de Richelieu (Lire maj 1992, 66)*

*Les Allemands organisèrent méthodiquement **la Lituanie** une fois qu'ils en furent maîtres dès 1915. **Le pays** fut tout d'abord reconstruit, les Russes dans leur retraite ayant procédé à des destructions systématiques (Lorot Pays baltes 67)*

I sådanne tilfælde er det klart, at anaforen er helt afhængig af antecedenten for at blive fortolket: En beskrivelse som *le roi* passer på mange individer, men kun ved den anaforiske relation til navnet *Louis XIII* bliver identiteten fastlagt.

En variant af denne fremgangsmåde har man, hvor en beskrivelse genoptages ved en anden, enten synonym:

*Je n'ai pas, je crois l'âme inaccessible à la pitié. Peut-être **les spectacles** que deux guerres successives m'ont imposés l'ont-ils quelque peu endurcie. Il est un de **ces tableaux**, cependant, auquel je sens bien que je ne m'habituerai jamais: celui de la terreur sur des visages d'enfants fuyant la chute des bombes dans un village survolé. **Cette vision**-là, je prie le ciel de ne jamais me la remettre sous les yeux, dans la réalité, et le moins souvent possible dans mes rêves (Bloch Défaite 162)*

eller hyperonym:

*Plusieurs athlètes italiens envoyés à Los Angeles avaient subi **des autotransfusions**. Mais **la méthode** ne marcha pas et il n'y eut pas de médailles supplémentaires (Lire april 1992, 62)*

*Sur sa table de chevet, l'est **une pendulette de voyage**, gainée de croco. Elle a un minuscule balancier apparent qui fait le charme de **cet objet** (San Antonio Certaines 91)*

Ved valget af hyperonyme anaforer kan det ofte tydeligt ses, hvorledes de vælges med et eller

andet argumentativt formål for øje:

*Les silos de grain qui se multipliaient d'année en année posèrent bientôt de graves problèmes de protection contre **les rats**. **Les rongeurs** paraissaient proliférer dans l'exacte proportion où les céréales s'accumulaient (...) Mais puisqu'il entendait ne pas cesser d'entasser récolte sur récolte aussi longtemps qu'il en aurait la force, il fallait sévir contre **les parasites** (Tournier Vendredi 85)*

lige som man kan postulere, at et eller andet er et problem eller et spørgsmål:

*Là, j'ai perdu, un jour de janvier, une après-midi entière à essayer d'**obtenir des 2e et 4e bureaux une action commune**, sans y réussir. **La question**, on le devine, avait trait à l'essence (Bloch Défaite 130)*

Hermed er vi fremme ved de tilfælde, hvor en anafor genoptager en større tekstsekvens, som den så at sige resumerer i ét udtryk:

*Léopold Senghor, président de la République du Sénégal, **fait présenter** à Dakar le plus éclatant ensemble de sculptures africaines réuni en Afrique: six cents pièces (...) **L'exposition** a lieu au nouveau musée de verre et d'acier, que le Président vient de faire construire (Malraux Corde 11)*

En speciel type er den associative anafor, hvor gentagelsen er af et element, som udgør en del af antecedenten. Denne type anafor bygger først og fremmest på leksemernes Qualia-struktur (jf. I, 2.3):

*Après s'être cogné deux ou trois fois aux murs, Ivan finit par distinguer un faible rai de lumière qui passait sous **une porte**. Il tâtonna **le bouton**, qui céda sans effort. **Le pêne** sauta de **sa gâche**, et Ivan se trouva précisément dans la salle de bain (Boulgakov Marguerite 101)*

I denne type ser man, hvorledes den bestemte og personlige artikel (*le bouton, le pêne, sa gâche*) legitimeres af, at de er dele af en lås, som er dele af en dør (jf. Kapitel III, 9.2.2).

I de foregående tilfælde har anaforen genoptaget antecedentens ekstension (eller dele af den). Men et anaforisk pronomen kan også gentage dens intension, og altså være et udtryk, hvis reference er forskellig fra antecedentens (jf. ovenfor):

- a. *A Turin, **les amis** ont visité le musée communal; à Milan **ils** ont visité le musée de la cathédrale, et à Naples, **ils** ont visité le musée national.*
- b. *En R.F.A, **les curés** vivent bien. En France, **ils** vivent. En Afrique, **ils***

survivent.

I a. har man en tro anafor, hvor pronominerne *ils* genoptager *les amis*'s ekstension; i b. genoptager pronominerne kun intensionen *curés* og konstituerer ekstensionelt og referentielt forskellige syntagmer fra antecedenten. Tilsvarende kan man ved hjælp af pronominet *celui* "plukke" forskellige ekstensioner ud af antecedentens intension:

Parlant de maisons, celle de Dominique est vraiment chouette.

Eller man kan fastlægge del-ekstensioner på grundlag af antecedentens ekstension:

Qu'est-ce que vous avez pu me casser les oreilles avec vos histoires du collègue de Huiza ... (...) Il avait passé le volant à Freddie qui n'avait pas encore son permis ... Celle-là, vous me l'avez au moins racontée cent fois (Modiano, cit. Veland 1996:145)

Endelig kan anaforen være metalingvistisk, dvs. genoptage selve det sproglige materiale:

Et puis, l'argent. Ce mot, Pierre l'avait rarement entendu prononcer au Castel de Vignères (Gallo France 235)

Kataforer

I stedet for at genoptage et udtryk kan man foregribe det. Man taler i sådanne tilfælde om kataforer (jf. Keşik 1989). En katafor kan være enten bundet, dvs. befinde sig i en ledsætning, som går forud for den sætning, hvor dens "subsekvent" befinder sig:

Au moment où il s'embarque dans l'affaire, Diderot s'installe tout juste dans la vie (Lire april 1992, 126)

eller fri. I modsætning til anaforen kan en fri katafor aldrig være en tro kopi. Den er altid en slags parafrase, afsenderens egen fortolkning af det, der følger:

Depuis quelques mois, l'Université française bruit d'une étrange rumeur: l'un des siens, notable parmi les notables et, qui plus est, récemment élu professeur à la Sorbonne, a plagié les travaux de ses chers collègues dans des proportions inouïes (Lire januar 1992, 24)

Je ne remportai, pour tout butin, que quelques vagues promesses: on soumettrait la question, vraisemblablement, à l'aide-major général des services; celui-ci, peut-être, jugerait utile d'en saisir son collègue des Opérations ... (Bloch Défaite 132)

Sådanne kataforer optræder især hyppigt med infinitivsyntagme eller kompletivsætning som subsekvent:

pour rester leur copain, il n'y aurait qu'un moyen: continuer à faire des choses avec eux (Beauvoir, cit. FG 390)

nous réitérons un seul regret: que ce Commentaire n'ait pas été distingué typographiquement des notes de l'éditeur (Raynaud de Lage, cit. Togeby 1982:204)

3. Topik og fokus

Blandt de kohæsiionssskabende faktorer af relief-typen er begreberne topik og fokus blandt de vigtigste ved den kontrast mellem to planer, de skaber i den enkelte ytring. Den information, som bæres af tekstens sætninger, struktureres efter det grundlæggende kognitive princip om **grund** og **figur**: Grunden er den baggrund, på hvilken figuren fremtræder, figuren er det der påkalder sig opmærksomheden. Når det drejer sig om information, så udgøres grunden af allerede erhvervet eller kendt information, mens figuren er den nye information, som tilføjes det allerede kendte. Det, der således fastholder opmærksomheden, er topisk, det, der fanger opmærksomheden, er fokaliseret. På ytringsplan kan man således skelne to slags elementer: **topik** og **fokus**.

Topik

En ytrings topik defineres traditionelt som det, ytringen handler om, den information, som er nødvendig som forankringspunkt for det nye, man får at vide. På tekstplan er topikken det overordnede emne for meddelelsen, på ytringsplan en af sætningens konstituenten, som fungerer som nødvendig baggrund for at forstå sætningen i sammenhængen. Som man kan se, er det vanskeligt at give en helt præcis og operationel definition af begrebet. Selv i de allernyeste fremstillinger må man nøjes med meget tilnærmede definitioner: "A referent is interpreted as the topic of a proposition if IN A GIVEN DISCOURSE the proposition is construed as being ABOUT this referent, i.e. as expressing information which is RELEVANT TO and which increases the addressee's KNOWLEDGE OF this referent" (Lambrecht 1994:127). En sådan karakteristik af topik gentager i store træk blot det aristoteliske tema-begreb.

Topik er et relativt og kontekstuel begreb, idet forskellige størrelser i en sætning kan være topik i forskellige sammenhænge, hvori denne sætning indgår som ytring. Og det er ikke altid lige til at udpege ét element som topik, da denne funktion i fransk og de fleste andre sprog ikke er signaleret formelt: "If the topic is seen as the matter of current interest which a statement is about and with respect to which a proposition is to be interpreted as relevant, it is clear that one cannot always point to a particular element in a proposition, let alone to a particular constituent of a sentence, and determine that this element and nothing else is the topic of the sentence. As there are degrees of relevance, there are degrees to which elements of propositions qualify as topics. It is this fact, I believe, which accounts for the absence of unambiguous formal marking of the topic in many languages" (Lambrecht 1994:119).

I en ytring som:

Ma femme est allée au marché ce matin.

er *ma femme* altså topik i den forstand, at udsagnet handler om hende, i en kontekst, hvor der imidlertid eksplicit er et spørgsmål af typen: *Qu'a fait ta femme ce matin?*, men ikke i en kontekst, hvor spørgsmålet snarere er: *Qui est allé au marché ce matin?*, eller: *Qu'est-ce qui s'est passé ce matin?*

Selv om der er klare, privilegerede bånd mellem subjektrelationen og begrebet topik (jf. Kapitel III, 3.3.3), er det nok mest hensigtsmæssigt at regne med et sådant vagt og relativt topik-begreb og kun regne med funktionen som modsætning til fokus, eller når der foreligger en klar signalering ved en formel topikaliserings.

Topikaliserings

En formel markering af, hvad der er topik, finder man i forskellige konstruktioner som følgende (jf. Kapitel III, 4.1.1):

Le cinéma j'adore.

- *Françoise, je crois que cela lui est égal* (Deforges *Tango* 35)

hvor den topiske konstituent placeres først i sætningen, i tematisk position (se 4. nedenfor). En egentlig grammatikaliserings af topikaliserings har man i dislokeringskonstruktioner som følgende:

Cette fille, elle revient tous les jours.

Elle revient tous les jours, cette fille.

hvor en af sætningens konstituent er taget ud af sætnings-strukturen og dislokeret enten til venstre eller til højre. Samtidig markeres denne konstituents funktion i sætningen med et klitisk pronomen (jf. Landschultz & Stage 1975, Larsson 1979, Heldner 1987, Fradin 1990, Nølke 1996b).

Højredislokeringen er en slags påmindelse om topikken, mens venstredislokeringen er mere kompleks, både pragmatisk-semantisk og prosodisk, idet der både kan være pause og intonationsbrud eller ej. Hvis der ingen prosodisk markering foregår, ser strukturen ikke ud til at have nogen speciel funktion (jf. Nølke 1996b:289), men ved pause og stigende intonation på den dislokerede konstituent signaleres der helt tydeligt en topikaliserings. Konstruktionen bruges nemlig i så fald til at signalere et lokalt topik-skifte, dvs. at man obligatorisk har en anden topik end i den nærmest foregående ytring, og genoptagelsen af en midlertidigt forladt topik (Nølke 1996b:287). Dette er selvfølgelig også lige præcis, hvad man ville forvente af en topikaliserings. Operationen markeres med special-fokus på konstituenten, og man har således et tilfælde, hvor en topisk konstituent fokaliseres. Som det vil fremgå nedenfor, bevarer sætningen dog sit neutrale fokus, selv om der indføres et special-fokus, som man kunne kalde 'emfatisk fokus'. Det emfatiske

fokus minder således om den prosodiske fremhævelse, der sker ved emfatisk accentuering (accent d'insistance, cf. I, 3.5): Lige som den emfatiske accent ikke erstatter den neutrale, men lægges til den i den anden ende af ordet, således erstatter det emfatiske fokus ikke det neutrale, men lægges til det, i den anden ende af ytringen.

Fokus

Fokus er det modsatte af topik: Den nye, væsentlige information, som fremstår som resultatet af et intentionelt valg foretaget af afsender mellem de elementer, som kunne have stået på samme plads (jf. Nølke 1994:127 ff.). Enhver ytring rummer en sådan fokaliseret konstituent, som bidrager med den afgørende nye information. Denne kan være af rent identificerende art, eller den kan være mere eller mindre eksplicit kontrastiv. Den fokaliserede konstituent kan være en ordgruppe, et syntagma, et ord eller en del af et ord (et morfem). Modtager skal altså dels identificere fokus-konstituenten, dels den intention, der ligger bag det trufne valg.

Selve fokus-domænet, dvs. det område inden for hvilket den neutrale fokalisering finder sted, fastlægges på sætningsniveau, mens det aktuelle fokus udpeges på ytringsniveau. Fokus-domænet er, som i følgende eksempel, det understregede fra hovedverbalet og sætningen ud (altså sætningens rematiske del, se 4. nedenfor):

La politique française a atteint son degré zéro.

En sammenhængende del af dette område udgør sætningens fokus. Og default-valget er den sidste konstituent. Det kan altså være enten *atteint son degré zéro*, *son degré zéro*, eller blot *zéro*. Og valget af fokus indskrænker mulighederne for fortsættelse i tekstsammenhængen. Dette betyder, at man i konkret foreliggende tekster kan identificere fokus ved den aktuelle fortsættelse, som i følgende:

*On a écrit que la politique française avait atteint **son degré zéro**. Mais, par une mystérieuse compensation, comme si les idées s'enrichissaient au contact d'une réalité prosaïque, rarement les livres sur la vie politique auront été **si intelligents** (Express 17.2.89, 24)*

hvor tekstsammenhængen viser, at det første fokus er *son degré zéro*, som netop i fortsættelsen kontrasteres med *si intelligents*, som er de to væsentlige informationer, der fremføres om henholdsvis *la vie politique française* og *les livres sur la vie politique*.

For at identificere fokus i isolerede ytringer må man altså forestille sig forskellige fortsættelser. I et eksempel som:

Je prends la soupe aux lentilles.

er det aktuelle fokus altså *aux lentilles* ved fortsættelsen i a., men *la soupe aux lentilles* ved

fortsættelsen i b.:

- a. *Je n'aime pas les potirons.*
- b. *Je ne prends pas de viande aujourd'hui.*

Især i forbindelse med nægtelsen spiller den korrekte identifikation af fokus en stor rolle. Fokus-konstituenten er nemlig det, nægtelsen "går på". Nægtelsens domæne er alt, hvad der følger efter den, dvs. stort set det samme som fokus-domænet. Men det er det aktuelle fokus, der er det element der gør, at propositionen (forbindelsen subjekt + prædikat) ikke er sand (jf. Kapitel III, 4.2.3). I en ytring som:

Jean n'a pas acheté sa moto à son oncle.

viser fortsættelserne i a., b. og c., at det er henholdsvis *acheté sa moto à son oncle*, *sa moto* og *son oncle*, der er fokus:

- a. *Il l'a vendue.*
- b. *C'est une mobylette qu'il a achetée.*
- c. *Il l'a achetée à un copain.*

Hvis en topisk konstituent samtidig skal fokaliseres (emfase, se ovenfor), foregår denne udpegning og identifikation ved forskellige formelle markører som i følgende eksempel:

*- Françoise, je crois que cela lui est égal. Ici ou là, que lui importe; elle est très malheureuse (...) Laure est encore mineure et nous pourrions peut-être la convaincre de venir avec nous (...) **Quant à Léa**, vous avez vu dans sa lettre qu'il ne saurait être question pour elle de revenir à Montillac (Deforges Tango 35)*

Denne emfase-markering er obligatorisk ved topiske konstituent, men tilsvarende markeringer findes også ved forskellige typer af special-fokus, som man har ved forskellige paradigmatiserende adverbialer (jf. Nølke 1994, 1996a):

*Mais Raymond Barre s'y était fermement opposé: selon lui, Lyon n'était pas le cadre convenable pour une décision concernant tous les Français et **même l'Europe** (Express 28.11.96, 18)*

*On a répété que les passions partisanses et, **surtout, anticléricales**, avaient désorganisé l'armée. Je puis témoigner qu'à Bohain, le général Blanchard se rendait, chaque dimanche, à la messe (Bloch Défaite 191)*

Som det fremgår af det andet af disse eksempler, forhindrer et special-fokus ikke den normale tilstedeværelse af et neutralt fokus (jf. Nølke 1994:137). Således kontrasteres *désorganisé l'armée*

i den første ytring med det dermed kontradiktoriske: *se rendait, chaque dimanche, à la messe* (argumentationen bygger her på, at man ikke på én gang kan hævde, at hæren er domineret af antikirkelige kredse, og at en højtstående general går i kirke hver søndag). Specialfokuset på *anticléricales* udpeger blot det relevante element blandt talrige mulige *passions partisans* og er således underordnet det for tekstsammenhængen mere væsentlige neutrale fokus.

4. Tema-Remastruktur

Sætninger kan deles i to dele: tema og rema. Ved tema forstår vi den første ikke-verbale konstituent, ved rema resten:

Le PDG de Thomson, Alain Gomez, était, ce matin-là, très décontracté (Express 29.2.96, 42)

Indholdsmæssigt bliver tema således udgangspunkt for sætningens meddelelse og som sådan vil det oftest rumme kendt information og være topik, men dette er ikke nødvendigvis tilfældet. Man kan godt have et tema, som er informationsmæssigt nyt og ikke topik, selv om sammenkoblingen i én konstituent af de tre værdier: kendt, topik, tema, er default-tilfældet. Tilsvarende vil temaet ofte være anaforisk. Men det kan også være et rent situerende element, som for så vidt er uvæsentligt for teksten, men som tjener til at forankre nogle sagforhold i tid og/eller rum. Temaets vigtigste funktion er dog under alle omstændigheder som kohæsionsskabende faktor, idet gentagelse af samme tema eller skift af tema giver hver sin karakteristiske rytme til teksten (se nedenfor).

Tema-rema og topik-fokus

Tema og rema har en klar forbindelse med begreberne topik og fokus (se 3. ovenfor), men kan ikke identificeres med dem. Tema og rema er to dele af sætningsstrukturen, mens topik og fokus er værdier, der tildeles visse konstituenten i ytringen: En isoleret sætning set som en abstrakt grammatisk størrelse har en tema- og en rema-del, men hverken topik eller fokus. I en realiseret ytring i en given tekstsammenhæng er default-tilfældet dog, at tema samtidig er topik, mens rema-delen, som set ovenfor, udgør det neutrale fokus- og nægtelses-domæne:

Le PDG de Thomson était, ce matin-là, très décontracté.

Tema	Rema
Topik	Fokus

De fire funktioners roller i tekstsammenhængen er ganske forskellige og kan kort karakteriseres på følgende måde: **Tema** er den enkelte sætningens første konstituent, et helt lokalt fænomen, og er dermed udgangspunkt for denne sætningens meddelelse; temaet, som ofte er topik og/eller anaforisk, er derved med til at sikre kohæsionen "bagud" til foregående ytring. **Topik** er det opmærksomhedsfastholdende element, som går igen gennem flere ytringer og derfor ofte er anaforisk. **Rema** er den ikke-tematiske del af en sætning, som ofte rummer ny information, og som udgør det neutrale domæne for udpegelsen af ytringens fokus. **Fokus** bidrager til kohæsionen

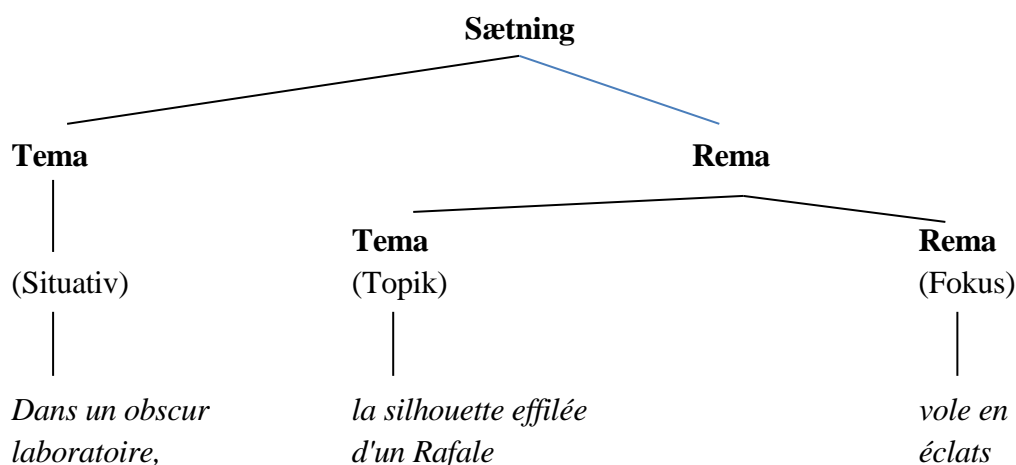
fremad, idet det er fokus, der afstikker grænserne for mulige fortsættelser, og som har en helt speciel status i forbindelse med visse konnektorer, idet det netop er fokus-konstituenten, disse konnektorer knytter an til (se 5. nedenfor).

Flere temaer

Af vores karakteristik ovenfor fremgår det, at der kun er ét tema per sætning. Når man har flere konstituenten foran verbalet:

Dans un obscur laboratoire, la silhouette effilée d'un Rafale, "le plus bel avion du monde", vole en éclats (Express 29.2.96, 43)

må man derfor antage en lagdelt struktur, hvor den første konstituent, spidsstillet adverbial eller topikaliseret-dislokeret syntagma, tjener som tema på første niveau, subjektet på næste:

I sådanne strukturer tjener det øverste tema typisk til at situere hele resten, temporalt eller lokalt, men er sjældent topisk eller væsentligt for tekstsammenhængen.

Tema og ledstilling

Tema-remastrukturen har en klar og direkte forbindelse med ledstillingen. Selv om subjektet er default-valg til tema-positionen – fransk er et SVO-sprog (jf. I, 1. og Kapitel III, 3.) – er der langt fra nogen automatik i dette, idet adskillige andre størrelser kan indtage førstepladsen, især tids- og stedsadverbialer. Ved situativt tema (tid eller sted) kan man altså have en lagdelt struktur som ovenfor, hvor subjektet bliver tematisk på andet niveau:

A Sainte-Hélène, Napoléon tentera de donner la version la plus noble de cette extravagante entreprise (Lacouture Champollion 26)

Et sådant tema, som er ikke-topisk, er dog i kraft af sin situerende værdi stadig udgangspunkt for meddelelsen. Man kan også have en struktur, hvor temaet integreres, og subjektet ved intransitive verber inverteres ved en slags V2-effekt (herved fokaliseres subjektet også, se 3. ovenfor):

Neuf mois avant la création de la Flûte enchantée était né à Figeac, petite cité de la Gascogne septentrionale, l'homme qui allait donner au discours de Sarastro sa signification plénière, une forme à sa lumière: Jean François Champollion (Lacouture Champollion 10)

Den dominerende tendens er dog, at man placerer kendte, dvs. topiske eller anaforiske elementer, på temapladsen:

A Sainte-Hélène, Napoléon tentera de donner la version la plus noble de cette extravagante entreprise (...) Il cite à Las Cases ce propos qu'il aurait tenu pendant l'expédition: "Je suis venu pour fixer l'attention et reporter l'intérêt de l'Europe sur le centre de l'ancien monde." Une opération de "promotion" de l'Égypte, en quelque sorte. On aurait tort de se contenter d'ironiser. Chez Bonaparte, le sublime peut toujours côtoyer l'absurde ou l'odieux (Lacouture Champollion 26)

Et særtilfælde af denne tendens er tematisering af information, som ikke nødvendigvis er kendt, men som præsenteres som kendt, dvs. som præsupponeret. Dette er tilfældet ved forskellige typer ledsætninger, som ofte placeres tematisk:

Quand, à la fin de 1833, la Luxor accoste à la Concorde, le choix de l'emplacement ne fait plus de doute (Lacouture Champollion 487)

Og et præsupponeret indhold er også hyppigt ved udtryk, som er reduceret til det rene tema, nemlig titler, jf. bogtitler som *Quand les Gaulois étaient romains* eller *Quand la Normandie était aux Vikings*.

Temaets funktion som udgangspunkt eller ramme for meddelelsen fremgår i de tilfælde, hvor et verbaltilknyttet præpositionssyntagma kan enten foranstilles som tema, eventuelt ved topikalisering, eller efterstilles, hvorved det bliver fokaliseret (jf. 3. ovenfor og Paillard & Franckel 1997):

- a. *Pour Giscard, il voterait les yeux fermés.*
- b. *Il voterait, les yeux fermés, pour Giscard.*

I a. opstilles der en ramme, idet det specificeres, hvad han ville gøre for Giscard. I b. foretages der et valg i et paradigme, idet det identificeres, hvem blandt de mulige kandidater han ville stemme på.

Rema

Remaet er altså den del af sætningen, som følger efter temaet. Og det er typisk i denne del, den nye information placeres. Som set i forrige afsnit, kan man definere rema-delen som det neutrale

fokaliseringsdomæne, hvor fokus altså er det element, der bidrager med den afgørende nye information.

Rematiske sætninger: tetisk og kategorisk

Ikke alle sætninger begynder med et tema, men snarere direkte med den rematiske del, dvs. med verbalet, eventuelt med et formelt klitisk subjekt *il* (som ikke regnes for tema!). Sådanne rent rematiske strukturer er **tetiske** i modsætning til de kanoniske tema-remastrukturer, som er **kategoriske** (jf. Olsson-Jonasson 1981, Heldner 1987). Et tetisk udsagn præsenterer så at sige meddelelsen som én blok, uden den normale tvedeling, og egner sig derfor godt til den rene introducerende eller konkluderende præsentation af begivenheder eller tilstande, hvorfor de hyppigst findes med intransitive (inakkusative) verber (jf. Kapitel III, 5.1.1):

En 1888, lui-même donna un important travail sur les manuscrits de Nanius. En 1895 paraît sa magistrale édition des Fables de Phèdre. Eclate l’Affaire (cit. Blinkenberg 1928:90)

En mere udbredt variant af det tetiske udsagn er de såkaldte upersonlige præsentationskonstruktioner med formelt *il*. Også disse forekommer kun med intransitive eller intransitiverede verber (refleksiv eller passiv). Lige som andre tetiske udsagn betegner disse opståen eller eksistens (tilstand), men ikke aktivitet. Ved verber, som kan være tvetydige mellem aktivitets- og tilstandsbetydning findes kun tilstandsbetydningen i den tetiske konstruktion (jf. Willems 1981:74):

**Il régna dans la maison une méchante femme* (aktivitet: 'exercer un pouvoir absolu')
Il régnait en Allemagne une horrible confusion (tilstand: 'exister, s'être établi')

Tematisk progression

Som omtalt ovenfor er tema-remastruktureringen et kohæsiions-instrument og synes hovedsagelig at have interesse som sådant, idet bevaring eller skift af tema i sætninger, der følger efter hinanden, giver helt forskellige effekter på tekstopbygningen. Tekstsammenhængen bygger netop på, hvad der vælges til førstepladsen, til tema: Er det det samme, som indtog førstepladsen i den foregående sætning, eller er det noget andet, eventuelt noget ikke tidligere nævnt?

I og med, at temaet indtager førstepladsen i de enkelte sætninger, er det lige som kaldet til at spille en hovedrolle i tekstsammenhængen, samtidig med at man som sagt ofte finder anaforiske elementer i tematisk position. Man kan da også skelne to hovedtyper af tematisk progression alt efter forholdet mellem det materiale, der vælges som tema, og den foregående sætning: **fast tema** eller **lineær progression**.

Ved fast tema gentages det samme materiale i tematisk position i flere på hinanden følgende sætninger. Denne type giver en karakteristisk statisk fornemmelse – der indføres ikke noget nyt udgangspunkt, man anskuer så at sige det samme element fra forskellige synsvinkler – og findes

typisk i didaktiske og beskrivende tekster:

*En janvier 1837, **une exposition d'antiquités grecques et étrusques** est organisée au Pall Mall de Londres par les Campanari de Toscanella, fouilleurs et collectionneurs italiens passionnés. **Cette exposition** londonienne connaît, aussi bien chez les critiques avertis que dans le public, un grand succès. **Elle** est à l'origine d'un nouvel engouement pour les Etrusques (Thuillier Etrusques 33)*

En variant af denne type har man, hvor det gentagne tema-materiale ikke er helt identisk, men snarere af samme type som de associative anaforer (se 2. ovenfor). Man taler så gerne om progression med **afledt tema**:

***Les Goélands et Mouettes** (celles-ci plus petites) sont des oiseaux d'eau à longues ailes, plus robustes que les Sternes, avec les ailes plus larges et les pattes plus longues (ils marchent bien). **La plupart** sont blancs avec le dos et les ailes gris ou noirs; pointes des ailes souvent noirs. **Les espèces à tête blanche** ont souvent des stries sombres à la tête en hiver; **celles à capuchon** le perdent en hiver. **Jeunes** en général tachetés de brun, avec la queue barrée. **Sexes** semblables. Grégaires (Guide des oiseaux d'Europe 146)*

Den anden type har man, hvor et element fra den foregående sætnings rematiske del, typisk den fokaliserede konstituent, genoptages tematisk:

*La France doit affronter deux problèmes considérables, **la santé et l'éducation** (...) **Sur ces deux fronts**, la situation s'est détériorée de façon similaire (Express 17.3.89, 5)*

Denne type progression, hvor der regelmæssigt kommer et nyt udgangspunkt til, er karakteristisk for narrative tekster:

*Parmi les visiteurs, se trouve **une certaine Elizabeth C. Hamilton Gray**. Enthousiasmée, **elle** part aussitôt pour l'Italie et en revient avec son **Tour to the Sepulchres of Etruria** qui, publié en 1840, connaît rapidement plusieurs rééditions. **Ce livre** sera lu par **George Dennis** qui va désormais se consacrer à l'Etrurie. **Son ouvrage**, *The Cities and Cemeteries of Etruria*, publié en 1848, décrit avec minutie et précision tous les sites que l'on peut alors connaître de l'Etrurie ... (Thuillier Etrusques 34)*

Sætningskløvning

Sætningskløvning er en afledt tematiserende sætningstype, som indgår i den almindelige tema-remastruktur, men den signalerer, ved sit fokaliserede tema noget mere. Til en simpel sætning som:

***Jean** a arrosé les tulipes.*

svarer den kløvede:

*C'est **Jean** qui a arrosé les tulipes.*

hvor temaet, *Jean*, indføres med et præsentativ, *c'est*. Der er tale om en slags special-fokus, som signalerer, at ud af et paradigme af muligheder er det lige netop den udpegede størrelse, det drejer sig om, selv om man måske kunne have ventet noget andet (jf. Vikner 1972, Nølke 1983, 1994).

I tekstsammenhængen fungerer kløvningen især på den måde, at den først og fremmest signalerer en indsnævring eller præcisering af tema, som i nogle tilfælde kan udvikle sig til et egentligt temaskifte (jf. Gettrup et al. 1986:75):

*L'histoire du ministère de l'Armement semble une leçon de déraison: il est inouï que, pour l'improviser, il ait fallu attendre les premiers mois de la campagne. C'est **dès le jour de la mobilisation** qu'il eût dû surgir, avec ses cadres tout prêts (Bloch Défaite 190)*

Men det fokaliserede tema kan såmænd også være rent situativt, som i følgende romanbegyndelse:

*C'est **au bout de la rue des Carmes**, à Paris, qu'on a tué Michel Farges, le dimanche 1er juin, 1980, vers deux heures du matin (Gallo Crime 13)*

eller i følgende, hvor forklaringen på det fokaliserede tema kommer bagefter:

*Ce n'est pas **par hasard** que deux tueurs de Roubaix ont fui vers la Belgique. Jusqu'à une date récente, les islamistes s'y sentaient à l'abri (Express 16.5.96, 42)*

I sådanne tilfælde har man en slags svækket fokus, hvor selve fokaliseringen ikke medfører nogen særlig kontrast: det valg i et paradigme, som den fokaliserede konstituent er udtryk for, retfærdiggøres i den følgende tekst; det er kun gennem denne, de fokaliserede størrelser bliver bemærkelsesværdige (som *rue des Carmes* i det første) eller forståelige.

Det mest almindelige er dog, at temaet indeholder kendt information, altså er topisk eller anaforisk. I nedenstående eksempler er det fokaliserede tema således anaforisk. Det kan enten være en simpel gentagelse af det samme leksikalske materiale:

*Mais notre connaissance de la langue hébraïque ne serait guère plus avancée que celle du phénicien ou du moabite si elle n'avait produit **la Bible**.*

(...)

*C'est **à la Bible** que l'hébreu doit sa survie dans des conditions où d'autres langues auraient péri (Hadas-Lebel Hébreu 26 ff.)*

eller en mere eller mindre varieret gentagelse:

Bientôt lui aussi fut gagné par le fou-rire. C'est en riant qu'il prit Léa dans ses bras (Deforges Tango 131)

Anaforen kan være en gentagelse ved synonym:

Sans qu'on soit sûr de son lieu d'origine, on constate que l'alphabet linéaire est attesté "dans les possessions asiatiques de l'empire égyptien".

(...)

C'est à la même sphère géographique qu'appartient une série d'inscriptions gravées sur quelques objets découverts à partir de 1929 dans ce qui correspond à l'ancien territoire de Canaan (Hadas-Lebel Hébreu 19)

Det er klart her, at udtrykket *la même sphère géographique* forudsætter det foregående for at kunne fortolkes og derfor er anaforisk.

Anaforen kan være et pronomen:

il s'agissait du plus lucide, du plus sagace, du plus pénétrant d'entre eux, Charles-Maurice de Talleyrand-Périgord, ministre des Affaires étrangères du Directoire. C'est lui, bien qu'il s'en fût défendu par la suite, qui fit du rêve d'une expédition en Égypte (...) un projet politique et militaire (Lacouture Champollion 24)

Dans un coin de la salle à manger, où nous travaillions (...) Ce fut là que, dès l'après-midi du 23, notre 4e bureau se scinda, définitivement, en deux sections (Bloch Défaite 43)

Anaforen kan være associativ (helhed - del):

Ce que l'on peut savoir de l'histoire des Hébreux nous est connu par la Bible elle-même. C'est dans le premier livre, la Genèse, que l'on rencontre le premier Hébreu (Hadas-Lebel Hébreu 13)

Den anaforiske relation kan dog også være med hele den foregående kontekst, hvor man får en slags "resumé-anafor":

Avec rage, elle retira ses vêtements et se jeta sous la douche. Ah, se laver de tous ces souvenirs, de toutes ces images, ne penser qu'à la joie d'être soudés l'un à l'autre ... L'avenir, avec lui, ne pouvait être fait que de bonnes surprises (...) Tous ceux qu'elle aimait, Léa les voulait heureux autour d'elle. La guerre était finie, le temps de la paix et du bonheur était revenu.

C'est en chantant qu'elle sortit de la douche (Deforges Tango 125)

Et særtilfælde af denne opsummerende funktion har man, hvor temaet er en konnektor:

"Ce qu'il y a de terrible avec la vérité, c'est que, quand on la cherche, on la trouve ...", disait Rémy de Gourmont. Il aurait pu ajouter que, lorsqu'on la cache, on finit par l'oublier.

*C'est **ainsi** que les Français cultivent des "mensonges d'évidence" qui sont censés ne tromper personne et par lesquels ils entretiennent leurs mythes (Closets France 335)*

Pseudoklønning

Pseudoklønningen er en anden type afledt tematiserende sætning. Her er det fokaliserede og tematiserede led ikke kendt, altså ikke topisk eller anaforisk, men impliceret af den eller de foregående fokaliserede konstituent, som lægger op til en uddybning, en præciserende modsigelse eller forklaring. Samtidig medfører brugen af verbet *être*, at to størrelser identificeres: En del af sætningen specificeres som tema, som så identificeres med resten som rema. Man kan altså plukke en hvilken som helst del af sætningen ud, dislokere den og identificere den med rema-delen, hvorved man opnår en 'eksklusiv' læsning (jf. Halliday 1985:41 ff.):

- a. *Jean arrose les tulipes.*
- b. *Ce que Jean arrose, c'est les tulipes.*

Af b.-eksemplet fremgår det, at det kun er tulipanerne, Jean vander. Samme eksklusive betydning har man i eksempler som:

*Ne parlons pas du passé. **Ce que vous allez me dire** – et vite – c'est les noms des deux autres (Filmen *Un flic*)*

En eksklusiv uddybning kan være en understregning af det bemærkelsesværdige:

toute histoire commence avec l'écriture. Celle de l'hébreu commence donc avec l'apparition d'inscriptions dont on peut dire à coup sûr qu'elles sont rédigées dans cette langue (...) Elle se poursuit avec la rédaction d'un livre devenu l'"Ecriture sainte" pour une partie de l'humanité, ce qui vaut à l'hébreu un statut de langue sacrée.

*Mais **ce qui rend l'histoire de l'hébreu unique** (...) c'est bien, de nos jours, la renaissance d'une langue ancienne réputée morte depuis deux millénaires au moins (Hadas-Lebel *Hébreu* 9)*

Eller en forklaring, nemlig den rigtige eller egentlige grund:

*Quant à Léa, vous avez vu dans sa lettre qu'il ne saurait être question pour elle de revenir à Montillac (...) **Ce qu'elle redoute**, c'est de trouver sa maison en ruines; reconstruite, elle l'aimera à nouveau (Deforges *Tango* 35)*

5. Konnektorer

De relationer af temporal og logisk art, der findes mellem de sætninger, som sammen udgør en tekst, kan signaleres og ekspliciteres ved hjælp af forskellige sproglige elementer, konnektorer.

Konnektion

Den simpleste type kohæsion er den rent ikoniske signalering af temporale og/eller kausale relationer. Her fungerer den simple lineære orden som eneste konnektive element og signalerer for eksempel blot kronologisk orden:

*L'arrivée de Léa **stimula** tout le monde, c'était à qui avancerait le plus vite pour lui faire plaisir. Elle **eut** la surprise de retrouver le bureau de son père presque intact (...) Sans demander leur avis à ses sœurs, elle **s'installa** dans cette pièce. Si on l'avait écoutée, les choses seraient restées dans l'état où elles étaient, mais Françoise **réussit** à la convaincre de faire repeindre, nettoyer les tapis et changer les rideaux (Deforges Tango 17)*

Men oven i den kronologiske orden kan der komme en kausal relation i overensstemmelse med maksimen *post hoc, ergo propter hoc*:

*Normand de pure race, il était venu à Marseille en faisant son tour de France. Ma grand-mère marseillaise lui **plut**: il y **resta** (Pagnol Gloire 42)*

En mere subtil form for signalering har man ved brugen af verbalt aspekt som konnektor:

*Il accepta pourtant. De chaque répétition, il revenait insolent et malheureux. Il ne **voulait** pas du succès de Cazale, il ne **voulait** pas le voir saluer sous les applaudissements... (Etcherelli Elise, cit. Herslund 1988b:203)*

*- Je suis bien aise que vous ne partiez pas, lui dit le marquis, quand ils eurent fini de parler d'affaires, j'aime à vous voir. Julien sortit; ce mot le **gênait** (Stendhal Rouge et Noir 329)*

De fremhævede verbalformer i imparfait i disse eksempler knytter an til foregående sætnings fokus, henholdsvis *insolent et malheureux* og *sortit*, og det imperfektive aspekt signalerer, at verbalsituationerne skal forstås som forklarende baggrund for de fokaliserede konstituenten, ikke som verbalsituationer, der følger kronologisk i fortællingen.

Af disse eksempler fremgår det, at der er en vis lighed mellem konnektorer og anaforer: I begge tilfælde er der tale om, at visse tekstelementer fortolkes i kraft af noget foregående (en antecedent), samtidig med at de spinder nogle tråde i teksten, som ekspliciterer dens sammenhæng. Begge fænomener hører da også hjemme blandt gentage-fænomenerne. Der er da også dem, der mener, at verbalformerne, især l'imparfait, virker som en slags anaforer, se for eksempel Berthonneau &

Kleiber (1993). Visse adverbier, specielt tidsadverbier, udgør også grænsetilfælde mellem konnektorer og anaforer, jf. følgende eksempel med *alors*:

*Je me rappelle, avec un peu d'ironie, que je me félicitais d'être tout entier à l'étude (...)
On se croit tranquille, peut-être parce que quelque chose, à notre insu, s'est déjà décidé en nous.
Et ce fut **alors** que cela a eu lieu, un matin pareil aux autres (Yourcenar Alexis 53)*

Adverbielle konnektorer

Den mest almindelige form for konnektor, og den eneste, mange regner med som egentlige konnektorer (jf. Nølke 1991), er dog brugen af forskellige konjunktioner eller adverbier som *mais*, *puis*, *alors*, *donc*, *or* ...:

*Nos ministres et nos assemblées nous ont, incontestablement, mal préparés à la guerre.
Le haut commandement, sans doute, les y aidait peu. **Mais** rien, précisément, ne trahit plus crûment la mollesse d'un gouvernement que sa capitulation devant les techniciens
(Bloch Défaite 190)*

Konnektion og kohæsion

Den sammenknytning af ytringer, som signaleres af konnektorer, kan, ved visse argumentative og ræsonnerende konnektorer som *donc*, yderligere præciseres til, at det er den foregående ytrings fokus, konnektoren knytter an til, lige som det var tilfældet ved brugen af imperfektivt aspekt ovenfor. Dette fremgår tydeligt af følgende eksempler:

*Ils comprenaient des centaines de signes **difficiles à manier**. Rares étaient **donc** ceux qui accédaient à la lecture et à l'écriture (Hadas-Lebel Hebreu 16)*

*Dans quelques semaines, lui et ses hommes **retrouveront enfin leur famille dans la région du Cap** (...) C'est, **en effet**, le 1er avril prochain que débutera le processus d'accession à l'indépendance de l'ancien territoire du Sud-Ouest africain (Express 17.3.89, 27)*

*J'ai fait deux guerres. J'ai commencé la première au mois d'août 1914, **comme sergent d'infanterie**: en pleine troupe, **par conséquent** (Bloch Défaite 30)*

*La quasi-totalité de ces inscriptions a été trouvée dans le sud du pays, c'est-à-dire **dans le royaume de Juda**: elles reflètent **donc** le parler de cette région (Hadas-Lebel Hebreu 22)*

En tilknytning til et andet segment af den foregående sætning i det sidste eksempel, for eksempel til antallet af indskrifter, ville være umulig og en fortsættelse som:

⊗ ... *elles se comptent **donc** par centaines.*

ville bryde kohærensens totalt og derfor være umulig. Denne indskrænkning i, hvor en konnektor kan søge sit forankringspunkt (sin "antecedent"), er altså et punkt, hvor konnektorerne adskiller sig afgørende fra anaforerne, som ikke således er begrænsede til at genoptage den foregående ytrings fokaliserede konstituent.

Det samme mønster genfindes i forbindelse med konnektoren *or*, som indfører en syllogistisk struktur (jf. Gettrup et al. 1986:126 ff.), hvor *donc* signalerer konklusionen ved at knytte an til den af *or* indledte undersætnings fokus:

*Par exemple, en warrungu les verbes "transitifs" (...) et "intransitifs" (...) se rangent dans des classes entièrement distinctes et ne prennent pas les mêmes adverbes: **or** les antipassifs se rangent **avec les "intransitifs"** (...) Dans toutes ces langues, le verbe antipassif est **donc** morphologiquement identique à un verbe uniactanciel (Lazard 1994:249)*

I strukturer med *or* er konklusionen dog ofte implicit, således at den syllogistiske struktur udviskes, og *or* blot signalerer, hvad man kunne kalde "det væsentligste argument":

*Soudain, l'énormité de l'assistance me rassure. Je songe qu'en fait, devant tant et tant de témoins, on ne peut tuer un homme. Ce serait d'une témérité trop inouïe. D'une trop folle audace. **Or**, ceux qui veulent du mal à Christian Bordeaux procèdent méthodiquement (San Antonio *Certaines* 120)*

Konnektion og side-/underordning

Den mest ekstreme form for sammenknytning er naturligvis den grammatiske side- og underordning, hvorved tekstelementer bindes sammen i større grammatiske konstruktioner ved hjælp af visse specialiserede elementer, **konjunktioner**. Hvor konnektorer defineres som en funktionel klasse, udgør konjunktioner en egentlig ordklasse med visse formelle fællestræk. Men hvis man betragter side- og underordning som en grammatikalisering af de relationer mellem sætninger, som signaleres og ekspliciteres af konnektorer, så bliver det forståeligt, at visse konjunktioner, som *et* og *mais*, samtidig har status af konnektorer. I de grammatikaliserede strukturer fungerer konnektorerne så, i form af side- og underordnende konjunktioner, sammen med spillet mellem asserteringer og præsuppositioner og bidrager til at inddele teksten og give den reliefvirkning, som er karakteristisk for tekster.

Forholdet mellem de tre typer sammenknytning kan illustreres i vores tre-niveau model (se 0. ovenfor). Ved sammenknytning med konnektor, implicit eller adverbial, har man to propositioner, to sætninger og to ytringer, altså to selvstændige asserteringer:

Proposition	Proposition
Sætning	(Konnektor) Sætning
Ytring	Ytring

Ved sideordning har man to propositioner og to sætninger, som asserteres hver for sig, men som realiseres som én ytring:

Proposition	Proposition
Sætning	Sætning
Ytring	

Det er således karakteristisk for sideordningskonstruktioner, at de kan have stigende intonation på første led (medmindre dette er for langt), således at ytringen realiseres som én intonations-enhed (jf. I, 3.4).

Ved underordning har man stadig to propositioner, men disse er forenet i én sætning, altså én assertering, som realiseres som én ytring:

Proposition	Proposition
Sætning	
Ytring	

Man ser tydeligt forskellen mellem asserteret indhold ved brug af adverbial konnektor som *donc* eller sideordning ved *car*, og præsupponeret indhold ved underordning ved *parce que*, i følgende eksempler:

*Vous êtes un grand seigneur. Vous vous croyez **donc** un grand génie.*

*Vous vous croyez un grand génie, **car** vous êtes un grand seigneur!*

*Non, Monsieur le Comte, vous ne l'aurez pas ... vous ne l'aurez pas ... **Parce que** vous êtes un grand seigneur, vous vous croyez un grand génie!* (Beaumarchais, *Mariage V*, III)

I de to første eksempler asserteres det, at greven er "un grand seigneur", i det sidste præsupponeres

det. Men den tematiske opbygning er også forskellig i de tre eksempler (se 4. ovenfor): Ved brug af konnektor og sideordning har de to sætninger hver sin tema-remas-struktur og de to led i en årsagssammenhæng kan ikke byttes om: Ved brug af en konnektor som *donc* har man altid rækkefølgen 'årsag – konsekvens', mens sideordningen grammatikaliserer rækkefølgen 'konsekvens – årsag'. Men ved underordning, hvor integrationen af de to led i én sætning giver mulighed for to forskellige tema- remastrukturer, kan man spille på de to mulige rækkefølger:

- a. *Vous vous croyez un grand génie **parce que** vous êtes un grand seigneur.*
- b. ***Parce que** vous êtes un grand seigneur, vous vous croyez un grand génie.*

Den fleksibilitet, som underordningen derfor indfører, hvor man kan vælge enten at tematisere, dvs. tage sit udgangspunkt i, det præsupponerede eller det asserterede indhold, er formodentlig en af de væsentligste grunde til at bruge sætningsunderordning, som altså fremstår som en radikal grammatikalisering af visse tekst-relationer (se Kapitel VIII).

5. GRAMMATISK STRUKTUR

0. Indledning

Sproglige størrelser er sat sammen og opbygget efter nogle ganske simple principper, som genfindes på forskellige niveauer. Hovedprincipperne er to typer relationer: **dependens-** og **sekvensrelationer**. Hertil kan føjes de virkefeltfænomener (scoperelationer) af semantisk-syntaktisk art, man især finder ved visse adverbialer (se Kapitel V.).

Dependens

Ved en **dependensrelation** mellem to størrelser A og B forstår man det forhold, at B ikke kan forekomme uden A, mens A godt kan forekomme uden B. For eksempel:

Il a rencontré un homme chauve.

Il a rencontré un homme.

A

**Il a rencontré chauve.*

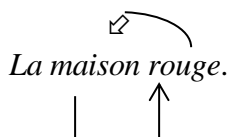
B

Dependensrelationer er dels **argumentrelationer**, dels **modifikatorrelationer** (se Kapitel III, 1.1). Semantisk kan et led, der afhænger af (er underordnet) et andet led, være argument for det prædikat, der rummes i dette led. Et typisk eksempel på dette forhold er relationen mellem et verbal og dets subjekt og objekt: Verbet er et (semantisk) prædikat, der denoterer nogle relationer mellem entiteter, og disse entiteter udtrykkes ved prædikatets argumenter (*frapper* (x, y): 'Paul frappe Pierre'). Argumenter er altså de størrelser, der udfylder de "huller", som et (semantisk) prædikat medfører: Et prædikat som *frapper* åbner nogle pladser, som udfyldes af dets argumenter. Vi kan illustrere dette forhold ved nogle dependenspile, som går fra prædikatets syntaktiske realisering som et verbal til dets argumenter, som syntaktisk realiseres som nominaler, og som altså er **dependenter** i forhold til prædikatet:

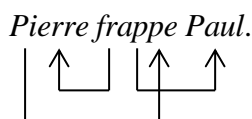
Pierre frappe Paul.

Det afhængige led kan dog også have status af **modifikator**. Dette er for så vidt den omvendte situation, som modifikatoren semantisk set er et prædikat, som tager sit overordnede led som argument. Et typisk eksempel er attributivled: Et adjektiv som attributivled er et prædikat, der denoterer kvalitet eller kvantitet ved en entitet, således at man kan sige, at der er en skjult prædikation i syntagmet *la maison rouge* ('la maison est rouge': *rouge* (x)). Attributivleddet *rouge*

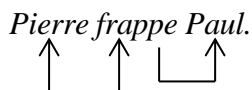
er således dependent i forhold til *maison*, men *maison* er samtidig argument for det (semantiske) prædikat, der ligger i *rouge*. Vi noterer sådanne modifikatorrelationer med buede pile over de pågældende ord sammen med sædvanlige dependenspile under dem:

En særlig type dependensrelationer er den **dobbelt-sidede dependens** (eksocentrisk ordning, solidaritet eller neksus), hvor begge elementer forudsætter hinanden, således at A ikke forekommer uden B, og B ikke uden A, i den bestemte grammatiske opbygning, der er tale om. Skoleeksemplet på dette er forholdet mellem subjekt og finit verbal, som sammen danner en sætning (se Kapitel III, 2.0, 2.3):

Men for at forenkle illustrationerne vil vi i det følgende repræsentere eksocentriske konstruktioner med dobbeltpile:

selv om der, som det vil fremgå af Kapitel III, 2.0, i forbindelse med subjektets forbindelse med det finitte verbal er en pointe i at bruge to forskellige dependenspile som ovenfor.

Sekvens

Ved **sekvensrelationer** forstår man størrelsers lineære rækkefølge, det forhold at sproglige enheder naturnødvendigt følger efter hinanden i tid (eller i rum i det skrevne medium). Den lineære rækkefølge er et grundvilkår for sprogets manifestation, idet det er fysisk umuligt at have to elementer på samme tid på samme plads i kæden (jf. Herslund 1992, Korzen & Nølke 1996). Det ene må naturnødvendigt følge efter det andet:

un gros homme
un homme gros

Fastlæggelsen af sekvensrelationer er mindre og mindre streng, efterhånden som man bevæger sig fra de mindste til de største enheder (fra morfemet til sætningen).

Niveauer

De niveauer, vi regner med i analysen, er **ordniveau** (kombination af morfemer),

makro-ordniveau (kombination af ord og klitiske størrelser), **syntagmeniveau** (kombination af (makro-)ord) og **sætningsniveau** (kombination af syntagmer). Når man går fra sætningsniveau til større enheder som afsnit, paragraffer og tekster, sker der ikke blot det, at der ikke længere kan formuleres regler for dependens- og sekvensrelationer – der er ingen **strukturelle** afhængigheder mellem de sætninger, der indgår i en tekst, og deres lineære rækkefølge er ikke fastlagt af grammatiske regler (jf. Halliday & Hasan 1976) – men også, og mere betydningsfuldt, et kvalitativt skifte: Sætninger kan til en vis grad betragtes som abstrakte, grammatiske strukturer, som kan studeres uden nogen kontekst, det kan tekster ikke. Tekster er altid realiserede tekster, og de er strukturer af en anden art end de rent sproglige, vi beskæftiger os med. Dette forhindrer dog ikke, at mange hensyn, som skyldes tekstsammenhæng og informationsstrukturering, giver sig strukturelle udslag i de enkelte sætninger, og således kan studeres som strukturelle fænomener på sætningsniveau, hvor konteksten så spiller en stor rolle for fortolkningen af sætningen (jf. I, 4. ovenfor).

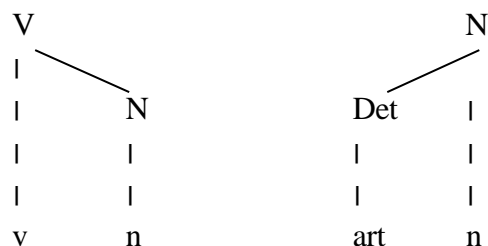
Grafisk repræsentation

Et hovedproblem ved de gængse grafiske repræsentationer er, at konstituentstrukturtræer repræsenterer alt som eksocentriske konstruktioner:

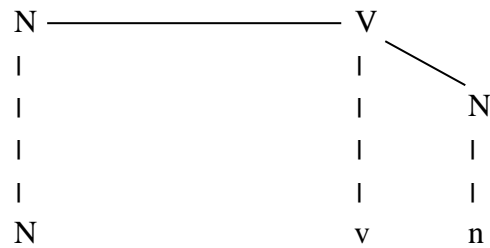
dvs. som syntaktiske forbindelser, hvor ingen af konstituenterne kan repræsentere helheden. Eller sagt på en anden måde, som konstruktioner, hvor kombinationen af A og B hverken er et A eller et B, men noget tredje.

Dependenstræer viser derimod alt som endocentriske konstruktioner (jf. Tesnière's stemmaer (1959)):

dvs. som syntaktiske forbindelser, hvor én konstituent kan repræsentere helheden. En sætning er efter denne opfattelse en slags verbalsyntagme, et nominalsyntagme en slags nomen.

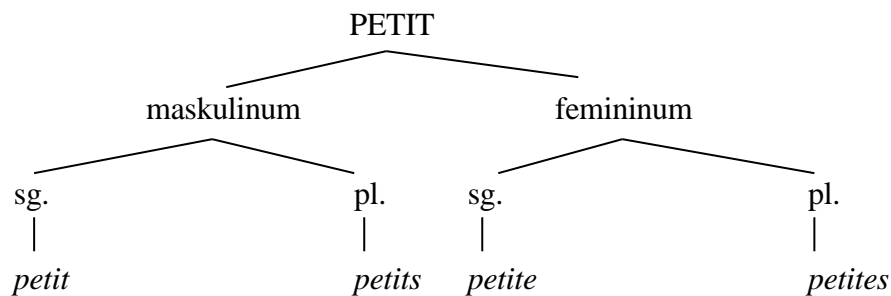
Selv om man ved kunstgreb vel kan fremstille en eksocentrisk konstruktion som subjekt + verbal:

er dette fundamentalt i modstrid med repræsentationsformens natur, som kræver, at ethvert element entydigt afhænger af et andet. Vi foretrækker derfor i det følgende vores "hjemmelavede" pile (jf. også Hansen & Heltoft 2011).

1. Ordstruktur

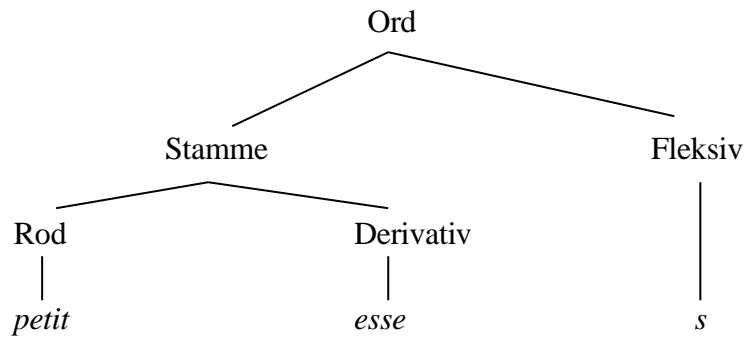
Ord består af **morfemer**, de mindste betydningsbærende enheder. I ekstreme tilfælde består et ord kun af ét morfem, som for eksempel *vite*. Men de fleste ord i flekterende sprog som fransk (se I, 1.) består af flere morfemer: En **rod**, der bærer den leksikalske information, eventuelt nogle **affikser** som **derivativer** (afledningselementer, **præ-** og **suffikser**), der bærer både leksikalsk og grammatisk information, og som sammen med roden danner en **stamme**, samt **fleksiver** (bøjningselementer), der bærer grammatisk information. Afhængigt af ordklasse optræder ord altså i flere forskellige bøjningsformer: **Roden**, eller hvis man tænker på den som abstrakt leksikalsk enhed, **leksemet**, manifesteres som forskellige bøjede former. Et adjektiv som *petit* optræder således i følgende former:

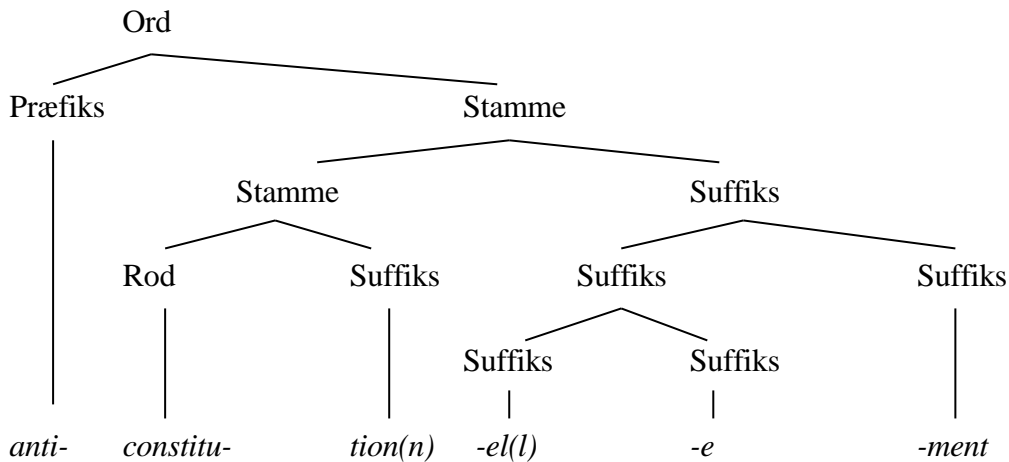
Inden for ordet er dependens- og sekvensrelationer strengt og uforanderligt fastlagt én gang for alle. Ordet er den mest fasttømrede sproglige enhed, hvis struktur ikke kan varieres. En typisk ordstruktur er for eksempel *petitesses*:

[[[Rod] + Derivativ] Stamme + Flexiv] Ord
petit + *esse* + *s*

Kombinationen af dependens- og sekvensrelationer udmøntes på ordniveau, hvor strukturen jo er helt fasttømret, som **konstituensrelationer**, som med fordel kan fremstilles som træstrukturer. Ord er jo netop eksocentriske konstruktioner i den ovenfor definerede forstand:

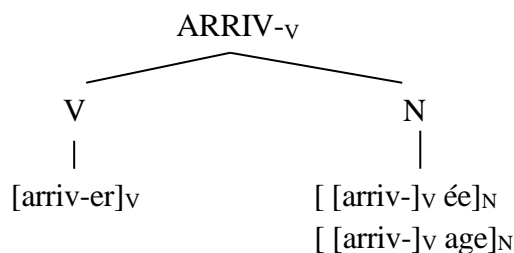

Som et typisk eksempel på, hvor kompliceret ordstrukturen kan være, kan man tage det ord, der ofte nævnes som det længste ord i fransk, *anticonstitutionnellement*:

Man kan diskutere, om roden *constitu-* også skal analyseres i præfiks *con-* og rod *stitu-*, men da roden **stituer* kun eksisterer præfigeret, cf. *constituer*, *restituer*, *destituer*, er der næppe nogen grund til at føre analysen videre.

Derivativer blev karakteriseret ovenfor som affikser, der bærer både leksikalsk og grammatisk information. Disse affikser har først og fremmest til opgave at sikre produktivitet og fleksibilitet i ordforrådet. Det er således **suffiksers** hovedfunktion at muliggøre dannelsen af nye ord og at tillade de enkelte leksemer at optræde i forskellige ordklasser. Således kan verbalroden *arriv-* optræde umiddelbart som verbum, når den udstyres med verbalfleksion, eller som substantiv, når den følges af suffikser som *-ée* eller *-age*, som så følges af nominal fleksion:

Det er således suffiksers væsentligste opgave at tillade leksemer af de forskellige ordklasser at skifte ordklasse, samtidig med at der tilføjes leksikalsk og grammatisk information, jf. et typisk eksempel som afledningen af "modale" adjektiver fra verber ved suffikset *-able* (Sørensen 1983).

I modsætning til suffikser er **præfikser**s væsentligste opgave at aflede nye leksemer inden for samme ordklasse (jf. Togeby 1951:224 ff.). På fransk er den mest karakteristiske funktion for præpositionelle præfikser således at aflede aktionsverber fra aktivitetsverber: *dormir* → *en-dormir*, *courir* → *a-ccourir*, etc. (se Kapitel II. Konsistens). I store træk er det altså sådan, at suffiksers væsentligste funktion er at aflede nominer (substantiver og adjektiver) fra verber (eventuelt substantiver fra adjektiver), mens præfikser først og fremmest har til opgave at aflede verber fra andre verber.

Det karakteristiske for ordniveauet i forhold til højere niveauer er altså, at de sekvensrelationer, der er mellem de enkelte elementer, er fastlagt én gang for alle. Og det specielle ved flekterende sprog (jf. I, 1.) er netop, at de enkelte elementer, som indgår i helt faste dependens- og sekvensrelationer på ordniveauet, ofte repræsenterer flere indholdsstørrelser på én gang. Selv om for eksempel flere verbalendelser kan segmenteres i fleksiver, der hver især repræsenterer én indholdsstørrelse (jf. eksemplet med *conditionnel* i I, 1.1), så er hovedreglen, at der ikke er nogen én-til-én overensstemmelse mellem forskellige indholdsstørrelser og isolerbare fleksiver (morfer). I verbernes fortidsformer kan man således ikke isolere én morf for tempus og en anden for aspekt. Fleksiverne er fusionerede og udtrykker på én gang fortid og perfektivt eller imperfektivt aspekt:

		Perfektiv		Imperfektiv	
Præteritum	1.	-ai	[ɛ]	-ais	[ɛ]
	2.	-as	[a]	-ais	[ɛ]
	3.	-a	[a]	-ait	[ɛ]

2. Komposita

Foruden ved afledning, dvs. brug af præ- og suffikser, kan der dannes nye, komplekse leksemer ved sammensætning af to selvstændige leksemer. Dannelsen af komposita er på fransk som bekendt mere begrænset end på dansk og har kun karakter af skabelsen af nye leksemer, ikke som på dansk den produktive karakter, der gør at komposita kan udnyttes aktivt i den syntaktiske opbygning. Denne forskel mellem de to sprog hænger sammen med de dybtliggende leksikalske forskelle, vi har diskuteret ovenfor i I, 2.:De meget generelle danske substantivleksemer kan om nødvendigt præciseres ved kombination med et andet leksem; det har de mere specifikke franske leksemer sjældnere brug for.

Der er to hovedtyper af komposita i fransk. Den ene type har samme form som inkorporerende syntagmer, altså N *de/à* N (se nedenfor). Den anden hovedtype er simpel samstilling, N + N. I begge tilfælde optræder disse størrelser dog som enkeltord og derfor som komplekse leksikalske kerner i nominalsyntagmer:

- a. *les [chemins de fer] anglais*
la [machine à écrire] italienne
- b. *un [timbre-poste] mexicain*

Den mest karakteristiske type på fransk, som på de romanske sprog i det hele taget, er den variant af b.-typen, hvor man har en verbalrod fulgt af et substantiv, som i en tilsvarende sætning ville være objekt for verbet (dets fundamentale GR, se Kapitel III, 2.4 og 4.):

coupe-papier
lave-vaisselle
ouvre-boîte
trouble-fête

Sådanne dannelser, som kun forekommer med objektet eller et modificerende adverbial for det tilsvarende verbum (for eksempel *un couche-tôt*), er indicier på den specielt tætte sammenhæng, vi antager mellem verbum og objekt i den syntaktiske analyse i Kapitel III, 4.

Det afgørende kriterium for, at der foreligger et kompositum og ikke et frit syntagma, er, at de enkelte dele ikke kan modificeres selvstændigt:

**les chemins anglais de fer*
**les chemins du fer*
**un coupe-du papier*

hvilket svarer til relationerne mellem de enkelte dele af et ord, som jo heller ikke har nogen selvstændig syntaktisk eksistens.

3. Makro-ordniveau

Mellem ordniveau og syntagmeniveau er det i nogle sprog relevant at regne med et mellemniveau på grund af eksistensen af **klitiske** størrelser. Sådanne størrelser – på fransk visse artikler og personlige pronominer – er ord, som ikke er selvstændige, frit forekommende ord, selv om de grafisk noteres som alle andre ord. Klitiske størrelser kræver tilstedeværelsen af bestemte andre ord, som de "læner" sig opad og danner en accentuel enhed sammen med. Garde (1968:70) definerer klitika som ikke-accentogene morfemer, der tilhører en normalt accentogen morfo-syntaktisk kategori. De personlige pronominer tilhører for eksempel samme morfo-syntaktiske kategori som nominalsyntagmer:

Julie caresse le chat.
Elle le caresse.

Klitika er altså ikke-selvstændigt accentuerbare størrelser, som nødvendigvis må integreres i en

accentuel enhed med et andet element, deres "vært" (jf. Zwicky 1977).

Et makro-ord, vært og klitisk element, er faktisk en mellemting mellem et sammensat ord (kompositum) og et ord afledt med affiks. Mange antager da også klitika for at være en slags affikser, som definerer forskellige "konjugationer" (Heger 1966), eller i form af en affiksramme definerer forskellige valensklasser (Blanche-Benveniste et al. 1984). De adskiller sig imidlertid fra fleksiver og derivativer ved, at der undertiden kan skydes andre klitiske størrelser ind mellem dem og deres vært eller ved at de kan optræde enten foran eller bagved værten (pro- eller enklitisk). Sammen med substantiver optræder således de proklitiske artikler *le*, *ce*, *mon*, sammen med verber nægtelsen *ne* og de personlige pronominer *je*, *me*, *le*, etc. Og hvis for eksempel den proklitiske artikel opfattes som et præfiks, får man den lidt ejendommelige situation, at den snart er præfiks på et substantiv, snart på et adjektiv (jf. Matthews 1974:167):

les-enfants

les-petits enfants

mens man ved netop at opfatte den som et proklitisk element kan formulere den simple regel, at den danner et makro-ord, med hvad der end følger den i et nominalsyntagme.

I denne sammenhæng diskuterer vi hovedsageligt kun de klitiske pronominer, da de andre klitiske elementer som nægtelsen *ne*, artiklerne *le*, etc., præpositioner som *de*, etc., konjunktionen og relativet *que* (jf. Hopper & Traugott 1993:133 ff.), altid kun optræder proklitisk. Strukturer med klitiske pronominer viser også verbets dominerende position i sætningsopbygningen, idet kun verbet kan være vært for klitiske pronominer og derfor "suger" klitiske pronominer fra andre valensbærende størrelser som adjektiver og substantiver til sig (se Kapitel III, 8. og 9.):

Je n'ai qu'une parole, j'y suis fidèle (Pottecher *Pétain* 403)

On se tromperait aussi si l'on en limitait l'analyse aux difficultés que rencontrent les citoyens des anciens pays communistes (*Express* 9.2.95)

Eftersom det ikke er muligt at aflede dem fra frie former ved generelle fonologiske regler, jf. *le* – *lui*, *me* – *moi*, er de franske klitiske pronominer specielle klitika i Zwickys forstand (1977). Og anvendelsen af dem er generelt obligatorisk, dvs. man har ikke på fransk valget mellem følgende to strukturer:

Je le vois.

**Je vois lui.*

Klitisering er altså grammatikaliseret på fransk i den forstand, at man ved pronominel udfyldning af visse ledfunktioner **skal** bruge klitiske pronominer. I modsætning hertil er klitisering på dansk et fakultativt fænomen, som afhænger af register og tale tempo. Klitisering manifesterer sig på

dansk ved, at det klitiske element reduceres til svagtryksstavelse (se I, 3. og Fant 1985):

Jeg 'ser 'ham.

Jeg 'ser oðm.

Klitiseringen beskrives traditionelt i dansk grammatik ved en regel om letledsplacering, der siger, at pronominer placeres så tæt på det styrende leksikalske verbum, som de kan komme til det for andre led:

Jeg 'kender oðm ikke.

'Kender 'du oðm ikke?

**Jeg 'har oðm ikke mødt.*

Jeg har ikke 'mødt oðm.

Denne forskel mellem de to sprog hænger naturligt sammen med forskellene i deres prosodiske systemer: Prosodien spiller en meget mere aktiv rolle i den syntaktiske strukturering på dansk end på fransk som understreget i I, 3.

Til en fri syntaktisk kombination af for eksempel et objekt og et verbal, hvor der undertiden kan placeres andre ord mellem verbalet og objektet, svarer der altså en fasttømret enhed af klitisk pronomen og verbal:

*Jean a écrit **son devoir** ce soir.*

*Jean a écrit ce soir **son devoir**.*

Jean l'a écrit ce soir.

Jean **le ce soir a écrit.*

Selv om man ikke normalt har både klitisk pronomen og nominalt sætningsled på samme tid, som det for eksempel er almindeligt på spansk, så spiller de klitiske pronomener en stor rolle ved kodningen af de grammatiske relationer som en speciel type verbal indeksering (jf. Kapitel III, 2.10) i forbindelse med dislokering eller pronominal (partiel) inversion:

***Son devoir**, Jean l'a écrit ce soir.*

***Jean a-t-il** écrit son devoir ce soir?*

Sætningsled, der rykkes ud af den egentlige syntaktiske organisering rundt om verbalet, skal således registreres på verbet i form af klitiske pronomener. I modsætning hertil topikaliseres et pronomen på dansk ved dislokering af et substantiv uden mulighed for klitisering:

*Stilen, **den** har Hans skrevet i aften.*

Makro-ordstrukturen er således en særlig **syntaktisk** og **prosodisk realisering** af de dependens- og sekvensrelationer, man finder på sætningsniveau, således at klitisk pronomen + "værtord" danner ét accentuelt ord. Det verbale kompleks, verbal + klitiske elementer, fremtræder derfor i visse tilfælde som realiseringen af en hel syntaktisk konstruktion, eventuelt en hel sætning, i form af ét (makro-)ord:

*Julie a donné les bon'bons à son cou'sin.
Elle les lui a don'nés.*

I sådanne tilfælde nærmer fransk sig altså den polysyntetiske sprogtype, hvis hovedkarakteristikum netop er, at syntaktiske konstruktioner som sætninger realiseres som komplekse ord (se I, 1.). En sådan kompliceret ordstruktur, som kun rummer ét leksikalsk element og en række affikser, er for eksempel karakteristisk for eskimoiske sprog (eksempel fra sibirisk yupik, Comrie 1981:42):

angya-ghlla -ng -yng -tuq
båd -augmentativ-skaffe-desiderativ-3.sg.
'Han vil erhverve en stor båd'

Denne parallel giver dog ikke umiddelbart de klitiske pronominer status af affikser på verbet som i det eskimoiske eksempel, eller som i den ungarske objektive konjugation (jf. Heger 1966), idet man netop på fransk ikke normalt har klitisk pronomen og frit syntagma i samme funktion på én gang, men må vælge mellem de to typer realiseringer, som ovenfor, og for eksempel ikke har strukturer som følgende:

**Julie elle les lui a donnés les bonbons à son cousin.*

uden dislokering af de frie syntagmer, som i følgende autentiske eksempel, der citeres af Tesnière (1959:175):

Il la lui a donnée, à Jean, son père, sa moto.

Selv om de franske klitiske pronominer er specielle klitika, så er de ikke, bortset fra en serie C \hat{o} -ord (*je, me, te, le, se, ne, ce, de, que*) karakteriserede ved deres fonologiske form; i mange tilfælde er de homonyme med ikke-klitiske ord (for eksempel *la* og *là*), eller samme ord bruges både frit og klitisk:

Frit	Klitisk
<i>Moi!</i>	-
<i>Avec moi.</i>	<i>Regarde-moi!</i>
<i>Nous aussi!</i>	<i>Nous courons.</i>

Klitisering er altså obligatorisk i den forstand, at man i bestemte omgivelser skal bruge et klitisk pronomen. Det er selve klitiseringen som grammatisk proces, ikke deres fonologiske form, der definerer de klitiske pronomener. Klitiseringen kan naturligvis ikke finde sted, hvis der ikke er noget værtsord, dvs. i dette tilfælde i sætningsemner uden verbal. Herudover blokeres klitisering enten af den syntaktiske konstruktion eller af, at der ville opstå en ikke tilladt sekvens af klitika. Det første tilfælde har man ved pronomener som styrelse for præpositioner²⁰ eller efter sammenligningspartiklen *que*:

*Jean sort avec **elle**.*

Jean **la sort avec e.*

*Jean n'aime qu'**elle**.*

**Jean ne l'aime que e.*

Når der er flere klitiske pronomener ved samme verbal, kombineres de efter en meget simpel regel, som siger, at de tvetydige former *me, te, se, nous, vous*, som både kan være akkusativ og dativ, kun kan kombineres med de utvetydige akkusativformer *le, la, les*, og at de utvetydige dativformer *lui, leur* også kun kan kombineres med de utvetydige akkusativformer *le, la, les* (se videre Kapitel IX. Ledstilling). Derfor må *à elle* som ellers skulle klitiseres som dativpronomen *lui* i b. blive stående, da kombinationsreglerne blokerer klitisering her:

a. *On me présente **Julie**.*

*On me **la** présente.*

b. *On me présente **à elle**.*

On me **lui présente.*

De klitiske pronomener placeres i de fleste sætningstyper foran verbalet, som i eksemplerne ovenfor. Subjektspronomener placeres efter verbalet ved inversion og objektspronomener efter verbalet i positiv imperativ:

*il l'**vient***

*vient-**l'il***

*je l'**pense***

*pen/**sé-je***

*(...) le re'**garde***

*regarde-**l'e***

*(...) me re'**garde***

*regarde-**l'moi***

At de klitiske pronomener oftest står foran verbalet på fransk, tages af nogle som tegn på, at fransk oprindeligt var et SOV-sprog (for eksempel Hopper & Traugott 1993:138 ff.). Man skal dog passe

20. Dette tilfælde skal naturligvis skelnes fra de tilfælde, hvor hele præpositionssyntagmet klitiseres i form af *y* eller *en*.

på den slags hurtige slutninger: Oldfransk var et sprog med ret klare V2-tendenser, lige som dansk og tysk; de klitiske pronominer placeredes oprindeligt efter en regel, man kender fra mange sprogs klitiske elementer, nemlig efter sætningens første konstituent (jf. Zwicky 1977:18 ff.), og herudfra enten foran eller efter verbalet:

Or le veit Guillelmes.
Guillelmes le veit.
Veit le Guillelmes.

Proklitisk opfører pronominerne sig stort set fonologisk som præfikser²¹, mens de enklitisk behandles på to forskellige måder. I det første tilfælde danner de sidste accentuerbare stavelse i makro-ordet, og bærer trykket:

Pierre me re'garde. - *Regarde-'moi!*
Pierre le re'garde. - *Regarde-'le!*

med morfologisk alternation i 1.person (*me - moi*), fonologisk i 3. (*le*, [lɔ̃] - [lø]). I det andet tilfælde danner de en ny ubetonet stavelse, og det er værtsordets finalstavelse, der tilpasses fonologisk som ordintern stavelse:

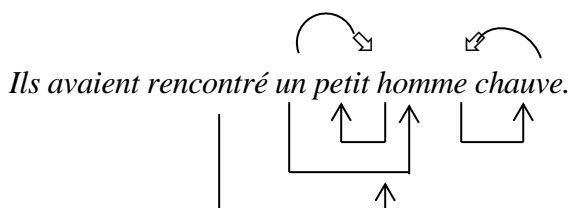
Je l'pense. - ... *pen'sé-je.*
Ce n'est ... - ... *'n'est-ce...*

hvor det finale [ɔ̃] i *pense* bliver til [ɛ] ved at komme i lukket stavelse, jf. *lever* [lɔ̃ 've] ovf. *lève* ['lɛ:v] (se Herslund 1983:66 ff.). For transformationelle beskrivelser af klitiske pronominer, se Perlmutter (1969), Kayne (1975, 1977), Emonds (1975).

4. Syntagmestruktur

Syntagmer er syntaktiske grupperinger, der rummer en leksikalsk størrelse som et substantiv, et adjektiv eller et verbum. Syntagmer kan opfattes som dannelsen af noget, der minder om ordstruktur (jf. Heltoft 1992) mellem elementer, som indgår i et net af dependenser, og som optræder samlet som dependent i forhold til en størrelse uden for dette net. 'Syntagme' bliver således i en vis forstand et afledt begreb. Som eksempel på et sådant net af dependenser, der konstituerer et syntagme, kan man tage objektsyntagmet i følgende:

21. Med den mærkelige undtagelse, at y undertiden kan skilles fra en infinitiv ved ord som *pas* og *rien*: ... *de n'y pas croire*, ... *de n'y rien comprendre*.

Syntagme og ord

Den ret faste opbygning, man finder i sådanne net af dependenser, nærmer syntagmet til ordstrukturen. Og jo mindre markering af dependens i form af kasus og kongruens der er, jo stærkere vil tendensen være til fastlæggelse af en sekventiel ordning. I det franske nominalsyntagme har man således den faste orden:

determinativ – N – attributivled/komplement

hvor kun attributivleddet har en alternativ placering:

determinativ – attributivled – N – komplement

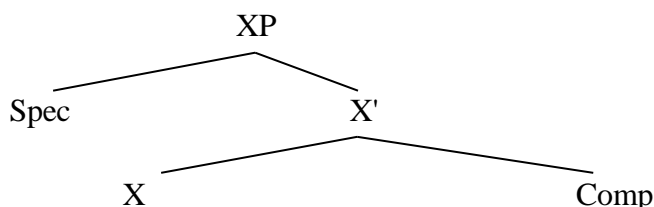
Dette gælder dog kun attributive adjektiver (se Kapitel IX.); relativsætninger og attributive substantiver følger altid efter valenskernen.

Selv om syntagmet generelt er karakteriseret ved lidt større fleksibilitet i sekvensrelationerne end ordet, så er der alligevel tendenser til fast rækkefølge, for eksempel i tilfælde, hvor man i et nominalsyntagme har flere attributive adjektiver; af disse skal et participe passé komme sidst:

l'étude des langues étrangères vivantes modernes parlées (Tesnière 1959:39)

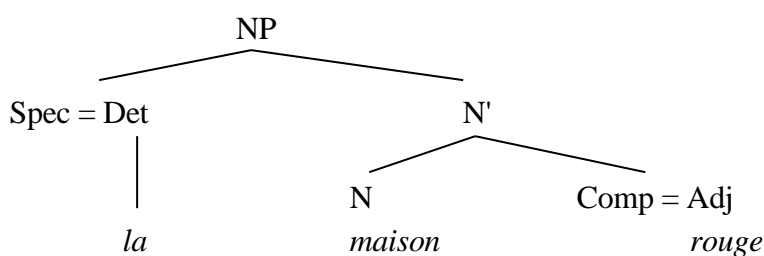
Syntagmers struktur

Syntagmer opfattes ofte som konstituentstrukturer, dvs. sproglige størrelser, hvis opbygning kan fremstilles udelukkende som en repræsentation af de umiddelbare konstituent, der indgår i dem (jf. 0. ovenfor). En sådan struktur fremstilles oftest som et konstituentstrukturtræ og i den udstrækning de forskellige syntagmer har samme opbygning, kan man tale om et generelt mønster for syntagmestruktur, **XP** (jf. X-bar teori, for eksempel Jackendoff 1977):

Et syntagme består efter denne model af en leksikalsk kerne (eller "hoved"), X, som karakteriserer hele syntagmet, XP. Denne kerne kan have et komplement, som sammen med kernen danner en konstituent, X'; denne danner sammen med en specifikator syntagmet XP, hvilket kan illustreres

med nominalsyntagmet, NP:

Syntagmer ses her som **projektioner** af leksikalsk materiale, idet de forskellige muligheder for komplementering, en leksikalsk enhed rummer, udmøntes som led i det syntagme, der dannes rundt om den leksikalske kerne. Således kan substantivet *conquête* projiceres (udvides, forstørres) til NPet *la conquête de l'Angleterre par les Normands*.

Denne type repræsentation giver dog kun en grov illustration af syntagmers anatomi og medfører i virkeligheden en række problemer som følgende.

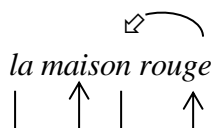
Mens det normalt ikke er vanskeligt at afgøre, hvad der hører til et syntagme, er det ikke altid ligetil at bestemme syntagmets interne struktur, dvs. hvilke konstituent, der går sammen for at danne syntagmets enkelte dele. Det er således ikke helt oplagt, at konstituenttræet ovenfor er den korrekte, eller blot eneste mulige analyse i alle tilfælde. Det er for eksempel ikke på forhånd givet, at substantiv og adjektiv danner en konstituent sammen i nominalsyntagmet:

[la [maison rouge]]

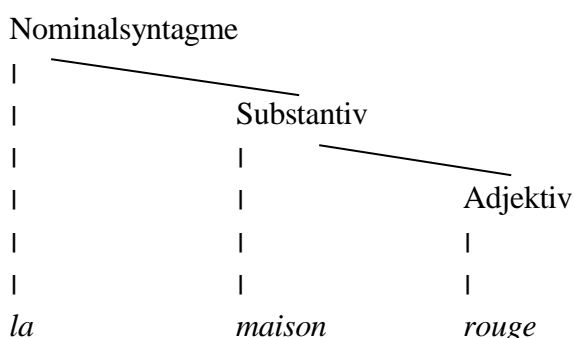
Og man kan ikke vise, at determinativ og substantiv i en eller anden forstand danner en konstituent, som sammen styrer attributivleddet *rouge*:

[la maison [rouge]]

Man kan i virkeligheden ikke vælge mellem disse to strukturer. Men ved at antage en dependensstruktur med determinativet som overordnet led, som vi foreslår nedenfor, løber man ikke ind i disse problemer:

Dependensstrukturen kan også, da det jo drejer sig om en klassisk endocentrisk konstruktion, fremstilles i træform:

Men heller ikke her kan man vise forskellen mellem argumenter og modifikatorer.

Konstituentstrukturtræer giver kun information om konfigurationelle forhold – og som set, ofte tvivlsom information – og en mængde information gives slet ikke i et sådant træ. Det fremgår nemlig ikke direkte, hvilke størrelser der er styrende og hvilke styrede. Dette kan kun aflæses af træet, hvis det udstyres med diakritiske etiketter, eller ved generelle konventioner, som det forsøges i X-bar teorien: –enne teori er altså en hybrid i den forstand, at man forsøger at indbygge relationel information i en ren konstituensfremstilling. Men man kan frem for alt ikke vise forskellen mellem endo- og eksocentriske konstruktion. Faktisk fremstiller konstituentstrukturtræer, som omtalt i 0. ovenfor, alle syntaktiske strukturer som eksocentriske, dvs. konstruktioner, hvis dele danner en struktur af en anden type end de indgående konstituentter.

En ren konstituentstruktur-analyse kan heller ikke vise den forskel mellem argumenter og modifikatorer, som er væsentlig for vores fremstilling. De to syntagmer *la maison rouge* og *la conquête de l'Angleterre* vil blive fremstillet med nøjagtig samme struktur; den eneste forskel vil være, at *rouge* får etiketten adjektivsyntagme, mens *de l'Angleterre* vil få etiketten præpositionssyntagma. Og rent "anatomisk" ligner de to strukturer da også hinanden. Men den væsentlige, relationelle, forskel mellem de to konstruktioner, kan træet ikke gengive, hvorfor man taber en del vigtig information.

Specielt diskontinuerte syntagmer er et problem for konstituent-træer. Strukturer som:

Il en connaît la cause.
Elle en est fière.

hvor *en* afhænger af henholdsvis *la cause* og *fière*, men optræder klitisk på verbalet, kan ikke repræsenteres i ét træ uden brug af forskellige kunstgreb som tomme knuder og koindeksering. Men det forhold, at en størrelse er styret af en anden, som den ikke står lige opad i den lineære sekvens, er ikke noget problem for en dependens-repræsentation:

Il en connaît la cause.

```

graph TD
    A[Il en connaît la cause.]
    B[en] --- C[la cause.]
  
```

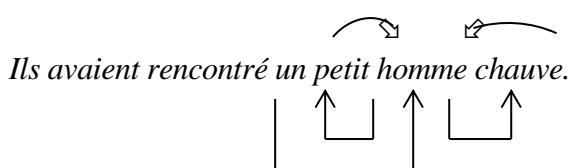

*Elle **en** est fière.*

Argumenter for både substantiver og adjektiver kan altså i visse tilfælde realiseres uden for syntagmet som klitiske pronominer ved verbalet, hvorved man får diskontinuerte syntagmer. Denne mulighed for at "trække materiale ud" og realisere det andetsteds i sætningen er en afgørende forskel mellem syntagme- og ordstruktur.

Nominalsyntagmet

Dette er en helt central størrelse og er vel nok den fasteste og mest velstrukturerede syntagmetype. Som navnet antyder, anses det traditionelt for at være bygget op med et nomen (substantiv) som kerne. Foran denne kerne er der forskellige determinativer og efter kernen kan man have forskellige komplementer (den traditionelle grammatiks og FGs attributivled). Men man kan også antage, at det der konstituerer et nominalsyntagme, er **determinativet**. Det er altså determinativet, der bestemmer, at et givet net af dependenser skal opfattes som et nominalsyntagme, som i eksemplet:

Og det er først i kraft af determinativet, at der dannes et nominalsyntagme, som kan udfylde nominale ledfunktioner, som subjekt og objekt. En parallel hertil har man ved andre determinativlignende elementer som infinitivmærket *de* eller den underordnende konjunktion *que*, som begge danner nominale størrelser af henholdsvis verber og sætninger.

Der er gode grunde til at antage, at det er determinativet, der er det styrende i et nominalsyntagme. Det er således først og fremmest tilstedeværelsen af et determinativ, der gør, at man erkender et nominalsyntagme (jf. FG 139), hvis leksikalske materiale kan være et substantiv, et adjektiv:

la maison

le rouge

eller for så vidt et hvilket som helst ord (jf. *le pour et le contre*).

Substantiver og adjektiver uden determinativ optræder kun i prædikativ funktion, dvs. relationelt som adjekter (se Kapitel III, 6.), og danner altså ikke nominalsyntagmer i den ovenfor definerede forstand:

Elle est artiste.

Elle est fière de son succès.

Et andet argument for dette synspunkt er de betragtninger over franske substantivers leksikalske indhold, som vi gør os i Kapitel II. Konsistens (se også I, 2.). Ifølge disse betragtninger er franske substantiver ikke morfologisk kategoriserede som tællelige og ikke-tællelige. Disse værdier fastlægges først på syntagme-niveau, dvs. alle franske substantiver kan indgå i tællelige eller ikke-tællelige syntagmer. Det er valget af determinativ, der bestemmer:

Tællelig:

un cheval

Ikke-tællelig:

du cheval

Selv om determinativet normalt er obligatorisk for dannelsen af et nominalsyntagme – historiske rester som *rendre justice*, *parler affaires*, *demander pardon*, o.lign., er mindelser om inkorporeringskonstruktioner i ældre fransk (jf. Herslund 1994a) – så forekommer det på fransk kun exceptionelt, at et nominalsyntagme reduceres til determinativ eventuelt fulgt af et attributivled. Determinativet er nemlig, selv om det syntaktisk er syntagmedanner, et klitisk element og kan derfor ikke optræde alene, kun sammen med et fuldt syntagme eller eventuelt et syntagme, der er reduceret til adjektivisk attributivled:

la (N) rouge

ma (N) jolie

Ved ubestemt artikel kan man dog have andre typer attributivled:

un/des qui court/courent comme moi ...

un/des comme cela

Man får også et meget klarere forhold mellem nominalsyntagmer og pronominer, hvis man antager denne analyse, idet brugen af pronominer så kan ses som nominalsyntagmer, der er reduceret til det styrende element:

la/cette maison – *celle-là*
ma maison – *la mienne*

mens determinativerne kan ses som klitiserede udgaver af disse pronominer. Man får altså følgende billede:

Pronominer

Fri	Klitisk
<i>celui(-ci/-là)</i>	<i>ce</i>
<i>celui</i>	<i>le</i>
<i>le mien</i>	<i>mon</i>

Pronominerne er nominale størrelser, som danner og alene kan udfylde et nominalsyntaxme. Når nominalsyntaxmet udvides med leksikalsk materiale, klitiseres pronominet, selv om det i sin nye rolle som determinativ vedbliver at være det syntagmedannende element. Determinativer ses altså som klitiserede udgaver af pronominer, og man får følgende typer nominalsyntaxmer:

Pronomen:	<i>celle-là</i>
Reduceret syntagma:	<i>celle (de mon frère)</i>
Fuldt syntagma:	<i>la maison (de mon frère)</i>

Og selve det forhold, at substantivet kan repræsenteres af et *en* i forbindelse med talord, taler for, at substantivet er underordnet determinativet i nominalsyntaxmet, idet det ville være mærkeligt, om kernen blev fjernet og lod sine dependenter stå; i andre tilfælde repræsenterer *en* da også et underordnet led:

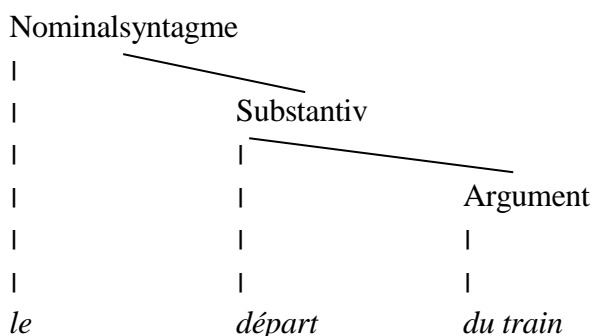
Elle a deux maisons.

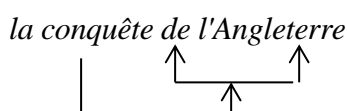
*Elle **en** a deux.*

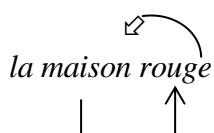
Selv om substantivet således ikke opfattes som det styrende led i nominalsyntaxmet, så udgør det stadig det valensbærende, leksikalske element, som kan følges af dependenter af de samme typer som sætningsled, argumenter eller modifikatorer (se 0. ovenfor og Kapitel III, 1.). Substantivet optræder altså som valenskerne på et lavere niveau, hvilket kan fremstilles i træstruktur:

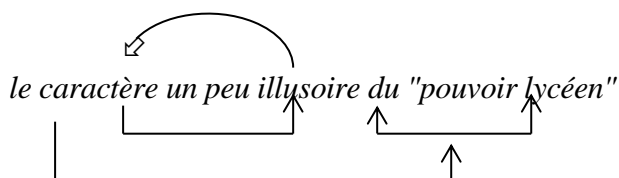
Argumenterne er typisk argumenter for det prædikat, der rummes i et deverbalt substantiv, udtrykt ved et præpositionssyntagme:

Modifikatorerne, typisk udtrykt ved adjektiver, er jo selv prædikater, som tager substantivet som argument. Sådanne modifikatorer kan både følge substantivet og stå foran (man kan eventuelt have begge muligheder udnyttet på én gang, se Kapitel IX.):

Et nominalsyntagme kan rumme både argument- og modifikatorled på samme tid (eksempel fra *Le Monde de l'éducation*, sept.1994):

Hvis man derfor antager, at determinativet er det styrende led i nominalsyntagmet, så er der ikke noget mærkeligt i, at den valensbærende størrelse kan være enten et substantiv eller et adjektiv. I sidstnævnte tilfælde taler man jo gerne om **substantiveret adjektiv** (som i *Le rouge et le noir*, eller i termer som *le politique*, *le littéraire*, etc.), se ovenfor. Dette tilfælde skal skelnes fra tilfælde, hvor substantivet under anaforiske betingelser mangler, som i: *Je prends la rouge*. (dvs. *la voiture rouge*), se ovenfor.

Vi får altså to slags nominaler, dvs. ordgrupper, hvis valensbærende element er et nominal, et substantiv eller adjektiv: De der har determinativ, **nominalsyntagmer**, og de uden determinativ, **prædikativsyntagmer**. Dette illustreres af følgende:

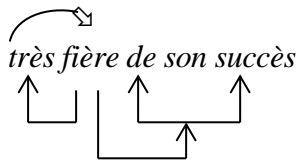
Nominalsyntagme: *un/le journaliste*
 un/le rouge

Prædikativsyntagme: *journaliste*
 rouge

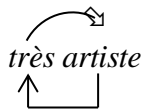
Et nominalsyntagme er efter denne opfattelse et pronomen, som styrer et prædikativsyntagme og optræder klitiseret i forhold til det, jf. en mulig semantisk analyse af nominalsyntagmet *le journaliste* som 'celui qui est journaliste'.

Prædikativsyntagmet

Adjektiver kan også danne syntagmer, idet de lige som verber og substantiver kan have dependenter, både argumenter og modifikatorer:

Som et adjektiv kan optræde som valensbærer i et nominalsyntagme, kan substantiver optræde i et prædikativsyntagme:

Det er denne type syntagmer, med "adjektivisk" brugt substantiv, der karakteristisk optræder i prædikativ funktion, hvorfor vi kalder dem prædikativsyntagmer (se Kapitel III, 6.3.4). Den karakteristiske semantiske forskel mellem substantiver og adjektiver er, at substantiver prototypisk denoterer entiteter, mens adjektiver denoterer egenskaber. Dette indebærer, at substantiver kan denotere ekstensionelt, mens adjektiver typisk denoterer noget intensionelt. Ved at blive brugt som led i den syntagmetype, der karakteriserer "den anden ordklasse", kan man altså bruge substantiver rent intensionelt og adjektiver ekstensionelt, dvs. substantiver med en adverbial bestemmelse som *très*, og adjektiver med et determinativ som *un*. Nogle leksemer optræder indifferent som substantiv eller adjektiv:

Prædikativsyntagme:

N: *Julie est très artiste.*
 N/Adj: *Julie est très française.*
 Adj: *Julie est très intellectuelle.*

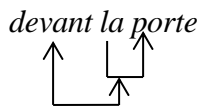
Nominalsyntagme:

N: *Julie est une artiste.*
 N/Adj: *Julie est une Française.*
 Adj: *Julie est une intellectuelle.*

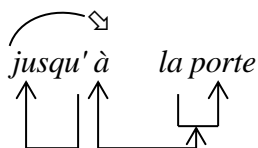
I disse eksempler optræder substantivet *artiste* altså som led i prædikativsyntagme i den første blok, adjektivet *intellectuel* som led i nominalsyntagme i den anden, og substantiv-adjektivet *français* som led i henholdsvis prædikativ- og nominalsyntagme, som henholdsvis *française* og *Française*.

Præpositionssyntagmet

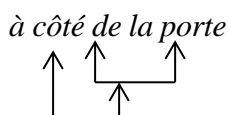
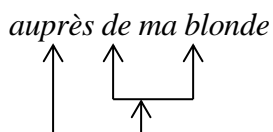
Denne syntagmetype adskiller sig fra de andre derved, at der består en eksocentrisk ordning (solidaritet) mellem præpositional og styrelse, som normalt er et nominalsyntagme. Som andre eksocentriske konstruktioner repræsenteres et præpositions-syntagme altså med dobbelpil (jf. 0. ovenfor):

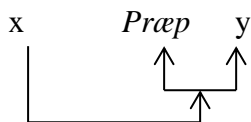
Syntagmet kan eventuelt have en modifikator foran præpositionen:

Præpositionelle udtryk som *auprès de*, *autour de*, *à côté de* kan opfattes og fremstilles som "intransitive" præpositioner, hvis dependent selv er et præpositionssyntagme:

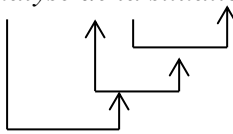
Den dobbelte dependens mellem præpositional og styrelse hænger sammen med de konstruktioner, præpositionssyntagmer indgår i. Præpositioner tjener nemlig til at forbinde to størrelser, eller sagt på en anden måde: præpositioner udtrykker, på forskellige niveauer, relationer mellem to størrelser. Grundstrukturen er:

hvor præpositionen udtrykker et styringsforhold mellem x og y i tilfælde, hvor x ikke selv "direkte" kan styre y . Denne struktur kan realiseres på såvel syntagme- som sætningsniveau. De vigtigste typer x er:

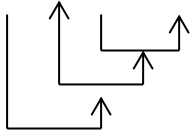
Substantiv:

l'analyse de la situation

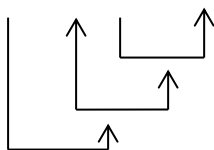
Adjektiv:

fier de son succès

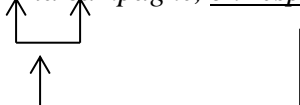
Intransitivt verbum:

douter de sa sincérité

Et særtilfælde har man, hvor et præpositionssyntagme via sin præposition knyttes til hele resten af sætningen (som fri tilføjelse, se Kapitel III, 1.3.7):

A la campagne, on respire l'air frais.

I modsætning til danske præpositionssyntagmer kan der normalt ikke rykkes materiale ud af et fransk præpositionssyntagme, dvs. præpositionen skal altid følges direkte af sin styrelse og kan

ikke "strandet". Dette forekommer dog exceptionelt i visse udtryk med de præpositioner, som ikke er klitiske (eventuelt med suppletiv alternation som *sur*--*dessus*, se Herslund 1988a:259 ff.):

mettre la main sur lui

lui mettre la main dessus

tourner autour d'elle

lui tourner autour

Når styrelsen fjernes og den intransitive præposition *autour* isoleres, er der naturligvis ikke længere brug for noget *de*.

Inden for præpositionssyntagmer har dannelsen af klitiske strukturer en speciel konsekvens, idet både præpositioner som *de* og *à* og de bestemte artikler *le* og *les* er proklitiske og smelter sammen (*du*, *au*, *des*, *aux*):

jusqu'à le bout

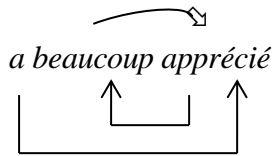
au

selv om de syntaktisk er konstituenten i hvert sit syntagme, hvilket naturligvis er endnu et problem for konstituentstruktur-analysen.

Verbalsyntagmet

Verbet er det centrale i sætningen, således at verbalsyntagmer er det samme som sætninger i den forståelse af syntagmestruktur, vi har defineret ovenfor (se også Kapitel III.). Et verbalsyntagme i snævrere forstand har man i komplekset omkring verber i sammensat tempus, hvor man har en struktur meget lig nominal-syntagmets, idet det styrende element er det proklitiske hjælpeverbal, mens det styrede er den valensbærende størrelse, verbet. Hertil kan komme forskellige modifikatorer og kvantorer:

a vite fermé

Imidlertid vil et verbalsyntagma ofte kun rumme selve den leksikalske kerne, verbet, eventuelt udvidet med klitiske pronominer:

je-la-ferme

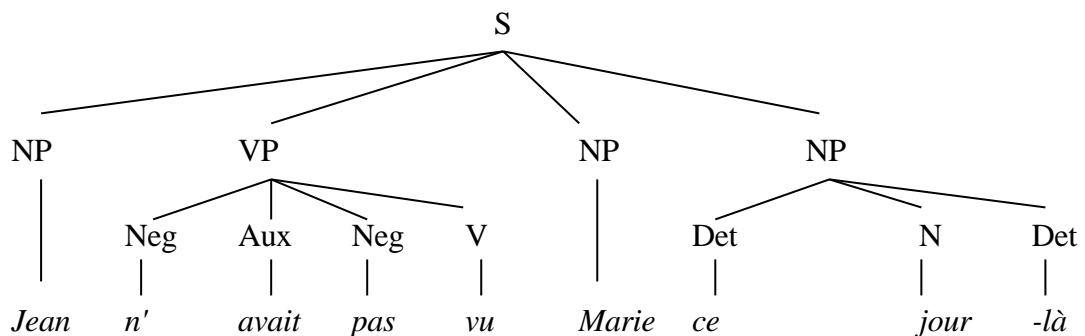
5. Sætningsstruktur

De sproglige størrelser **ord**, **syntagma** og **sætning** er som sagt opbygget af to slags syntaktiske relationer:

- **dependens**, syntaktiske afhængighedsrelationer
- **sekvens**, topologiske relationer

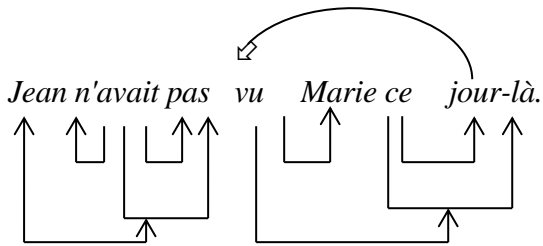
Med en analogi fra biologien kan man sige, at den første type relationer svarer til "fysiologi", mens den anden svarer til "anatomi" (jf. Givón 1984). Det er vigtigt at skelne disse to sæt af relationer, selv om de naturligvis indgår i et meget tæt samspil med hinanden, og med den prosodiske struktur (se I, 3.). Således er den lineære rækkefølge af konstituer ofte den eneste måde sammen med prosodien, en syntaktisk afhængighed kodes på. Og selve den lineære ordning kan udvise forskellige grader af grammatikalisering.

Ved at antage en dependensstruktur som repræsentationsform kommer man også uden om ofte meget futile diskussioner om sætningens struktur. Hvis man forsøger en konstituentstruktur-analyse, løber man ind i de samme problemer, som er omtalt ovenfor (bestemmelse af konstituer, diskontinuerte konstituer, etc.). Oveni købet vil man ofte stå med en meget "flad" konstituentstruktur, som egentlig ikke giver megen anden information, end der allerede foreligger i den lineære rækkefølge:

I dependens-termer vil man derimod kunne give den relevante information oven i den lineære

topologi:

Vi kan indbygge disse betragtninger i det skema, vi bruger i Kapitel III, 2.2 til at placere de grammatiske relationer:

Semantik:	semantiske roller
	grammatiske relationer - dependensrelationer
Syntaks:	_____
	ledstilling - sekvensrelationer
Pragmatik:	pragmatiske funktioner

Ledstillingen er den del af syntaksen, der mest direkte koder de pragmatiske funktioner, men desuden koder den også de grammatiske dependensrelationer. Der er nemlig en væsensforskel mellem dependens- og sekvensrelationer: De første er helt abstrakte relationer mellem sproglige størrelser, mens de sidste er konkrete relationer, som forløber i tid og eventuelt i rum. Således kan en dependensrelation signaleres ved en bestemt sekvensrelation, som det ofte er tilfældet på fransk, men det omvendte, dvs. en sekvensrelation signaleret ved en dependens-relation, kan aldrig være tilfældet.

Sekvensrelationerne, som jo er der under alle omstændigheder, udnyttes altså til at kode dependensrelationerne mellem verbet og dets argumenter. I overensstemmelse med fransks karakter af SVO-sprog (se I, 1.) ytrer dette sig i en default-ledstilling, hvor subjektet kommer før og objektet efter verbalet:

La petite fille a mangé tous les bonbons.

mens andre led placeres mere frit (se Kapitel III. og IX.).

Denne SVO-karakter, dvs. stræben efter at fordele leddene på begge sider af verbalet, skinner kraftigt igennem, for så vidt som der er tendenser til inversion af subjektet i intransitive sætninger med foranstillet led:

au bout du câble s'agitait un petit jeune homme rond, un micro à la main (Gary Vestiaire 21)

De la bouche la plus auguste tombent des mots qui félicitent presque le peuple de France pour son zèle à voter (Le Monde 14.11.88)

Au désengagement des électeurs correspond, en effet, la raréfaction des militants (Le Monde 14.11.88)

Disse eksempler viser samspillet mellem de forskellige faktorer, der styrer ledstillingen: At de fremhævede led er spidsstillet skyldes pragmatiske faktorer, mens inversionen af subjekt-syntagmerne følger af SVO-mønstrets tendens mod ligevægt rundt om verbalet. Hele det komplicerede spørgsmål om ledstilling tages op til detaljeret diskussion i Kapitel IX.

6. Grammatikalisering og leksikalisering

I dette afsnit behandler vi under ét visse tilfælde, hvor de i det foregående diskuterede strukturer viser en fremskreden form for integration på vej mod både grammatikalisering og leksikalisering, dvs. på vej mod strukturer med meget lidt eller ingen fleksibilitet i opbygningen, typisk realiseret som strukturer af lavere, dvs. mere fast integreret niveau i hierarkiet:

sætning > syntagme > makro-ord > ord

Vi har allerede ovenfor set et eksempel på, at en hel sætning kan realiseres som ét makro-ord, dvs. verbum + klitiske pronominer:

Je le lui ai don'né.

Dette er dog et specielt tilfælde, og sætningens grammatiske relationer kan stadig erkendes og analyseres ved hjælp af de klitiske pronominers forskellige kasusformer. Men man kan hævde, at strukturen på én gang er en sætning, som består af ét syntagme, som består af ét (makro-)ord. Det er altså et tilfælde af, at en enhed af et højere niveau udfyldes og repræsenteres af en enhed af et lavere niveau. Således vil et nominalsyntaxme ofte repræsenteres af ét makro-ord:

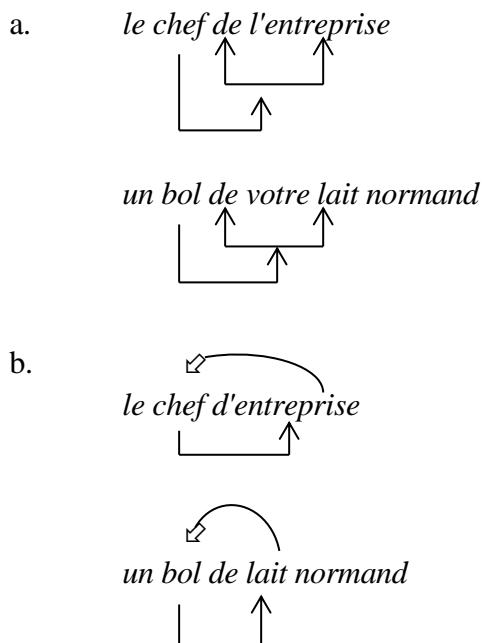
la mai'son

Og det er ganske parallelt med, hvad man finder på sprogets udtryksside, når man siger, at ytringen *Où?* består af én rytmegruppe, som består af ét ord, som består af én stavelse, som består af én vokal (jf. Herslund 1983:39). Om man siger det ene eller det andet, afhænger af hvilket niveau man interesserer sig for i den aktuelle analyse.

Det normale tilfælde er imidlertid, at de mere integrerede enheder repræsenterer **dele** af strukturer på højere niveau. Det er også karakteristisk, jo mere man nærmer sig ord-niveauet, at den

grammatiske markering af relationer bliver mere og mere sparsom, så at man til sidst kun har de rene sekvens-relationer.

Blandt franske nominalsyntagmer er der nogle, hvis indre sammenhæng er så fast, at man kan regne dem for en speciel type komposita. De to typer, vi nævner her, udmærker sig dog snarere ved en fremskreden grammatikalisering end ved den egentlige leksikalisering, der kendetegner komposita. I disse to syntagmetyper er der tale om, at et argument "degraderes" til status af modifikator. Det første tilfælde er inkorporerings-syntagmer, hvor der til et fuldt udbygget nominalsyntagme med to selvstændige nominalsyntagmer med hver sine determinativer, som repræsenterer to forskellige, selvstændige entiteter, svarer et inkorporeret syntagme af formen *N de N* (Benveniste 1974's "synapsie", jf. I, 2.4 og Herslund 1994a):

Disse syntagmer adskiller sig blandt andet fra komposita ved, at deres leksikalske kerne kan modificeres selvstændigt, hvilket kernen i et kompositum ikke kan (jf. Herslund 1994a:15):

l'équipe américaine de natation
 **les chemins anglais de fer*

Den anden type nominalsyntagme, hvor en argumentrelation afløses af en modifikatorrelation, er syntagmer med relationelle adjektiver (se Kapitel III, 9.1.5). Til syntagmerne i a. med underordnede nominalsyntagmer svarer således syntagmerne i b. med relationelle adjektiver:

a.

la revendication des Japonais
le voyage du président
le pouvoir des lycéens
l'analyse de la voix

- b. *la revendication nippone*
 le voyage présidentiel
 le pouvoir lycéen
 l'analyse vocale

Det næste trin på skalaen er leksikaliseringen, hvor konstituenterne i en syntaktisk konstruktion indgår i en egentlig ordstruktur, altså danner et kompositum, se 2. ovenfor. Den logisk sidste mulighed, nemlig at en af konstituenterne i et kompositum reduceres til derivativ, har kun interesse i en historisk analyse af fransk (jf. dog diskussionen af *-phone* og *-scope* i I, 2.4 ovenfor).

BIBLIOGRAPHI KAPITEL I

- Allan, Keith. 1977. Classifiers. *Language* 53.285-311.
- Anscombre, Jean-Claude. 1980. Voulez-vous dériver avec moi? *Communications* 32.61-124.
- Anscombre, J.-C. & O. Ducrot. 1983. *L'argumentation dans la langue*. Bruxelles: Mardaga.
- Austin, J. L. 1962. *How to do Things with Words*. Oxford: The University Press.
- Benveniste, Emile. 1974. Formes nouvelles de la composition nominale. *Problèmes de linguistique générale* 2, 163-176. Paris: Gallimard.
- Berthonneau, A.-M. & G. Kleiber. 1993. Pour une nouvelle approche de l'imparfait. L'imparfait, un temps anaphorique méronomique. *Langages* 112.55-72.
- Bittner, Maria. 1987. On the Semantics of the Greenlandic Antipassive and Related Constructions. *International Journal of American Linguistics* 53.194-231.
- Blanche-Benveniste, C., J. Deulofeu, J. Stefanini & K. van den Eynde. 1984. *Pronom et syntaxe. L'approche pronominale et son application au français*. Paris: SELAF.
- Blinkenberg, Andreas. 1928. *L'ordre des mots en français moderne. Première partie*. København: Munksgaard.
- Comrie, Bernard. 1981. *Language Universals and Linguistic Typology*. Oxford: Blackwell.
- Corblin, Francis. 1987. *Indéfini, défini et démonstratif*. Genève-Paris: Droz.
- Donnellan, Keith. 1966. Reference and Definite Descriptions. D. Steinberg & L. Jakobovits, red. *Semantics. An Interdisciplinary Reader in Philosophy, Linguistics and Psychology*, 100-114. Cambridge: The University Press (1974).
- Donaldson, Weber D. 1973. *French Reflexive Verbs. A Case Grammar Description*. Haag-Paris: Mouton.
- Dubois, Jean. 1964. Distribution, ensemble et marque dans le lexique. *Cahiers de lexicologie* 4.5-16.
- Durst-Andersen, Per. 1992. *Mental Grammar. Russian Aspect and Related Issues*. Columbus, Ohio: Slavica.

- Durst-Andersen, P. & M. Herslund. 1996. The Syntax of Danish Verbs: Lexical and Syntactic Transitivity. E. Engberg-Pedersen et al., red. *Content, Expression and Structure. Studies in Danish Functional Grammar*, 65-102. Amsterdam: John Benjamins.
- Emonds, Joseph. 1975. A Transformational Analysis of French Clitics without Positive Output Constraints. *Linguistic Analysis* 1.3-24
- Fant, Lars. 1985. El pronombre clítico en las lenguas iberorrománicas y en otros idiomas. Aspectos sobre una cuestión de tipología lingüística. *CEBAL* 7.29-64.
- FG = Pedersen, J., E. Spang-Hanssen & C. Vikner. 1980. *Fransk grammatik*. København: Akademisk Forlag.
- Fradin, Bernard. 1990. Approche des constructions à détachement: inventaire. *Revue Romane* 25.3-34.
- Garde, Paul. 1968. *L'accent*. Paris: P.U.F.
- Gettrup, H., M. Herslund, J. Pedersen & A. Schnack. 1986. *Sprog og Tekst*. Københavns Universitet: Romansk Institut.
- Givón, Talmy. 1984. *Syntax. A Functional-Typological Introduction. Volume I*. Amsterdam: Benjamins.
- Greenberg, Joseph H. 1966. Some Universals of Grammar with Particular Reference to the Order of Meaningful Elements. J. Greenberg, red. *Universals of Language*, 73-113. Cambridge, Mass.: The MIT Press.
- Halliday, Michael A. K. 1970. Language Structure and Language Function. J. Lyons, red. *New Horizons in Linguistics*, 140-165. Harmondsworth: Penguin.
- Halliday, Michael A. K. 1985. *An Introduction to Functional Grammar*. London: Edward Arnold.
- Halliday, M.A.K. & R. Hasan. 1976. *Cohesion in English*. London & New York: Longman.
- Hansen, Erik. 1980. Motorik und Lokalbestimmung einiger hoch-frequenter verba ponendi im Dänischen. M. Dyhr et al., red. *Festschrift für Gunnar Bech zum 60. Geburtstag. Kopenhagener Beiträge zur Germanistischen Linguistik*. Sonderband 1, 189-198. Københavns Universitet.
- Hansen, E. & L. Heltoft. 2011. *Grammatik over det danske sprog I-III*. København-Odense: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.

- Heger, Klaus. 1966. La conjugaison objective en français et en espagnol. *Langages* 3.19-39.
- Heldner, Christina. 1987. La dislocation - un processus de thématisation? S. Karolak, red. *Structure thème-rhème dans les langues romanes et slaves*, 47-63. Université de Silésie.
- Heltoft, Lars. 1992. The Topology of Verb Second and SVO Languages. A Study in the Sign Functions of Word Order. M. Herslund, red. *Word Order, Copenhagen Studies in Language* 15.13-64.
- Heltoft, Lars. 1996. Det danske nominals udtryks- og indholdssyntaks – et dependensanalytisk forsøg. *Ny forskning i grammatik* 3., 7-34. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Herslund, Michael. 1982. Ergative Substructures in "Objective" Languages? T. Fretheim & L. Hellan, red. *Papers from the Sixth Scandinavian Conference of Linguistics*, 75-83. Trondheim: Tapir.
- Herslund, Michael. 1983. *Fransk fonologi*. Trondheim: Tapir.
- Herslund, Michael. 1986a. Causatives, Double Objects, and the Ergativity Hypothesis. Ö. Dahl, red. *Proceedings of the Ninth Scandinavian Conference of Linguistics*, 142-153. Stockholms Universitet.
- Herslund, Michael 1986b. French External Sandhi: The Case of Liaison. H. Andersen, red. *Sandhi Phenomena in the Languages of Europe*, 97-105. Berlin: Mouton-de Gruyter.
- Herslund, Michael. 1988a. *Le datif en français*. Louvain-Paris: Editions Peeters.
- Herslund, Michael. 1988b. Envoi. H. Nølke, red. *Opérateurs syntaxiques et cohésion discursive*, 197-204. København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck.
- Herslund, Michael. 1989. Remarques sur la construction causative: Réponse à Povl Skårup. *(Pré)publications* 120.10-22. Aarhus Universitet.
- Herslund, Michael. 1991. Construction causative et verbes causatifs. H. Stammerjohann, red. *Analyse et synthèse dans les langues romanes et slaves*, 135-147. Tübingen: Gunter Narr.
- Herslund, Michael. 1992. Introduction. M. Herslund, red. *Word Order. Two Studies on Central Issues in the Syntax of Danish and French. Copenhagen Studies in Language* 15.7-11.
- Herslund, Michael. 1993. Transitivity and the Danish Verb. M. Herslund & F. Sørensen, red. *The Nordlex Project. Lexical Studies in the Scandinavian Languages. LAMBDA* 18.41-62.
- Herslund, Michael. 1994a. La notion d'incorporation en danois et en français. *Travaux de linguistique et de philologie* XXXII.7-18.
- Herslund, Michael. 1994b. Leksikalske strukturer i dansk og fransk. F. Sørensen, red. *Leksikon og verden. ARK* 76.1-14.
- Herslund, Michael. 1995. The Object Relation and the Notion of Incorporation. L. Schøsler & M. Talbot, red. *Studies in Valency I. RASK Supplement*, vol.1.1-18. Odense: Odense University Press.
- Herslund, Michael. 1997. Syntaktiske alternationer og funktionelle kategorier. *Ny forskning i grammatik* 4, 49-70. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Herslund, Michael. 2001a. The Danish -s Genitive: From Affix to Clitic. *Acta Linguistica Hafniensia* 33.7-18.

- Herslund, Michael. 2001b. Affixe ou clitique? Le cas du génitif danois en -s. C. Muller, P. de Carvalho, L. Labrune, F. Lambert et K. Ploog, éd. *Clitiques et cliticisation. Actes du colloque de Bordeaux, octobre 1998*, 147-157. Paris: Honoré Champion.
- Herslund, M. & I. Baron. 1995. Transitivitet og verbonominale prædikater. *KLIMT*, Fagling-rapport nr. 1.1-22. Handelshøjskolen i København.
- Herslund, M. & F. Sørensen. 1987. *De franske verber 2. En valens-grammatisk fremstilling. II. Klassifikation af Verberne*. København: Samfundslitteratur.
- Herslund, M. & F. Sørensen. 1994. A Valence Based Theory of Grammatical Relations. E. Engberg-Pedersen et al., red. *Function and Expression in Functional Grammar*, 81-95. Berlin-New York: Mouton de Gruyter.
- Hjelmslev, Louis. 1963. *Sproget*. København: Berlingske Forlag.
- Hopper, P. & E. Traugott. 1993. *Grammaticalization*. Cambridge: The University Press.
- Jackendoff, Ray. 1977. *X-Bar Syntax. A Study of Phrase Structure*. Cambridge, Mass.: The MIT Press.
- Jakobson, Roman. 1963. Aspects linguistiques de la traduction. *Essais de linguistique générale*, 78-86. Overs. N. Ruwet. Paris: Editions de Minuit.
- Jensen, Per A. 1994. Genitive Phrases in Danish. M. Herslund, ed. *Noun Phrase Structures. Copenhagen Studies in Language* 17.47-92.
- Jonasson, Kerstin. 1994. *Le nom propre. Constructions et interprétations*. Louvain-la-Neuve: Duculot.
- Kayne, Richard S. 1975. *French Syntax: The Transformational Cycle*. Cambridge, Mass.: The MIT Press.
- Kayne, Richard S. 1977. *Syntaxe du français. Le cycle transformationnel*. Paris: Seuil.
- Kęsik, Marek. 1989. *La cataphore*. Paris: PUF.
- Kleiber, Georges. 1981. *Problèmes de référence: Descriptions définies et noms propres*. Paris: Klincksieck.
- Kleiber, Georges. 1989. Peut-on définir une catégorie générale de l'anaphore? *Reprise(s). Travaux sur les processus référentiels anaphoriques*, 1-18. Université des Sciences Humaines de Strasbourg.
- Kleiber, G. & J.-E. Tyvaert, red. 1990. *L'anaphore et ses domaines. Recherches linguistiques*

XIV. Université de Metz. Paris: Klincksieck.

- Korzen, H. & H. Nølke. 1996. Présentation. La linéarité dans la langue: du phonème au texte. H. Nølke & H. Korzen, red. *L'ordre des mots. Langue française* 111.3-9.
- Korzen, Iørn. 1996. *L'articolo italiano fra concetto ed entità*. Etudes Romanes de l'Université de Copenhague 36. København: Museum Tusulanum.
- Lambrecht, Knud. 1994. *Information Structure and Sentence Form. Topic, focus and the mental representation of discourse referents*. Cambridge: The University Press.
- Landschultz, K. & L. Stage. 1975. Ekstraposition i moderne fransk. *RIDS* 38. Københavns Universitet: Romansk Institut.
- Langacker, Ronald W. 1987. *Foundations of Cognitive Grammar. Volume I. Theoretical Prerequisites*. Stanford: Stanford University Press.
- Larsson, Eva. 1979. *La dislocation en français. Étude de syntaxe générative*. Etudes Romanes de Lund 28. Lund: C W K Gleerup.
- Lazard, Gilbert. 1994. *L'actance*. Paris: PUF.
- Lehmann, Winfred P. 1973. A Structural Principle of Language and its Implications. *Language* 49.47-66.
- Lyons, John. 1977. *Semantics I-II*. Cambridge: The University Press.
- Matthews, Peter H. 1974. *Morphology. An Introduction to the Theory of Word-Structure*. Cambridge: The University Press.
- Moravcsik, Edith. 1978. On the Distribution of Ergative and Accusative Patterns. *Lingua* 45.233-275.
- Nølke, Henning. 1983. Quelques réflexions sur la structure sémantique des phrases clivées en français moderne. *Modèles linguistiques* V.269-280.
- Nølke, Henning. 1991. Il y a connecteurs et connecteurs: la connexion analytique et synthétique en français moderne. H. Stammerjohan, red. *Analyse et synthèse dans les langues slaves et romanes*, 41-48. Tübingen: Gunther Narr.
- Nølke, Henning. 1994. *Linguistique modulaire: De la forme au sens*. Louvain-Paris: Editions Peeters.

- Nølke, Henning. 1996a. Les adverbies paradigmatiques révisés: non sur tout mais surtout sur *surtout*. *RASK* 4.3-33.
- Nølke, Henning. 1996b. Note sur la dislocation du sujet: thématization ou focalisation? G. Kleiber & M. Riegel, red. *Les formes du sens. Etudes de linguistique française, médiévale et générale offertes à Robert Martin à l'occasion de ses 60 ans*, 281-294. Louvain-la-Neuve: Duculot.
- Nølke, Henning. 1996c. Det attributive adjektivs stilling på fransk. *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 3*, 49-83. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Olsson-Jonasson, Kerstin. 1981. Thème, rhème, focus et la construction avec l'attribut de l'objet. *Linguisticæ Investigationes* V.137-168.
- Paillard, D. & J.-J. Franckel. 1997. Enjeux du positionnement du syntagme prépositionnel dans l'énoncé. "Sémantique des prépositions", ATALA-Kollokvium. Paris 22.3.97.
- Perlmutter, David M. 1969. Les pronoms objets en espagnol: un exemple de la nécessité de contraintes de surface en syntaxe. *Langages* 14.81-133.
- Plank, Frans. 1984. Verbs and Objects in Semantic Agreement: Minor Differences between English and German that Might Suggest a Major One. *Journal of Semantics* 3.305-360.
- Pustejovsky, James. 1991. The Generative Lexicon. *Computational Linguistics* 17.409-441.
- Récanati, François. 1981. *Les énoncés performatifs*. Paris: Minuit.
- Rossi, M., A. di Cristo, D. Hirst, P. Martin & Y. Nishinuma. 1981. *L'intonation. De l'acoustique à la sémantique*. Paris: Klincksieck.
- Searle, John R. 1969. *Speech Acts. An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge: The University Press.
- Searle, John R. 1989. How Performatives Work. *Linguistics and Philosophy* 12.535-558. Genoptryk: R. M. Harnish, red. *Basic Topics in the Philosophy of Language*, 74-95. New York-London: Harvester Wheatsheaf.
- Sørensen, Finn. 1983. *La formation des mots en français moderne*. Etudes Romanes de l'Université de Copenhague 26. København: Akademisk Forlag.
- Sørensen, Finn. 1996. NPers denotationsmuligheder. *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 3. Kollokollokviet 1995*, 84-101. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Talmy, Leonard. 1985. Lexicalization Patterns: Semantic Structure in Lexical Forms. T. Shopen, red. *Language Typology and Syntactic Description*, Vol.III, 57-149. Cambridge: The University Press.

- Tesnière, Lucien. 1959. *Eléments de syntaxe structurale*. Paris: Klincksieck.
- Thomsen, Ole Nedergaard. 1991. Unit Accentuation as an Expression Device for Predicate Formation in Danish. *Acta Linguistica Hafniensia* 23.145-196.
- Thomsen, Ole Nedergaard. 1992. Unit Accentuation as an Expression Device for Predicate Formation. The Case of Syntactic Noun Incorporation in Danish. M. Fortescue et al., red. *Layered Structure and Reference in a Functional Perspective. Papers from the Functional Grammar Conference in Copenhagen 1990*, 173-229. Amsterdam: John Benjamins.
- Togebly, Knud. 1949. Qu'est-ce qu'un mot? *Recherches structurales 1949. TCLC V*, 97-111. København: Nordisk Sprog- og Kulturforlag.
- Togebly, Knud. 1951. *Structure immanente de la langue française. TCLC VI*. København: Nordisk Sprog- og Kulturforlag. (2. udg., Paris: Larousse, 1965)
- Togebly, Knud. 1982. *Grammaire française. Volume II: Les formes personnelles du verbe*. Edité par Magnus Berg, Ghani Merad et Ebbe Spang-Hanssen. Etudes Romanes de l'Université de Copenhague. København: Akademisk Forlag.
- Veland, Reidar. 1996. *Les marqueurs référentiels celui-ci et celui-là. Structure interne et déploiement dans le discours direct littéraire*. Genève-Paris: Droz.
- Vikner, Carl. 1972. Quelques réflexions sur les phrases clivées en français moderne. *Actes du 5e Congrès des Romanistes Scandinaves*, 221-235. Turku.
- Vikner, Carl. 1986. Aspect in French: The modification of Aktionsart. F. Sørensen, red. *Aspects of Aspect. Three Studies on Aspect in English, French and Russian. CEBAL Series* 9.58-101.
- Vikner, Carl. 1994. Change in Homogeneity in Verbal and Nominal Reference. C. Bache et al., red. *Tense, Aspect and Action. Empirical and Theoretical Contributions to Language Typology*, 141-164. Berlin-New York: Mouton de Gruyter.
- Vinay, J.-P. & J. Darbelnet. 1958. *Stylistique comparée du français et de l'anglais*. Paris: Didier [1977].
- Willems, Dominique. 1981. *Syntaxe, lexicque et sémantique*. Gent: Rijksuniversiteit te Gent.
- Zwicky, Arnold N. 1977. On Clitics. *Indiana University Linguistics Club*. Bloomington, Indiana.